

DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:

TÜRKİYE UYGULAMASI

Müşerref ÖNER

**Yüksek Lisans Tezi
İktisat Anabilim Dalı**

Danışman: Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM

2022

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
TÜRKİYE UYGULAMASI

Müşerref ÖNER

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM

TEKİRDAĞ- 2022

Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

05 /04 / 2023

Müşerref ÖNER

ÖZET

Kurum,Enstitü : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABD : İktisat Anabilim Dalı

Tez Başlığı : Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması

Tez Yazarı : Müşerref ÖNER

Tez Danışmanı : Pof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM

Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2022

Sayfa Sayısı : 112

Bu çalışmada hayatın her alanında karşılaşılan döviz kuru kavramının tanımlarına, ve ithalat ve ihracat faaliyetleri ile gerçekleştirilen dış ticaret hacmi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu kapsamda 2013 yılının birinci çeyreğinden 2022 yılının 10. Ayına kadar olan dönem için oluşturulmuş örneklem çerçevesinde Türkiye'nin ithalat ve ihracat verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) web sayfasından temin edilmiştir. Bununla birlikte reel döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkisinin analizi amacıyla ithalat ve ihracat değişkenleri kullanılmıştır. Yapılan çalışmada aylık zaman serisi analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle ADF ve PP birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Beraberinde eşbütünleşme analizleri yapılarak sonuçlar ortaya koyulmuştur. Yapılan ampirik analiz neticesinde reel efektif döviz kurunda meydana gelen hareketlilikler uzun dönemde dış ticaret üzerinde etkili olmaktadır. Reel döviz kuru ihracat üzerinde hem uzun hem de kısa dönemde etkiye sahiptir. Ancak ithalat üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Bu bağlamda karar alıcıların ve politika yapıcıların daha gerçekçi bir kur anlayışı ışığında gerçekleştirilen döviz kuru politikaları uygulamaları, cari açık ve dış ticaret açığı ile mücadele etmede etkin bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kuru, İthalat, İhracat

ABSTRACT

Institution, Institute : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences

Department : Department of Economics

Thesis Title : Effects on Foreign Trade Exchange Rate: Application to Turkey

Thesis Author : Müşerref ÖNER

Thesis Advisor : Assoc.Prof. Durmuş Çağrı YILDIRIM

Type of Thesis/Year : MS Thesis, 2022

Total Number of Pages : 112

In this study, the definitions of the concept of exchange rate encountered in all areas of life, and its effects on import and export activities and foreign trade volume were investigated. In this context, Turkey's import and export data were obtained from the website of the Turkish Statistical Institute (TUIK) and the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) within the framework of the sample created for the period from the first quarter of 2013 to the 10th month of 2022. In addition, import and export variables were used to analyze the effect of real exchange rate on foreign trade. Monthly time series analysis was used in the study. In this context, first of all, ADF and PP unit root tests were used. Cointegration analyzes were performed and the results were revealed. As a result of the empirical analysis, the fluctuations in the real effective exchange rate have an impact on foreign trade in the long run. The real exchange rate has both long-term and short-term effects on exports. However, it does not have a significant effect on imports.

In this context, the exchange rate policies implemented by decision makers and policy makers in the light of a more realistic exchange rate understanding play an active role in combating the current account deficit and foreign trade deficit

Keywords: Real Exchange Rate, Import, Export

ÖNSÖZ

Tez konusunun belirlenmesinden tezin son aşamasına gelene kadar bana yol gösteren, yoğun iş temposu arasında, çok değerli vakitlerini ayırarak bana destek ve yardımlarını esirgemeyen, akademik kariyerime başladığım günden beri tecrübeleriyle bana ışık tutan ve bu süreci tamamlayabilmem hususunda bana göstermiş olduğu sabır ve inisiyatiflerinden dolayı Tez Danışmanım saygıdeğer Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu uzun soluklu ve tempolu süreçte her zaman bana karşı olan inancı ve anlayışını fazlasıyla hissettiğim her konuda destekçim olan manevi kardeşim Sibel GÜLTEN'e teşekkür ederim. Tezimin başından sonuna kadar desteklerini esirgemeyen, tezimi okuyup gereken düzeltmeleri yapmamda yardımcı olan değerli arkadaşım Pelin Diboğlu'na, kariyerime devam etmemde ve en zor günlerimde yanımda olan, güzel aileme Figen- Gökhan ÖNER teşekkürlerimi sunarım.

Müşerref ÖNER

Tekirdağ 2022

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
KABUL ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. DÖVİZ KURU İLE DIŞ TİCARET ARASINDAKİ İLİŞKİ	4
1.1. Döviz Kuru Kavramı Ve Çeşitleri.....	4
1.1.1. Döviz Kuru Tanımı	4
1.1.2. Nominal Döviz Kuru Ve Reel Döviz Kuru.....	5
1.1.3. Döviz Alış Ve Döviz Satış Kuru.....	7
1.1.4. Dolaysız Kur ve Çapraz Kur	8
1.2. Döviz Kuru Rejimleri.....	9
1.2.1. Sabit Döviz Kuru Rejimi.....	9
1.2.2. Esnek Döviz Kuru Rejimi	10
1.2.3. Alternatif Döviz Kuru Rejimleri	11
1.3. Döviz Kuru Politikaları	16
1.3.1. Devalüasyon.....	16

1.3.2. Revalüasyon	17
1.3.3. Eksik Değerlenmiş Kur Politikası.....	17
1.3.4. Aşırı Değerlenmiş Kur Politikası	18
1.4. Döviz Kuru İle Dış Ticaret Arasındaki İlişki	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARET POLİTİKASI.....	22
2.1. Dış Ticaret Kavramı	22
2.2. Döviz Kurunun Belirlenmesindeki Teorik Yaklaşımlar	24
2.2.1. Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) Yaklaşımı.....	24
2.2.2. Parasalcı Yaklaşımı	29
2.2.3. Dış Ticarete İlişkin Yaklaşım.....	30
2.2.4. Portföy Dengesi Yaklaşımı	31
2.2.5. Etkin Piyasa Hipotezi (EPH).....	33
2.3. Klasik Dış Ticaret Teorileri	35
2.3.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi	36
2.3.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	37
2.3.3. Fırsat Maliyetleri	40
2.3.4. Faktör Donatımı (Heckscher- Ohlin) Teorisi.....	41
2.4. Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkileri	42
2.4.1. Nominal Kur Değişiminin Nispi Fiyat Etkisi	42
2.4.2. Reel Kur Değişiminin Miktar (Hacim) Etkisi	43
2.4.3. İthal Mallarının Talep Esnekliği	44
2.4.4. İthal Mallarının Arz Esnekliği	44
2.4.5. İhraç Mallarının Talep Esnekliği	45
2.4.6. İhraç Mallarının Arz Esnekliği.....	45

2.5. Dış Ticaret Politikası.....	46
2.5.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları.....	48
2.5.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları.....	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
1980 YILINDAN SONRA TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ GELİŞİMİ VE DIŞ TİCARETE GENEL BAKIŞ	58
3.1. Türkiye’de Kur Politikalarının Gelişimi	58
3.1.1. 1980- 1994 Dönemi	58
3.1.2. 1994 Sonrası Dönem.....	61
3.1.3. 2000 Yılı Sonrası Dönem.....	65
3.2. Türkiye’nin Dış Ticaretine Genel Bakış	67
3.2.1. Türkiye’de İhracat.....	67
3.2.2. Türkiye’de İthalat.....	69
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	72
TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: AMPİRİK ANALİZ	72
4.1. Literatür Tarama.....	72
4.1.2. Veri Seti Ve Metodoloji.....	76
4.2. Araştırma Modelleri	77
4.2.1. Değişken Tanımları.....	77
4.3. Veri Analizi.....	78
4.4. Bulgular.....	83
4.4.1. Betimsel İstatistikler	83
4.5. Mevsimsellik Testleri.....	87
4.6. Birim Kök Testleri	88

4.7. Korelasyon ve Saçılım Grafikleri.....	90
4.8. Model Tahminleri.....	93
SONUÇ VE ÖNERİLER	100
KAYNAKÇA.....	102
EKLER.....	107

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Almanya ve Türkiye'nin Kumaş ve Buğday Üretim Miktarları.....	37
Tablo 2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	38
Tablo 3: Değişken Tanımları.....	77
Tablo 4: Değişken Betimsel İstatistikleri.....	83
Tablo 5: Mevsimsellik Testi Bulguları.....	87
Tablo 6: ADF ve PP Birim Kök Testi Bulguları.....	88
Tablo 7: ARDL Model Bulguları.....	95

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: LNEXP Zaman Seyir Grafiği.....	84
Grafik 2: LNIMP Değişkeni Zaman Seyir Grafiği.....	85
Grafik 3: LNREER Değişkeni Zaman Seyir Grafiği.....	86
Grafik 4: Model 1 Değişkenleri Saçılım Grafiği Ve Korelasyon Katsayısı.....	91
Grafik 5: Model 2 Değişkenleri Saçılım Grafiği Ve Korelasyon Katsayısı.....	92
Grafik 6: Model 1 Akaike Bilgi Kriteri Karşılaştırmaları.....	93
Grafik 7: Model 2 Akaike Bilgi Kriteri Karşılaştırmaları.....	94
Grafik 8: Model 1 Cusum Testi Bulguları.....	97
Grafik 9: Model 1 Cusum Kare Testi Bulguları.....	98

GİRİŞ

Ekonomik hayatta dış ticaret önemli hale gelmesi ve dış fazla sağlanacak biçimde dış ticaret politikalarının uygulamaya koyulması Merkantilist dönemle başlamıştır. Sonrasında gelişmeye başlayan klasik iktisat yaklaşımı ile beraber, serbest dış ticaret hareketleri dünyadaki ekonomik alanda tümüyle etkin olmaya başlamıştır. Dünya ekonomilerinde ortaya çıkan küreselleşme olgusu ülkelerin karşılıklı bir şekilde birbirlerinin mallarına ihtiyaç duyulan talebi arttırmıştır. Günümüzde uluslararası ekonomik sistemde ülkelerin arasındaki bağlar kuvvetli bir hale gelmiştir. Bu yüzden herhangi bir ülkede ortaya çıkan bir sorunu diğer ülkeler de hissetmeye başlamıştır. Ülkeler arasında var olan bu ticari bağ geçmişe göre günümüzde daha önemli bir hale gelmiştir. İhracat önde gelmek üzere başka ülkeler ile meydana getirilen ticaretin ekonomide yarattığı olumlu etkilerin fark edilmesi ile araştırmacılar yeni arayışlara yönelmiş ve beraberinde dış ticareti daha da avantajlı hale getirmenin farklı araçları ve yolları aranmaya başlanmıştır. Bununla beraber bir ülke parasının diğer bir ülkenin parası cinsinden değeri anlamına gelmekte olan döviz kuru kavramı, şüphesiz ki uygulanan dış ticaret politikalarının en önemli belirleyicisi ve aracı durumuna gelmektedir. Döviz kurlarında ortaya çıkmakta olan iniş ve çıkışlar dış ticaret hacmi üzerinde önemli etkiler yaratmakta bu durum da araştırılan ve yakından takip edilen bir konu olmaktadır.

Türkiye’de uygulanmış olan döviz kuru ve sistemlerine bakıldığında 1980 yılı öncesindeki yıllarda sabit kur rejimi uygulanırken, 1980 yılı sonrasındaki yıllarda esnek kur sistemi uygulanmıştır. Fakat 1980 yılı sonrasında uygulanmış olan kur sisteminin dönemler itibariyle çeşitlilik göstermektedir. 1980 ile 1988 yılları arasındaki dönemde birçok defa devalüasyonlar yapılmış ve sabit kur sistemi uygulanmıştır. 1989 ile 1999 döneminde kontrollü serbest kur rejimi, 2000 ve 2001 krizi döneminde söz konusu günlük artışların ortaya konduğu sabit kur rejimiyle beraberinde 2001 yılı ikinci yarısından sonraki dönemde T. C. Merkez Bankası müdahalesinin kısıtlandığı serbest kur sistemi uygulanmaktadır. Kurda yapılan ayarlamaların neticesinde ithalat ve ihracat sektörü adına gelişme gösteren fiyatların olumlu etkilerinden kimlerin ne kadar yararlanacağı, kur politikalarının dış ticaret

dengesine etkilerinin görülebilmesi için üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Dış ticaret dengesini düzeltmek için az değerlenmiş kur politikaları izlenen yıllarda yabancı para birimleriyle yani döviz ile ifade edilmekte olan ithalat fiyatlarında yaşanan düşüş uygulanan politikanın ithalat oranları üzerinde yarattığı olumsuz etkileri, ihracat fiyatlarında yaşanan düşüş ise ihracat oranları üzerindeki olumlu etkileri azaltmaktadır. Böylelikle az değerlenmeyle ihracat için sağlanmış olan fiyat avantajlarının bir bölümü veya tamamı yeniden kaybedilirken, ithalat içinse dış piyasalardan kaybedilmiş olan fiyat avantajlarının bir bölümü veya tamamı yeniden kazanılmaktadır.

Çok değerlenmiş kur politikalarının izlendiği dönemlerde yabancı para birimleriyle yani döviz ile açıklanan ithalat fiyatlarının artması söz konusu politikanın ithalat üzerinde yarattığı olumlu etkileri, ihracat fiyatlarının artması ise ihracat üzerinde yarattığı olumsuz etkileri düşürecektir. Böylelikle ise, çok değerlenmeyle ihracat için kaybedilmiş olan fiyat avantajlarının bir bölümü veya tamamı yeniden kazanılırken, ithalat için sağlanmış olan fiyat avantajlarının bir bölümü veya tamamı yeniden kaybedilecektir. Az değerlenmenin var olduğu dönemlerde ithalat ve/veya ihracat fiyatlarındaki azalış, çok değerlenmenin var olduğu dönemlerde ise, ihracat ve/veya ithalat fiyatlarındaki artış, reel döviz kurları ve dış ticaretin arasında negatif yönlü bir nedensellik ilişkisi olup olmadığını göstermesi ve söz konusu değişkenlerin birbirini üzerinde net bir etkisinin bulunup bulunmadığını açıklaması bakımından son derece önemlidir.

Bu çalışmada, 2013 yılından itibaren reel döviz kurunda yaşanan değişimlerin dış ticareti nasıl etkilediği ithalat ve ihracat verilerinden yararlanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Günümüzde reel döviz kurundaki yükselişlerin dikkat çekici bir seviyeye gelmesinin yarattığı etkiler Türkiye ekonomisi açısından bir öneme sahiptir. Bu sebeple çalışmanın kapsamı güncel veriler dikkate alınarak daha geniş kapsamlı bir çalışma yapılmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, ampirik analiz uygulaması bölümünden önce kavramsal çerçeve ile beraber teorik çerçeve, 1980 yılından bugüne dek Türkiye’de uygulamış olan döviz kuru sistemleri ile

politikaları ve Türkiye'nin dış ticaretine genel bakış başlıklarının devamında konuya ilişkin literatür özeti ve ampirik analiz yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÖVİZ KURU İLE DIŞ TİCARET ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.1. Döviz Kuru Kavramı Ve Çeşitleri

1.1.1. Döviz Kuru Tanımı

Uluslararası nitelikteki ekonomik sistemlerde, birbirleri arasında ticari ilişkileri bulunan ülkeler için döviz kuru büyük önem taşıyan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İhracat ve ithalat olarak iki dala ayrılan dış ticaret, sağlanacak olan kazançların, yapılacak olan ödemelerin ya da işlemlerin maliyetlerinin anlaşılabilmesi açısından ülkelerin ulusal para birimlerini birbirlerinin cinsinden değerlerini belirlemeleri gerekmektedir (Erçevik, 2011: 4).

Döviz, yabancı ülkelerin paraları şeklinde tanımlanmaktadır. Döviz kuru ise, bir ülkedeki ulusal para biriminin yabancı para birimleri karşısındaki değişim oranıdır. Diğer bir ifadeyle döviz kuru; bir ülkenin ulusal para biriminin yabancı para birimi cinsinden karşılığı şeklinde tanımlanmaktadır (Ay, Üçler ve Koçak, 2006: 26). Bir ülkenin para biriminin diğer ülkenin para birimi cinsinden karşılığı olan değerinde bir azalış ya da artışına bağlı olarak söz konusu ülkenin ulusal parasının satın alma gücünde de azalış veya artış olmaktadır. Bu bağlamda bir ulusal para biriminin değer kazanması, diğer yabancı para birimleri cinsinden değerinde artış olduğunu nitelendirmektedir. Bir ulusal para birimin değer kaybetmesi ise, diğer yabancı para birimleri cinsinden değerinde bir düşüş olduğunu nitelendirmektedir (Tunay, 2007: 85).

Döviz kurlarının belirlendikten sonra açıklanmasına “kotasyon” denilmektedir. Ülkelere göre kotasyon iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan birincisi dolaylı kotasyon, diğeri ise dolaysız ya da doğrudan kotasyondur. Dolaylı kotasyon; bir birim ulusal paranın döviz karşılığıdır (Örneğin, 1 TL= 0.18). Bu yöntem genelde Kanada, ABD gibi ülkelerde uygulandığından dolayı “Amerikan Yöntemi” veya “serten kotasyon” da denmektedir. Dolaysız kotasyon ya da doğrudan kotasyon ise; dolaylı kotasyon yönteminin tersidir. Yani bir birim dövizin ulusal para karşılığıdır (Örneğin, 1\$= 5.70). Bu yöntem genelde Avrupa ülkelerinde

uygulandığından dolayı “Avrupa Yöntemi” veya “enserten kotasyon” adı da verilmektedir. Türkiye bu yöntemi kullanmaktadır. Dolaylı kotasyon genelde parasının değeri yüksek ülkelerde kullanılırken, yüksek enflasyon oranına ve değeri düşük paralara sahip ülkelere ise doğrudan /dolaysız kotasyon yöntemi uygulanmaktadır (Çelik, 2008: 147).

1.1.2. Nominal Döviz Kuru Ve Reel Döviz Kuru

Döviz kuru piyasalarında kullanılmakta olan kur nominal döviz kurudur. Nominal döviz kuru; yabancı para ile ulusal parasının fiyatı oranı ve döviz üzerinde bir düzeltme bulunmayan fiyattır. Başka bir ifadeyle, piyasada kullanılmakta olan döviz kuru “nominal döviz kuru”dur. Bu şekilde;

$$(\text{Döviz Kuru}) DK_{\text{Yerli}} = 1 / DK_{\text{Yabancı}}$$

Şeklinde formüle edilebilir. DK_{Yerli} döviz kurunu yerli para biriminin cinsinden ifade ederken, $DK_{\text{Yabancı}}$ döviz kurunu yabancı para biriminin cinsinden ifade etmektedir (Tunay, 2007: 86).

Eşitliğe göre yerli para da meydana gelen değer artışı, yerli paradaki değer artışının yabancı para değerine göre bir artış olduğunu ifade etmektedir. Yerli paranın değerinde meydana gelen değer kaybında ise yerli paradaki değer azalışının yabancı para değerine göre bir azalış olduğunu ifade etmektedir. Uluslararası piyasada doğru sonuçlar alabilmek için nominal kurların enflasyonun etkilerinden arındırılmış olması önemlidir. Bu noktada nominal döviz kuru ve reel döviz kuru arasında bulunan fark önem kazanmaktadır. Nominal döviz kurunun gerçekliği yansıtabilmesi için fiyat artış etkilerinin söz konusu kurlardan arındırılması gerekir (Bulut, 2002: 147).

Reel döviz kurları ise, hesaplanırken dış ticaret yapan ülkeler arasında bulunan enflasyon farklılıklarının göz önüne alındığı döviz kurudur. Reel döviz kuru kavramı ticaret haddi kavramına eşit kabul edilmektedir. Bir ülkede dış ticaretinde meydana gele rekabet gücünü ortaya koyan bir gösterge olması sebebiyle önemlidir. Merkez bankası için taşımakta olan önem ise, bilançosuna etkiler ile bununla birlikte bir rasyonel para politikası izlemek için bir kaynak olmasıdır (Kıpıcı ve Kesriyeli, 1997:

1). Başka bir tanıma göre reel döviz kurları, nominal döviz kurunun yurtiçinde ortaya çıkan enflasyon oranı ile dış ülkelerdeki enflasyon oranına nispeten düzeltilmesiyle ortaya çıkan kurlardır. Reel döviz kurları, ülkelerdeki maliyet gelişimi veya göreceli fiyat ile ilgili bilgileri içermektedir (Seyidoğlu, 2003: 305). Bir ülke genelde uluslararası piyasada birden çok ülke ile dış ticaret ve rekabet içerisinde olduğundan dolayı, reel döviz kurunun bunu yansıtabilen efektif endeks şeklinde hesaplanması gerekir. Bu hedef sonucunda hesaplanmakta olan göstergeye reel efektif döviz kurları denilmektedir (Hepaktan ve Erdem, 2009: 39).

Nominal efektif döviz kurlarından reel döviz kurunun hesaplanması için kullanılmakta olan çeşitli deflatörler şunlardır; ÜFE, TÜFE, GSYH deflatörü, ithalat fiyatları veya ihracat fiyatları endeksleri. Fakat TCMB, döviz kuruna müdahale edebilmek amacıyla TÜFE' ye bağlı reel efektif döviz kurlarını dikkate almaktadır (Aral, 2015: 4).

(R) Reel döviz kuru, (P) yurtiçi fiyat seviyesi ile (P*) yurtdışı fiyat seviyesi arasında bulunmakta olan oranın (e) nominal döviz kurları ile çarpılmasını ifade edilmektedir (Ünsal, 2004: 212).

$$R = \frac{eP^*}{P}$$

(R) Reel döviz kurunun yükselmesi matematiksel ifade ile (P) yurtiçi fiyat seviyesi ile (P*) yurtdışı fiyat seviyesi sabit iken (e) nominal döviz kurundaki yükseliş, (e) nominal döviz kurları ile (P*) yurtdışı fiyat seviyesi sabit iken (P) yurtiçi fiyat seviyesindeki düşme, (P) yurtiçi fiyat seviyesi ile (e) nominal döviz kuru sabit iken (P*) yurtdışı fiyat seviyesindeki yükseliş şeklinde üç ihtimalle gerçekleşir (Aral, 2015: 8).

Reel döviz kurunda meydana gelen yükselme yurtiçindeki malların fiyatlarının yurtdışında üretilen mallara kıyasla daha ucuzlamasına sebep olur. Bu durumun dış ticaret için değerlendirilmesi yapıldığında yurtdışındaki mala göre yurtiçindeki malların ihracatındaki (X) artış ile yurtiçindeki mallara kıyasla yurtdışında pahalı hale gelen malın ithalatının (M) azalmasına yol açar. Bu bağlamda reel döviz kurundaki yükselişin, (X – M) yani net ihracatta artışa neden olacağı söylenebilmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda cari işlemler hesabında pozitif yönlü bir etkileşim

yaratmış olacaktır (Aral, 2015). Tersine bir durumda reel döviz kurunda meydana gelen düşmede ise, yurtiçindeki malların fiyatlarının yurtdışında üretilen mallara kıyasla yükselmesi beraberinde ithalatla bir ucuzlamaya sebep olur. Bir başka ifadeyle, reel döviz kurunda meydana gelen bir düşüşün sonucunda ucuz hale gelen ithalat artar, ihracat ise azalır. Böylece reel döviz kurunda yaşanan düşme ihracatta negatif bir etki yaratmış olacaktır (Ünsal,2004: 213).

Reel döviz kurunda ortaya çıkan artış veya reel değer artışı, yurtdışında üretilen malların yurtiçinde üretilen mallara kıyasla daha pahalı hale geldiğini ifade etmektedir. Böyle bir durum, kişilerin(yurtiçi ve yurtdışı) çeşitli harcamalarında yurtiçi mallarına geçiş ihtimalini mümkün kılmaktadır. Genelde bu ürünlerin rekabet gücündeki artış şeklinde tanımlanmaktadır. Aksine, reel döviz kurlarında ortaya çıkan bir azalış veya reel bir değer kaybı, yurtiçi malların yurtdışı mallara kıyasla daha pahalılaşması veya rekabet gücündeki bir azalış şeklinde tanımlanmaktadır. Döviz kurlarında ortaya çıkan bir yükselişin neticesinde yabancı para değerlenmektedir. Döviz kurunda meydana gelen bir azalma neticesinde ise döviz fiyatı düşmektedir (Dornbusch ve Fischer, 1994: 160).

1.1.3. Döviz Alış Ve Döviz Satış Kuru

Döviz kurları; döviz alım ve satım işlemleri yapmakta olan kuruluşlar ile bankalar tarafından Alış kuru ve satış kuru olarak iki farklı biçimde ayrılmaktadır. Söz konusu alış kuru satış kurundan nispeten daha düşük olmaktadır. Arada bulunan bu farka “ Kur Marjı” denmektedir. Kur marjı; döviz piyasasında işlem gerçekleştiren bankaların döviz alım ya da satım işlemlerinden elde ettikleri işlem giderlerini ve kârını içermektedir. Birçok dövizleri arasında bulunan kur marjı açısından karşılaştırma yapılması ve yatırım araçları getirisi ile kâr, faiz, prim vb. ile karşılaştırmak amacıyla kur marjının yüzdesini hesaplamak daha gerçekçi olmaktadır. Bu bağlamda kur marjı yüzde hesaplaması aşağıda bulunan formüldeki gibi olmaktadır:

$$\text{Kur Marjı Yüzdesi} = \frac{(\text{Döviz Satış Kuru} - \text{Döviz Alış Kuru})}{\text{Döviz Satış Kuru}} \times 100$$

Döviz piyasasında bulunan aracı kurumların yaptıkları döviz işlemleri esnasındaki kârların ve masrafların toplamından oluşmaktadır (Uzunoğlu, 2003: 63). Kur marjını etkileyen birçok faktörler bulunmaktadır. Piyasada daha az işlem gören döviz çeşitlerinin kur marjı, piyasada daha fazla işlem gören dövizlerin kur marjından daha çoktur. Bunun yanı sıra yapılmakta olan alım ve satım işlemlerinde tutarlar arttıkça kur marjı azalmaktadır. Bunun sebebi; işlemlerin boyutları ve büyüklükleri fark etmeksizin meydana gelen işlem giderlerinin aynı olmasıdır çünkü piyasada sabit işlem gideri söz konusudur. Ayrıca, döviz piyasalarında meydana gelen istikrarsızlıklar da kur marjının değerini etkilemektedir (Erçevik, 2011: 7). Meydana gelen hızlı ve ani düşüşler ya da yükselişler döviz alım ve satım işlemlerini gerçekleştiren bankalar tarafından dengeli bir şekilde, kendilerini güvenceye almaları açısından güçleştiği için kur marjlarında artış olmaktadır. Kota edilmiş olan döviz ve döviz miktarı, belirsizliklerin ve istikrarsızlıklarla beraber kotasyon talep eden müşterilerin niteliği, hafta sonları ve tatil de kur marjını etkileyen faktörlerdir (Uzunoğlu,2003).

1.1.4. Dolaysız Kur ve Çapraz Kur

Piyasada fiilen uygulanmakta olan aynı birimdeki iki ülke parasının değişim oranına dolaysız kur (direct exchange rates) denmektedir. Bu bağlamda piyasada çapraz kur yöntemi ile hesaplanmakta olan kurlara ise dolaylı kur (indirect rates) adı verilmektedir. İki farklı ülkelerin para birimleri arasındaki değişim oranlarının birbirleri cinsinden hesaplanması ile değil de başka bir ülkenin daha para birimi bazından hesaplanması ile meydana gelen kurlar çapraz kur olarak nitelendirilmektedir.

Günümüzde çapraz kurlar, döviz piyasalarında çoğunlukla Amerikan Doları ile ifade edilmektedir. Bunun sebebi, kur hesaplanmasının daha basit olmasıdır. Böylelikle herhangi iki ulusal para biriminin arasında bulunan değişim oranı Amerikan Doları cinsinden dolaysız kurunun belirlenmesi rahat bir şekilde yapılmaktadır. Örnek olarak; Türkiye piyasalarındaki 1 USD= 1,6078 TL ve Avustralya piyasalarındaki 1 USD = 1,2235 Avustralya Doları diyelim. Sonuç olarak, çapraz kur sebebiyle 1 Avustralya Doları= 1,3140 TL sonucuna varılmaktadır. Ayrıca çapraz kur yöntemi ile hesaplanmakta olan kurlar dolaylı kurlardır (Seyidoğlu,2003: 303).

Birçok ülkenin söz konusu döviz piyasalarında doların baz alınarak işlem görmesi ve diğer döviz çeşitleriyle ulusal para birimleri arasındaki kurların, bu dövizlerin dolar cinsinden değişim oranlarına endeksli hesaplanması piyasa işlemlerinde meydana gelebilecek karışıklığı önleyerek kolaylık ve açıklık sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2007: 359).

1.2. Döviz Kuru Rejimleri

Döviz kuru rejimlerinin sınıflandırılması hakkında birçok görüş ortaya konulmuştur fakat genel kapsamda teorik olarak üç adet ana kur rejimi kabul edilmektedir. Döviz kuru rejimleri sınıflandırılması temel olarak sabit döviz kuru rejimi, esnek döviz kuru rejimi ve alternatif döviz kuru rejimi olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

1.2.1. Sabit Döviz Kuru Rejimi

Sabit kur rejiminde döviz kurları; belirli bir zaman içerisinde yetkili olan para otoriteleri aracılığıyla belirlenmiş olan bir oranda tutularak bu oranda uluslararası ödemeler işlem görmektedir. Bu rejimde döviz kurları belirli bir para sepetine veya yabancı bir paraya göre hesaplanmaktadır. Böylelikle resmi müdahaleler sayesinde kurlarda meydana gelen dalgalanmalar kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Fakat en sert sabit kur rejimlerinde bile kurlar, çok az olsa da belli bir dalgalanmaya sahiptir (Kumbaracıbaşı, 1973: 92).

Herhangi bir sabit kur rejiminde döviz kuru sabitliğini, piyasa mekanizmalarını bütünüyle ortadan kaldırmadan gerçekleştirebilmenin en temel yolu, para otoritelerinin gerekli olduğu durumlarda piyasaya satıcı ya da alıcı olarak katılarak döviz arz ve talebi arasında bulunan dengeyi korumasıyla mümkündür (Atabey vd., 2006: 1-2). Sabit döviz kuru rejimleri doğru bir şekilde uygulanabildiği sürece döviz kurunda istikrar sağlayarak dışa açık olan bir ekonomide bu istikrar diğer pek çok alana da yayılmaktadır. Böylelikle sabit döviz kuru rejimleri içsel şoklar karşısında doğal bir bağımsızlık yaratmaktadır. Ayrıca sabit kur rejimleri, döviz kurunda meydana gelebilecek dalgalanmaları minimuma indirerek uluslararası piyasalardaki ticarete ortaya çıkabilecek belirsizlikleri ortadan kaldırmaktadır. Bununla beraber ülke

içindeki fiyat istikrarının sağlanabilmesi ve enflasyonist baskıların azaltılması gibi çeşitli avantajlar sağlamaktadır (Güran, 1987: 44).

Sabit döviz kuru rejimlerinin avantajlarının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi bağımsız bir para politikasının ortadan kalkmasıdır. Bir piyasa ekonomisinde meydana gelebilecek iç ve dış şokların karşısında, uygulanmakta olan para politikası ülkenin ihtiyaç duyduğu doğrultuda kullanılmamakta ve şokların ekonomi üzerinde yaratacağı maliyet ıve süresi artmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu bu şoklar karşısında döviz kurunun hareketlilik göstererek denge değerini bulabilmesi ve bir açıdan sigorta görevi göstererek şokların yaratacağı etkiyi hafifletebilmesi imkânı da ortadan kalkmaktadır. Bunun için, çoğu kez sosyal ve politik maliyetleri daha yüksek olan fiyatlar, üretim, ücret ve istihdamda sert ve hızlı ayarlamalar gerekli olmaktadır (Güçlü ve Kaya, 2005: 7).

1.2.2. Esnek Döviz Kuru Rejimi

Esnek döviz kuru rejimi, para otoritelerinin kur piyasasına hiçbir müdahalede bulunmadığı, döviz kuru piyasalarının iç dinamikleri niteliğinde olan döviz arz ve talepleriyle belirlendiğı kur rejimidir. Yani esnek döviz kuru rejiminde merkez bankaları piyasalardan döviz alım ve satımı yaparak döviz kurunu seviyesini değıştirmezler. Ayrıca esnek döviz kuru rejiminde ilan edilmiş olan herhangi bir parite ya da resmi kur bulunmamaktadır (Erçevik, 2001: 15).

Sabit döviz kuru rejiminin tersine esnek döviz kuru rejimi, para politikası araçlarının ve uygulanmasının ekonomik konjonktürlere göre ayarlanmasını, politik veya iktisadi amaçlara göre daraltılıp genişletilmesini sağlamaktadır (Güçlü ve Kaya, 2005: 10).

Esnek döviz kuru rejiminde, döviz kuru piyasasında beklenmekte olan talep ile arz değışimleri döviz kurlarına yansımaktadır. Esnek döviz kuru rejimlerinde piyasalarda fiyat dengesizlikleri bulunmadığından dolayı, yapılan spekülative hareketlerle kâr elde edilmemektedir. Esnek döviz kuru rejimleri dışsal ve içsel şokların gerekli kıldığı ayarlamaları döviz kurlarına yansıttığı için, parasal nitelikli büyüklükler yabancı sermayelerin hareketlerinin etkisi altında kalmamaktadır. Ayrıca

merkez bankaları bağımsız para politikalarını uygulayabilmektedirler. Söz konusu döviz arz ve talepleri piyasada dengelendiğinden dolayı, merkez bankalarının müdahaleleri en aza indirgenmektedir. Esnek döviz kuru rejimlerinde etkin bir şekilde işlemekte olan döviz kuru piyasası bulunmaktadır. Bu piyasalarda döviz kuru ortaya çıkan şoklara karşı tam ve hızlı uyum sağlayabilmektedir. Dış ticaret işlemlerinde, ödemeler dengesi adına herhangi bir sorun meydana gelmemekte ve kurların değerinde yaşanan artışa bağlı olarak bir rekabet kaybı ortaya çıkmamaktadır (Karasoy, 1996: 132).

Esnek döviz kuru rejimlerinde meydana gelen dış dengesizlik, döviz kurlarında bir değişime sebep olarak bunu kendiliğinden düzeltme eğilimine girmektedir. Döviz kurlarında ortaya çıkan değişimler aracılığı ile gerçekleşmiş olan otomatik dengeleyici mekanizmanın işleyişi, ilk önce dövizlerin arz ve talep esnekliğine, diğer bir deyişle, döviz piyasalarındaki kararlılık şartlarına bağlı olmaktadır (Utkulu, 2005: 125)

Esnek döviz kuru rejimi, döviz kurlarının gelecekte meydana gelebilecek değerleri açısından bir belirsizlik yarattığından dolayı uluslararası piyasadaki işlemlerdeki riski arttırabilmektedir. Bu bağlamda uluslararası sermaye ve dış ticaret hareketlerini kısıtlamakta, söz konusu bu durum esnek döviz kuru rejiminin en büyük dezavantajları arasında yer almaktadır (Karluk, 009: 545).

1.2.3. Alternatif Döviz Kuru Rejimleri

Döviz kuru rejimlerinin bir ayağında sabit kur rejimi, diğer ayağında ise esnek döviz kuru rejimi yer almaktadır. Bu iki döviz kuru rejimleri arasında, alternatif döviz kuru rejimleri olarak nitelendirilen, her iki rejimin de birçok özelliğini kapsayan ve elastikiyet derecelerine göre sıralanmış dokuz adet farklı döviz kuru rejimi bulunmaktadır (Güran, 1987: 72).

1.2.3.1. Serbest Dalgalanma Rejimi

Serbest dalgalanma döviz kuru rejiminde kur, piyasa güçleri aracılığıyla belirlenmektedir. Sistemde döviz kuru piyasalarına yapılan çeşitli müdahaleler döviz kurlarının istenen belirli seviyede olmasını sağlayabilmek yerine, piyasadaki değişimleri ılımlı bir hale getirebilmek ve gerekli olmayan dalgalanmaları engelleyebilmek amacıyla yapılmaktadır. Söz konusu bu döviz kuru rejiminde ülke

ekonomisinin tutması gereken uluslararası rezerv oranı düşmekte ve ülkedeki para politikası daha etkili bir hal almaktadır. Diğer bir olumlu yanı ise dışsal şokların ilk aşamada nominal döviz kurları aracılığıyla düzenlenmesi sonucunda, ülkenin ekonomik istikrarının sağlanmasında olumlu katkılarda bulunmaktadır. Serbest dalgalanan kur rejiminin olumsuz yanları ise, ekonomik olarak dış ilişkilerde belirsizliklerin ve risklerin artması sebebiyle kaynak dağılımını olumsuz yönde etkimektedir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000:5).

1.2.3.2. Gözetimli Dalgalanma Rejimi

Gözetimli dalgalanma rejiminde döviz kurları, serbest dalgalanan döviz kuru rejiminde olduğu gibi piyasada oluşan arz ile talebe göre belirlenir ve bununla beraber parasal otoritenin müdahalesi altındadır. Fakat söz konusu olan müdahaleler daha önceden belirlenmiş olan kurallara dayanarak yapılmamaktadır. Bu müdahaleler parasal otorite tarafından ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda, ekonomik göstergelere dayalı gerçekleştirilmektedir.

Para otoritesinin döviz kurlarına yapmış olduğu müdahalelerin nereden kaynaklandığına ve müdahalenin amacına göre, meydana birbirinden farklı döviz kuru dalgalanmaları çıkmaktadır. Bu müdahalenin amacı, sadece döviz piyasasında bulunan kısa vadeli istikrar bozucu nitelikteki sermaye hareketlerini önlemek ve böylece döviz kurlarının piyasada bulunan arz ve talep ile belirlenmesini sağlayabilmek ise, söz konusu bu durumda meydana gelen dalgalanma “temiz dalgalanma” adı verilmektedir. Müdahalenin amacı, piyasada bulunan güçlerin etkinliğini düşürecek şekilde para otoritesinin kararları doğrultusunda tutabilmekse, ortaya çıkan dalgalanmaya “kirli dalgalanma” denilmektedir (İşgüden ve Akyüz, 1990).

1.2.3.3. Aralık İçinde Dalgalanma Rejimi

Bu döviz kuru rejiminde döviz kurlarının belirlenmiş olan bir aralıkta serbest bir şekilde dalgalı olarak iniş çıkışına izin verilmektedir. Sabit kur rejiminin ve serbest dalgalanan kur rejiminin bir birleşimi olarak da algılanabilmektedir. Aralık içinde dalgalanma rejimi kur istikrarını ve esnekliğini de beraberinde getirmektedir. Belirlenmiş olan kur aralığına merkez parite denilmektedir. Merkez parite söz konusu aralığın ortalama olarak değeri kura belirlilik kazandırmaktadır. Bunun yanı sıra da

kurların belirlenen bu aralık bandında dalgalanması birçok dışsal şokun etkilerini azaltmaktadır. Fakat bu rejimde aralığın belirlenmiş olması bir sorun niteliği de yaratmaktadır. Çok dar bir şekilde belirlenmiş bir aralık spekülasyonları ve istikrarsızlığı beraberinde getirebilmektedir. Aynı zamanda belirlenen bu aralığın sürdürülebilir bir şekilde olması ve devamlılığının sağlanması bu rejime güven için en önemli faktördür. Devamlı olarak ayarlanan bir aralık birçok faydayı yok edebilmektedir (Karluk, 2009: 546).

1.2.3.4. Kaygan Aralık Rejimi

Kaygan aralık rejiminde, aralık içinde dalgalanma rejiminden farklı olarak, kurların dalgalanmakta olduğu aralığın ortalama olarak değeri sabit bir şekilde tutulmamaktadır. Söz konusu bu ortalama değer, belirlenmemiş olan bir süreyle ayarlanmaktadır. Bu rejim çoğunlukla yüksek enflasyon oranlarının görüldüğü ülkelerde uygulanmaktadır. Kaygan aralık rejimiyle kurlarda meydana gelebilecek aşırı bir değerlenmenin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Ancak söz konusu aralığın ayarlanma süreleri belirli olmadığından dolayı piyasalarda belirsizlik oluşturmakta bu durum da rejime duyulan güveni olumsuz yönde etkilemektedir (Çelik, 2008: 470).

1.2.3.5. Yönlendirilmiş Sabit Aralık Rejimi

Bu rejimde, ülkenin ulusal parasının değeri daha önceden belirlenmiş olan bir sabit değerde ve belirli sınırlar çerçevesinde dalgalanmaktadır. Baz alınan sabit değere merkezi parite denir. Bu merkezi parite, ülkenin ekonomik göstergelerine göre ayarlanmaktadır. Söz konusu paritenin ana belirleyicisi ödemeler dengesidir. Geçmiş olan enflasyon oranı farkları da bu paritenin belirlenmesi için kullanılmaktadır. Yönlendirilmiş sabit aralık rejiminde döviz kurlarına çok büyük ve hızlı müdahalelere gerek görülmemektedir. Ancak parite doğru bir biçimde belirlenmezse, ülke parasının aşırı bir şekilde değerlenmesine ve enflasyon bekleyişlerinin artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yönlendirilmiş sabit aralık rejimi gerekli faiz politikaları ile desteklenmelidir (Parasız, 2009: 474).

1.2.3.6. Yönlendirilmiş Sabit Parite Rejimi

Yönlendirilmiş sabit parite rejiminde ülke, ulusal para değerini sabit tutmaktadır. Söz konusu sabit değer, ülke ekonomisindeki çeşitli göstergelere özellikle de ödemeler dengesinde meydana gelen değişimlere göre belirlenmektedir. Yönlendirilmiş sabit parite rejimi yönlendirilmiş sabit aralık rejimine kıyasla daha katı bir rejimdir. Bu rejimi sabit kur rejimlerinden ayıran fark, sabit olan kurlarda meydana gelebilecek herhangi bir baskının oluşması halinde, kurlarda gerekli olan ayarlamaların bir an değil, belirli bir periyotta ve aralıklı bir şekilde yapılmasıdır. Bu açıdan rejim, sabit parite rejiminin pozitif ve negatif yanlarını taşımaktadır. Bununla beraber, aralık olmadığından dolayı belirsizlikler azalmaktadır (Oksay, 2001: 12).

1.2.3.7. Ayarlanabilir Sabit Kur Rejimi

Bu rejimde, kur sabit kalmakla beraber parasal otorite belirli bir süre olmaksızın bu kuru sürdürme zorunluluğu bulunmamaktadır. Belirlenmiş olan kur, uygulanan ekonomi politikaları ile arzu edilen yönde ve tutarsız bir şekilde değiştirilebilmektedir. Bu rejim, dış ticaret üzerinde bulunan kur belirsizliklerini düşürerek ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan devalüasyon ihtimali yoğun bir şekilde devalüasyonlara sebep olabileceğinden ekonomik krizin yaşanmasına elverişli bir rejimdir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 7).

1.2.3.8. Para Kurulu

Para kurulu, açık şekildeki bir taahhüt altında belirlenmiş olan yabancı para birimine karşı yerli paranın sabit bir döviz kuru üzerinden değişiminin sağlandığı rejimdir. Para kurulu rejiminde yerli para biriminin sabit döviz kuru üzerinden endekslenmiş olduğu paraya “rezerv para” denilmektedir. Fakat söz konusu rezerv para olarak adlandırılan paranın uluslararası piyasalarda genel olarak kabul edilmiş tam konvertibl bir para olması gereklidir. Günümüzde bu bağlamda para kurullarında genelde Euro ve ABD doları rezerv para olarak kullanılmaktadır. Bununla beraber para kurulunun işleyebilmesinin birkaç temel özellik gereklidir. Bunlar; tam karşılık, sabit döviz kuru, konvertibilite ve yalnızca faizden senyoraj geliri elde edilebilmesi ilkeleridir (Köroğlu, 2004: 9).

Para kurulu rejimini sabit kur rejiminden farklı kılan iki ana kural bulunmaktadır. Söz konusu kurallardan ilki, merkez bankasının, sabit kur üzerinden rezervlerinde bulundurması gereken döviz miktarı ekonomideki yerli para miktarı kadar bulundurması gerekliliğidir. Kurallardan ikincisi ise, merkez bankasının kanunen piyasaya yerli para süremeyecek ve yerli para basamayacak olması durumudur. Bu durum da devletin bütçesi ne kadar çık verdiğine bakılmaksızın merkez bankasının bunu finanse edebilmesi için borç vermesinin yeterli olmayacağı anlamına gelmektedir (Akgül, 2010: 23).

Para kurulu rejimi düzenlemesiyle birlikte merkez bankası para arzlarını yalnızca ülkeye girecek dövizlerin karşılığında arttırabilmektedir. Para kurulu rejiminin uygulandığı ülkelerde, otoritenin elinde bulundurduğu para basma yetkisiyle ulusal para ile yabancı para arasındaki değişim sabit bir orana bağlanmaktadır. Bu rejimi uygulamakta olan ülkelerde, parasal tabanın büyüklüğünün ne kadar olacağı çıpa ülkesinin sermaye akışı ve para politikası tarafından belirlenmektedir (Erdoğan, 2005).

1.2.3.9. Tam Dolarizasyon

Tam dolarizasyon, ülkenin ulusal para birimini tamamıyla terk edip, yabancı ülke para biriminin resmi para birimi olarak kullanılmasına denilmektedir. Tam dolarizasyon rejiminde, yabancı para birimiyle ulusal para biriminin basit bir şekilde değişiminin sağlanabilmesi için sabit kur rejiminin en katı şeklidir. Seçilmiş olan döviz kuru genelde dolar olduğu için, bu işlem dolarizasyon olarak adlandırılmaktadır. Tam dolarizasyon rejimiyle döviz kurunun riski, faiz oranları ve enflasyon yasal olarak ödeme araçları ilan edilmiş olan ülke paralarına dönüştürülmektedir. Bununla birlikte, işlem maliyetlerinde ortaya çıkan düşüşle beraber global ekonomilerde ve ticarette piyasalara entegrasyonda yükseliş meydana gelmektedir. Bu bağlamda tam dolarizasyon rejimini uygulamakta olan ülkeler para politikası uygulamalarındaki bağımsızlıklarını gönüllü bir şekilde bırakmaktadırlar (Saatçioğlu ve Karaca, 2004: 183- 195).

Tam dolarizasyon rejimi uygulayan ülkeler için iki tane önemli avantaj vardır. Birincisi, ulusal para biriminin kullanılmasına son verilmiştir. Bu durum ulusal para

birimine ait değer kazançları ve kayıpları yaratabilecek durumdaki döviz kuru üzerindeki riskin ortadan kaldırılmış olmasıdır. İkincisi ise, ulusal para birimi ile rezerv para (referans ülke parası) arasında bulunan değişimden meydana gelen bütün işlemlerin masraflarının son bulmuş olmasıdır (Yapraklı, 2011: 145).

1.3. Döviz Kuru Politikaları

Döviz kuru politikaları, uluslararası ödemelerin belirli bir düzen içerisinde gerçekleştirilebilmesi amacıyla hükümetlerin dış ödeme sistemindeki dengeyi etkileyebilmek için döviz kurlarıyla ilgili almış oldukları tüm önlemlerdir. Bu bağlamda döviz kuru politikası, en temel olarak ödemeler dengesini sağlamak üzere uygulanmaktadır (Karluk, 2009: 547).

Uygulanan döviz kurlarının dış ticaret üzerindeki etkileri incelenirken üzerinde durulması gereken en önemli unsurlardan biri de; uygulanmakta olan döviz kuru politikalarıdır. Ülkelerde yapılan ticaret işlemleri döviz kurlarına bağlı olduğu ve döviz kuruyla ilişkili olduğu için uygulanmakta olan kur politikaları da dış ticaret sistemine etki etmektedir. Bu kısımda uygulanmakta olan kur politikaları araç politikaları ve amaç politikaları olmak üzere iki şekle ayrılmaktadır. Dış ticaret araç politikaları olarak ele alındığında devalüasyon ve revalüasyonlar, amaç politikaları kapsamında değerlendirildiğinde ise eksik ve aşırı değerlenmiş kur politikaları yer almaktadır. (Erçevik, 2011: 23).

1.3.1. Devalüasyon

Devalüasyon, devlet aracılığıyla sabit döviz kuru sistemlerinde resmi döviz kurlarının (fiyatlarının) artırılması, bir ülkenin milli parasının dış değerinin de düşürülmesi sistemidir. Başka bir ifadeyle devalüasyon, açıklanmış olan bir paritenin tekrardan belirlenmesi anlamına gelmekte ve tekrardan belirlenmiş olan döviz kuru uzun dönemde yeniden geçerli olmaktadır (Çelebi, 2001: 56).

Fiyatın (yani döviz kurunun) sabit bir şekilde kalabilmesini sağlamak amacıyla, ülkenin parası karşılığında değişim yapılabilecek bir döviz veya para stoku bulundurmak belli bir zorunlu ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Merkez bankası ihtiyaç duyulan rezerve sahip olduğu müddetçe, döviz kurunu sabit tutabilmek için

döviz kuru piyasasına müdahale etmeye devam edebilmektedir. Fakat bir ülke söz konusu ödemeler dengesinde sürekli olarak açık vermekteyse, merkez bankası her koşulda döviz rezervlerini sıfıra indirecek ve piyasaya müdahale edebilme imkânı kalmayacaktır. Bu duruma gelmeden önce, ülke merkez bankası yüksek bir ihtimalle döviz kurunu bundan sonrası için devam ettiremeyeceğine karar verecek ve dolayısıyla ulusal paranın değerinde bir düşürme yolunu izleyecektir (Yamak ve Korkmaz, 2005: 17).

1.3.2. Revalüasyon

Revalüasyon, ekonomik karar alıcı birimlerin, yabancı paralar karşısında ulusal paraya değer kazandıracak ve böylelikle ulusal paranın satın alma gücünde artış sağlayacak biçimde döviz kurunda gerçekleştirilen yeniden ayarlamalardır (Erçevik, 2011: 24).

Başka bir tanıma göre ise; revalüasyon, ulusal paranın dış piyasalardaki değerinin hükümet kararı ile yükseltilmesidir. Bu bağlamda revalüasyon, devalüasyonun tersidir. Ancak yarattığı etkiler açısından aralarında tam bir paralellik söz konusu değildir. Çünkü arz ve talep miktarları, fiyat düşüşleri ile fiyat artışlarına aynı esnekliği ve tepkiyi göstermemektedir (Karaca, 2005: 14).

Revalüasyon uygulanması sonucunda, yurtiçindeki fiyatlar yükselmekte, bunun beraberinde de ihracat düşmektedir. İthal malların fiyatı da yurtiçindeki yerleşikler bakımından nisbi olarak ucuzladığından dolayı ithalatta bir artış ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ulusal para birimi cinsinden ithal malların fiyatı ucuzlarken, yabancı para birimi cinsinden ihraç malların fiyatı artış göstermektedir. Bir başka ifadeyle, revalüasyon uygulayan bir ülkenin, bu uygulamadan sonra dış pazarlardaki rekabet gücünde bir azalma olacaktır (Erçevik, 2011: 24).

1.3.3. Eksik Değerlenmiş Kur Politikası

Eksik değerlenmiş kur politikası, piyasadaki döviz kurunun ülkeler arasında bulunan enflasyon oranlarının farkından daha aşağı arttırılması, yani söz konusu döviz kurlarının olması gereken değerlerinin daha aşağısında kalmasıdır. Başka bir ifadeyle; hükümetin müdahaleleriyle döviz kurlarının ülkede görülen enflasyon oranlarından daha az ölçülerde arttırılmasına, ulusal para biriminin aşırı değerlenmesine (dövizin

eksik değerkemesi) denilmektedir (Kaymakçı, 2007). Döviz kurlarının olması gerektiğinden daha düşük belirlenmesinin sonucunda, ulusal para biriminin satın alma gücü yükselmekte, bu durum da ithal malların yurtiçi yerleşikleri açısından ucuzlamasını meydana getirmektedir. Eksik değerklenmiş kur politikası sonucunda ithal malların fiyatı nispi olarak düşerken, ülkenin içinde üretilmekte olan ihraç malları fiyatı ise dış pazarlarda daha pahalı bir hale gelmektedir. Bu bağlamda da ihracat sektörleri için rekabet güçlerinde bir düşüş gözlemlenecektir (Erçevik, 2011: 23).

Eksik değerklenmiş kur politikalarında yani ulusal para biriminin aşırı değerklenmiş olduğu bir kur politikasında ihraç malları yüksek bir fiyattan satılarak ticaret hadleri nispeten iyileştirilmektedir. Fakat ithal mallarının fiyatının ucuzlaması ülkedeki ithalat hacminde bir artışa neden olurken, buna karlılık olarak ihraç malların daha pahalı bir hale gelmesi, eğer ülkedeki ihraç malların talep esneklikleri fazlaysa ülkedeki ihracat hacmini düşürmektedir (Arda, 2002: 94). Bu bağlamda, eksik değerklenmiş kur politikası ithal girdiler üreten firmalar ve üreticiler, ithalatçı sektörler ve ithal mallar kullanan tüketiciler açısından lehine bir durum yaratırken, ithalatçı sektörler açısından da caydırıcı unsurlar doğurarak aleyhine sonuçlanmaktadır. Meydana gelen bu etkilerin ortadan kaldırılabilmesi için teşvikler, sübvansiyonlar, çeşitli tedbirler ve vergi indirimleri ile rekabet gücündeki düşüşe karşılık olarak ihracat sektörlerinin desteklenmesi gerekmektedir (Erçevik, 2011: 24).

Eksik değerklenmiş kur politikası dış ticaret hacminden başka ülkenin dış borç düzeylerine de etki yaratmaktadır. Ulusal para biriminin değerkinin artması, ülkenin söz konusu dış borç seviyesini kendi para birimi einsinden düşürmektedir. Bu açıdan eksik değerklenmiş kur politikası bütçe açıkları üzerinde olumlu bir etki yaratabilmektedir. Aynı zamanda eksik değerklenmiş kur politikası ülkede ekonomisindeki yabancı sermaye hareketlerini etkileyebilmek için de kullanılan yöntemlerden biri olarak da başvurulmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 117).

1.3.4. Aşırı Değerklenmiş Kur Politikası

Aşırı değerklenmiş kur politikası, döviz kurunun iç ve dış enflasyon oranlarının farkından daha fazla bir oranda yükseltilmesi reel kurların nispeten üzerinde olması ve ulusal para biriminin eksik değerklenmesi (yani dövizin aşırı değerklenmesi) durumuna

denmektedir. Bu bağlamda döviz kurları olması gerektiğinden daha fazla değerde olacak, bununla beraber ulusal para biriminin değeri düşeceği için ülke içinde ithal mallarının fiyatı pahalılaşırken, dış pazarlarda ihraç mallarının fiyatı ucuzlayacak ve böylece ihracatçı sektörler fiyat avantajı sağlayarak rekabet gücünü arttıracaktır. Bu etki elbette ki ithal mallarının ve ihraç mallarının talebinin fiyat esnekliğine de bağlı olmaktadır. Söz konusu bu esnekliklerin fazla olması durumunda aşırı değerlenmiş kur politikası yaratması istenen etkileri sergileyerek ihracat sektörlerinin kazanmış olduğu avantajlar ile dış ticaret fazlası şeklinde kendini göstermektedir (Erçevik, 2011: 24).

1.4. Döviz Kuru İle Dış Ticaret Arasındaki İlişki

Ülke ekonomileri açısından dış ticaretin en temel amacı, iç piyasalarda olmayan ya da olmasına rağmen yüksek maliyetli bulunan, mal ve hizmetlerin dış piyasadan elde edilmesi ve iç piyasalarda bol olan mal ve hizmetlerin dış piyasalara yapılan transferler ile ülkenin refah seviyesinin artırılmasıdır. En nihai amacın refah seviyesinin yükseltilmesi olmasının sebebi, dış piyasaya yapılan transferler ile iç piyasada bulunmayan ya da bulunduğu halde mevcut ihtiyaçların nispeten daha uygun koşullarda karşılanması mümkün kılınmaktadır (Bakır, 2008: 15). Dış piyasalar ile sürekli bir şekilde etkileşim halinde olduğundan dolayı döviz kuru ile dış ticaret arasında bir ilişkinin varlığı söz konusu olmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen değişimler ile döviz kurunun seviyesi hem ihracat işlemleri yapanlar için hem de ithalat işlemleri gerçekleştiren dış ticaret aktörleri açısından önemli olmaktadır. İhracatçılar için; döviz kuru düzeyi ihraç ettikleri mal ve hizmetlerden elde edilecek olan kazançları belirlediğinden dolayı, ithalatçılar için ise, ithal ettikleri mal ve hizmetlerin karşılığında ödeyecek olacağı tutarlara etki ettiğinden dolayı önemli olmaktadır (Hepaktan, 2009: 39-55).

Sabit kur sisteminde, döviz kurlarında herhangi bir değişiklik meydana gelmeyeceğinden dolayı, döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalardan esnek kur sistemini uygulayan ülkeler önemli derecede etkilenmektedir. Esnek döviz kuru sisteminde, döviz kurunda yaşanan değişimler para biriminin değer kazanması veya değer kaybetmesi diye adlandırılmaktadır. Dalgalı kur sisteminde, yerli para birimi yabancı para birimleri cinsinden daha ucuz hale geldiği zaman para değer kaybetmiş

olmaktadır. Örnek olarak, Türk Lirası kuru, TL başına 1.85 dolardan 1.70 dolara değişim göstermiş olursa, TL dolara karşı değer kaybediyor anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, yerli para birimi yabancı para birimleri cinsinden çok daha pahalı bir hale geldiğinde değer kazanmış olmaktadır (Arat, 2003: 76). Esnek kur sisteminde, ulusal para biriminin yabancı para birimi karşında değer kaybetmesi durumunda söz konusu olan ülkeler açısından ithal malların fiyatları nispeten daha pahalı hale gelmektedir, bununla beraber de ulusal para biriminin satın alma gücü azalmaktadır. Bu bağlamda ülkenin içinde üretilmekte olan ve ihracata konu olan malların yurtdışındaki yerleşikler için nispeten daha ucuz hale gelmesi demektir. Bu durum ihracat hacminin yurtdışındaki talep esnekliğine bağlı bir şekilde, ihracatı teşvik eden bir unsur olmaktadır. İthalat hacmindeki düşüş ve ihracat hacmindeki yükseliş süreci, esneklik ve ticaret yaklaşımlarına dayanarak dış ticaret dengesi belli bir noktada sağlanıncaya dek sürmektedir (Erçevik, 2011: 25).

Diğer her şey veri iken, ulusal para biriminin değer kazanması, söz konusu ülkenin ihraç edilen mallarının fiyatlarını yükseltmekte, ithal mallarının ise fiyatlarını düşürmektedir. Tam tersine bir durumda yani ulusal para birimi değer kaybettiğinde ise ülkenin ihraç edilen mallarının fiyatları ucuzlarken, ithal malların fiyatları pahalı hale gelmektedir. Daha düşük bir kur politikası uygulanmasıyla döviz kuru oranlarını ülkenin merkez bankasının müdahalesi ile dış ve iç enflasyon farklarını yansıtmakta olan kurun yani denge değerlerinin nispeten daha altında tutmakta olan ülkelere reel kur oranları düşüş göstererek ülkenin ihracat hacmini caydırıcı, ihracat hacmini teşvik edici etkiler yaratmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 116).

Sabit kur sistemin uygulayan ülkeler için döviz kuruyla dış ticaret arasında bulunan ilişki incelendiğinde en önemli unsur döviz kurlarının düzeyinde değişime sebep olan revalüasyon ve devalüasyon ortaya çıkarmaktadır. Devalüasyon uygulanmasının en temel koşulu, resmi döviz kuru oranlarını arttırarak, dış ticaret dengesini kurabilmektedir. Devalüasyon sonucunda, değişim gösteren döviz kuru oranları ile beraber ihracat fiyatları düşerken, dış açık vermekte olan bir ülke açısından daha fazla bir döviz girişi ile daha bir döviz çıkışı itibariyle dış ticaret dengesi amaçlanmaktadır (Hepaktan, 2009: 39-55).

İhracat hacminin ithalat hacminden büyük olması durumunda ulusal para biriminin dış değeri artacak, ithalat hacminin ihracat hacmini aşması halinde ise ulusal para biriminin değerinin kaybolmasına sebep olmaktadır. Döviz kuru oranları ile dış ticaret dengesi arasında bulunan ilişki ele alındığında temel yaklaşımlardan bir tanesi; yurt içerisinde üretilmekte olan malların fiyatlarında meydana gelen düşüşün cari işlemler dengesi ile ticaret dengesi üzerinde nispeten iyileştirici etkiler yarattığı varsayımı olmaktadır. Ancak, bunun tam aksine bir etkinin ortaya çıkması da söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda, ithal mallarının fiyatları yükseldiğinde ithalat talebi azalmazsa bununla beraber ithalat harcamaları beklenmekte olanın tersine yükselebilmektedir. Bunun benzeri bir durum ihracat hacmi için de söz konusu olabilmektedir. İhracata konu olmuş olan malların fiyatlarında bir azalış meydana geldiğinde ihracat talebi artmaz ise ihracat gelirleri de artış göstermeyecektir (Erçevik, 2011: 26).

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARET POLİTİKASI

2.1. Dış Ticaret Kavramı

Dış ticaret kavramı, aynı zamanda uluslararası ticaret olarak da adlandırılmaktadır. Dış ticaret, söz konusu bir ülkenin diğer dış ülkeler ile mal niteliğinde yapmış olduğu alım ve satım işlemlerinden meydana gelmektedir. Dış ticaret kavramının temelinde iki unsur vardır; bunlar ithalat ve ihracattır. İthalat, (yani dışalım), söz konusu bir ülkede eksik bulunan veya hiç bulunmayan mal veya hizmetleri yurt içine getirebilmek için yapılan uluslararası işlemlerdir. İthalatlar arasında en yüksek hacimli payı mal akımları oluşturduğundan dolayı, çoğunlukla dışsatım yalnızca bunları ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. İhracat, (yani dışsatım) ise bir ülkenin başlıca mallarının belli bir para karşılığında çeşitli yabancı ülkelere satılmasına denilmektedir (Arda, 2002: 94). İhracat, her daim döviz birimi karşılığında gerçekleşmemektedir. Bazı zamanlarda da yapılmakta olan ihracatın karşılığında, ülkelere yabancı mal şeklinde de girmektedir. Söz konusu bir malın malla değiştirilmesi şeklindeki bu çeşit ticaret biçimine kliring ve takas işlemleri örnek olarak gösterilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 117).

İhracat, bir ülkenin en önemli ekonomik gücünün olmasıyla beraber aynı zamanda da en önemli gelir kaynağı olmaktadır. İhracatın genel amacı, ihracatı arttırarak daha fazla gelir elde etmek aynı zamanda da ithalatı düşürerek giderleri azaltmaktır. Bu bağlamda hedeflenmiş olan ihracat hacminin ithalat hacminden fazla hale getirilmesine dış ticaret fazlası denmektedir. Tam tersi bir durumda olan bir ülke ise, dış ülkelere mal ve hizmet sattığından nispeten daha fazla mal ve hizmet satın almaktaysa bu duruma dış ticaret açığı denilmektedir (Erçevik, 2011: 41).

Bir ülkede söz konusu olan dış ticaret dengesini de ihracat hacmiyle ithalat hacminin farkı ifade etmektedir. Ayrıca dış ticaret dengesi, cari işlemler dengesi kaleminin alt hesabında izlenmektedir. Dış ticaret dengesinin gözlemlenmesindeki en önemli unsurdan biri de ithalat ve ihracatın tek bir para birimi şeklinde ifade edilmesidir. Başka ülkeler ile farklı döviz birimleri cinsinden bir ticaret yapılması

halinde, gelir ve gider tutarları günlük olan döviz kurlarından genelde dolar birimine dönüştürülerek yazılmaktadır. Dış ticaret hacmi, ithalat ve ihracat miktarının toplanmasıyla ulaşılmaktadır. Söz konusu bir ülkenin dış piyasalarla ile yapmış olduğu toplam ticaret hacminin büyüklüğünü de dış ticaret (Bakır, 2008: 1).

Dış ticaret verilerinin karşılaştırılması amacıyla ihracat verileri ile ithalat verileri genelde iki biçimde elde edilmektedir. Miktar açısından ihracat ve ithalat söz konusu bir ülkenin reel olarak ne kadar alınıp satıldığını göstermektedir. Değer açısından bakıldığında ise ihracat ve ithalat, yapılmakta olan dış ticaret karşılığında ne kadar döviz elde edildiği ve ne kadar döviz ödendiğini göstermektedir. Bu bağlamda yapılmakta olan değer ile miktar açısından karşılaştırmalar ihracata ve ithalata konu olan mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen değişimlerin anlaşılabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Örnek olarak; bir ülke baz alınan dönem açısından bir önceki yıla göre aynı miktar ile mal ihracatı gerçekleştirmesine rağmen gerçekleştirilen bu ihracattan nispeten daha çok döviz gelirleri elde edilmiş olan bir ülke için ihraç mallarının pahalılaştığı görülmektedir. Benzer bir biçimde bir önceki sene ile aynı miktarda ithalat yapmış olan bir ülke için dış ülkelere nispeten daha çok döviz birimi ödenmiş ise ithal mallarının fiyatının arttığı ortaya konmaktadır (Erçevik, 2011: 41).

Bir ülke için dış ticaret seyrini ortaya koyabilmek amacıyla değer taşıyan bir gösterge olduğunda ihracatın ithalatı karşılama oranı demektir. Bu gösterge değer cinsi ile ihracatın ithalata bölünmesi ile elde edilmektedir. Bu oran ayrıca ithalat için ihtiyaç olan döviz hacminin ne kadarlık bir kısmının ihracat ile elde edilmiş olan dövizler ile ne kadarlık bir kısmının ise başka yollar aracılığıyla ödenmesi gerektiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, ihracatın ithalatı karşılama oranı dış ülkelere satılmakta olan mal ve hizmetlerle elde edilen döviz miktarının, dış ülkelere mal ve hizmetler almaya ne kadar ve ne ölçüde yetebildiğini göstermekte olan orandır. İhracatın ithalatı karşılama oranı için, dış ticaretteki değerlendirilmelerinde çok sık bir şekilde kullanılmakta ve söz konusu oranın yüzde yüze yaklaşması beklenmektedir. Beklenen bu yüzde yüze yaklaşmasını aşıp yüzde yüzün üzerine çıktığında ise ülkede dış ticaret fazlası ortaya çıkmaktadır (Erçevik, 2011: 42).

2.2. D v z Kurunun Belirlenmesindeki Teorik Yaklaşımlar

1973 yılında yaşanmış olan petrol kriziyle birlikte Bretton Woods sisteminde ortaya çıkan çökmeden sonra dünyanın genelinde d v z kurlarında dalgalanmaya bırakılmasıyla beraber d v z kurlarının belirlenmesi açısından çeşitli yaklaşımlar da meydana gelmiştir. Yaşanmış olan bu gelişmeler sonucunda uluslararası sermaye ile mal akımlarının karşısındaki engellerin ortadan kaldırılmasıyla beraber pek çok gelişmekte olan ülkelerin serbest bir değişken kur sistemine geçilebilmesi için etkisini göstermiştir (Aral, 2015: 9).

D v z kurunun oluşmasını açıklamakta olan geleneksel olan teoriler dış ticaret akımlarının yaklaşımlarıyla satın alma gücü paritesi teorisi yer almaktadır. Portfolyo dengesi yaklaşımı (ya da mali varlık yaklaşımı) ile parasal yaklaşım ise modern veya yeni teorileri oluşturmaktadır. Modern ve geleneksel teorilerin d v z kuru oluşmasında önemli bir rol üstlenen ve belirleyici olan yaklaşımlarla akım değişken ve stok değişken kavramlarına dayanmaktadır. Akım değişken kavramı, birçok ekonomik veriler belirli bir zaman içerisinde (aylık, mevsimsel veya yıllık gibi) s relerde değerlendirilmektedir. Stok değişken kavramı birçok ekonomik büyüklüğün belirli bir zamanda ve anda yaşanan mevcut durumları göstermektedir. Geleneksel teoriler olarak adlandırılan satın alma gücü paritesi yaklaşımı ve dış ticaret akımları akım değişkene bağlıyken, portfolyo dengesi yaklaşımı ve parasal yaklaşım gibi modern yaklaşımlar stok değişkenlere bağlı olan teoriler olmaktadır. D v z kurlarının belirlenmesi doğrultusunda ortaya çıkan yaklaşımlardan en kabul görenleri; satın alma gücü paritesi yaklaşımı, dış ticarete ilişkin yaklaşım, portföy yaklaşım ve parasal yaklaşım şeklinde dört çeşitte incelenmektedir (Seyidoğlu, 2007: 418).

2.2.1. Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) Yaklaşımı

D v z kurlarının belirlenebilmesi için en çok kabul edilmekte olan yaklaşım satın alma gücü paritesi yaklaşımıdır. Söz konusu bu hipotez ilk defa Gustav Cassel aracılığıyla ortaya konmuştur. Satın alma gücü paritesi ‘‘ dünya üzerindeki benzer mal ve hizmetlerin benzer fiyatlar üzerinden satılabilmesi’’ ilkesi esas alınmaktadır. Başka bir ifadeyle d v z kurları dünya genelindeki farklılaşmış fiyatları ortadan kaldırabilecek bir biçimde uyum sağlamaktadır (Dinçer, 2005: 12).

Satın alma gücü paritesi yaklaşımına göre, fiyatlar genel seviyesi ve döviz kuru fiyatları arasında bir uyum söz konusudur. Satın alma gücü paritesi, tek bir fiyat kanununu temel alarak işlemektedir. Tek fiyat kanununun geçerli olduğu reel döviz kuru oranı bire eşit olmaktadır. Yani ($R = eP^* / P = 1$) şeklinde olmaktadır. Bir birim ulusal para biriminin yurtiçindeki satın alma gücü ile yurtdışındaki satın alma gücü birbirine eşittir. Tek fiyat kanununun geçerli olarak kabul edildiği nominal döviz kuru (iç fiyatlar ile dış fiyatlar ulusal para birimlerinin cinsinden eşitlenmesini sağlayan nominal döviz kurlarına) satın alma gücü paritesi (ya da PPP, purchasing power parity) adı verilmektedir (Ünsal, 2004: 215). Tek fiyat kanunu (ya da law of price) esasında dünya üzerinde bulunan ulusal para birimlerinin türünden iç fiyatlar ile dış fiyatların birbirine eşit olmasına (yani $P = P^*$) dayanmaktadır. Reel döviz kurunun tanımlanmasına göre ($R = Ep^* / P$) ; reel döviz kurlarının birden büyük olarak ($R > 1$), yurtdışındaki fiyat düzeylerinin ulusal para birimleri cinsinden değerlerinin (eP^*) yurtiçindeki fiyat düzeylerinin (P) büyük olmasıyla şartına bağlı olmaktadır. Bu şartta ($Ep^* > P$) ise bir birimlik bir ulusal para birimiyle yurtiçindeki fiyatlara göre daha az miktarda mal ve hizmetler alınmaktadır. Bununla beraber yerli tüketici yurtiçinden sağlanmış olan mal ve hizmetlerden faydalanmayı tercih etmektedirler. Böylelikle yurtiçinde bulunan mal ve hizmetlere olan taleplerin yükselmesi neticesinde yurtiçindeki fiyat seviyesi (P) artacaktır (Ordu, 2013: 8).

Aynı şekilde reel döviz kurlarının birden küçük (yani $R < 1$) şeklinde olması, yurtdışındaki fiyat düzeylerinin ulusal para birimlerinin türünden değerlerinin, yurtiçindeki fiyat düzeylerinden daha küçük olabilmesi ($Ep^* < P$) neticesinde gerçekleşmektedir. Böylelikle bir birimlik ulusal para birimi ile yurtiçindeki fiyatlara göre yurtdışından çok daha fazla mal ve hizmetler elde edilebilecek ve söz konusu yerli tüketiciler yurtdışındaki mal ve hizmetlerden faydalanmayı tercih etmektedirler. Sonuç olarak da yurtdışındaki mal ve hizmetlere olan talepteki yükselişler yurtdışındaki fiyat seviyelerini (P^*) arttırmaktadır. $Ep^* > P$ olduğunda yurtiçindeki üretilmekte olan malların fiyat düzeyleri (P), $eP^* < P$ olduğunda da yurtdışında üretilmekte olan malların fiyat düzeylerinin (P^*) yükselmesi seçenekleri beraber değerlendirildiğinde, ticaret engellerinin ve ulaşım masraflarının gibi çeşitli ticaret engellerinin bulunmadığı dünya çerçevesinde, ulusal para birimlerinin türünden iç

zaman ve dış zaman içerisinde eşitlenebileceği ($P=P^*$) şeklinde olabileceği söylenebilmektedir. Söz konusu bu teoriye tek fiyat kanunu (ya da law of one price) denilmektedir. Bu bağlamda satın alma gücü paritesi yaklaşımı nispi satın alma gücü paritesi ve mutlak satın alma gücü paritesi şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Ünsal, 2004: 215).

2.2.1.1. Mutlak Satın Alma Gücü Paritesi

Mutlak satın alma gücü paritesine (ya da absolute purchasing power parity) göre, bir ülke ekonomisindeki fiyat düzeyleri, cari döviz kurundan farklı diğer ülke para birimlerine çevrildiğinde bütün bu ülkelerde de aynı şekilde olması gerekmektedir. Farklı bir yönden de bunun diğer anlamı kullanılan herhangi ulusal para birimlerinin satın alma gücü düzeyini, dünya üzerinde her yerde aynı şekilde olması anlamına gelmektedir (Seyidoğlu, 2007: 420).

Mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımı, ülke ekonomisinde yer alan bütün ml ve hizmetlerde geçerliliğinin kabul göreceği bir biçimde genişletilmek istenildiğinde çeşitli fiyat endeksleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda P_i iç fiyat endekslerinin belirlenmiş olduğu yurtiçi fiyat düzeyini, P_d ise dış fiyat endekslerinin belirlenmiş olduğu yurtdışındaki fiyat düzeyini ve N de dolaysız kotasyon biçiminde ifade edilmekte olan nominal döviz kurlarından bahsetmekteyken mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımı iki denklem şeklinde aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$N = P_i / P_d$$

$$P_i = N \times P_d$$

Bir ülke ekonomisindeki ulusal para birimi ile yabancı para birimlerinin değişim oranları anlamı taşımakta olan nominal döviz kurları, yukarıda gösterilmekte olan denklemden anlaşılacağı gibi iki ülkedeki fiyat endeksinin oranlarına bağlı olmaktadır. Belirtilen birinci eşitlik incelenmiş olduğunda iç fiyat endeksleri (P_i) ile nominal döviz kurları (N)aralarında bulunan doğrusal bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile; iç fiyat endeksleri dış fiyat endekslerinden nispeten daha ne kadar fazla ise (az ise), nominal döviz kurlarının da o oranda fazla (az) olmaktadır (Aral, 2015: 12).

Mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımında yapılmakta olan hesaplama döviz kurlarının belirlenmesi için yeterli olmadığına üç durum söz konusu olmaktadır:

Hesaplama da kullanılmakta olan iki ülkedeki fiyat endeksleri çerçevesinde olan mallar birbirleri ile eşleşmeyebilmektedir. Aynı zamanda söz konusu bu endeks içerisinde hesaplanmakta olan mal ve hizmetlerin kaliteleri ve ağırlıkları da her ülke için aynı olmayabilmektedir. Bahsedilmekte olan bu yöntem ile belirlenmekte olan döviz kurları yalnızca mal ve hizmetlerin ticaretlerini denkleştirebilmekte ve sermaye hareketlerini ihmal edebilmektedir. Fiyat endeksine uluslararası olarak ticaretleri yapılmakta olan ve yapılamayan mal ve hizmetler ilave edildiğinden dolayı, uluslararası olarak gerçekleştirilen ticaretin ülkeler arasındaki mal ve hizmetlerin fiyat düzeylerini eşitleme etkileri görülmemektedir. Bu bağlamda mal ve hizmetlerin ticaretiyle döviz kuru oranları dengelenememektedir (Aral, 2015: 13).

2.2.1.2. Nispi Satın Alma Gücü Paritesi

Nispi satın alma gücü paritesi yaklaşımı (ya da relative purchasing power parity), mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımında da söz konusu olduğu gibi döviz kurlarının mutlak büyüklükleri ve fiyat endekslerinin değil göreceli olan değişimleri dikkate almaktadır. Söz konusu bu yaklaşıma göre, döviz kurunda yaşanan değişimlerin yüzde oranı, yurtiçinde meydana gelen enflasyon oranlarının yurtdışında meydana gelen enflasyon oranlarının çıkarılması ile eşittir (Seyidoğlu, 1997: 133).

$$\Delta E = \Delta P_i - \Delta P_d$$

Yukarıda verilmekte olan formülde döviz kurunda meydana gelen yüzde değişimin iki ülke arasındaki enflasyon değişimine bağlı olarak gerçekleştiği verilmektedir. Döviz kurlarındaki değişimleri enflasyon oranları farklarının karşılanmış olduğundan dolayı reel kur sabit olmaktadır (Ciğercioğlu, 2007: 11).

E_t : t dönemde olan döviz kuru,

E_{t-1} : t döneminden bir dönem önceki döviz kuru,

P_i : t döneminde geçerli olan yurtiçindeki enflasyon oranları,

P_d : t döneminde geçerli olan yurtdışındaki enflasyon oranları,

Şeklinde temsil edilerek aşağıda verilen formül ile geçerli olmaktadır:

$$(E_t - E_{t-1}) / E_{t-1} = P_i - P_d$$

Formülde verilen eşitliğin sol yanı dönem sonundaki döviz kurlarının dönem başındaki döviz kurlarında meydana gelen değişim oranlarını, verilen eşitliğin sağ yanındaki ise yurtiçi enflasyon farkını ve yurtdışı enflasyon farkını ortaya koymaktadır. Söz konusu bu eşitlikten görüldüğü üzere döviz kurlarında meydana gelen değişim ile iki ülkenin arasında olan enflasyon oranına bağlı olmaktadır. Bununla beraber yukarıda verilen denklem incelendiğinde, yurtiçinde yaşanan enflasyon oranı yurtdışında yaşanan enflasyon oranlarına göre ne kadar artarsa, döviz kurlarının da o derecede yükseleceği söylenebilmektedir (Demircioğlu, 2009: 15).

Bu bağlamda söz konusu formüle bakıldığında geleceğe yönelik olarak döviz kuru tahmini de yapılabilmektedir. Örnek olarak günümüzde döviz kurları belirlenmiş olduğundan dolayı, beklenen iç enflasyon oranları ile dış enflasyon oranları göz önünde bulundurularak döviz kurlarında beklenen değişim hesaplanmaktadır. Ayrıca satın alma gücü paritesinin bir döviz kuru tahmini için araç olarak kullanılabilmesi daha fazla bu anlamı taşımaktadır. Mutlak satın alma gücü paritesi ve nispi satın alma gücü paritesinin aralarındaki en önemli fark, mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımının nominal döviz kurlarının göz önünde bulundurulmasına karşılık olarak, nispi satın alma gücü paritesi hipotezinin ülkeler açısından gerçek rekabet gücünü göstermekte olan reel döviz kurlarını dikkate almaktadır (Seyidoğlu, 2007: 423).

Satın alma gücü paritesi yaklaşımının geçerli olduğu durumlar doğrultusunda yapılmış olan çalışmalar sonucunda uzun dönem ve kısa dönem arasında büyük farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan bu çalışmaların ulaştığı sonuçlarda iki önemli noktada birleşmektedir. İlki döviz kurunun satın alma gücü paritesinden kısa bir dönem için çok önemli bir derecede sapmış olduğu ve meydana gelen bu sapmaların yüksek bir volatilitiyi göz önüne koyduğu, bununla birlikte ikinci olarak döviz kurunun uzun dönem için satın alma gücü paritesi doğrultusunda gerçekleştiği dolayısıyla uzun dönemde satın alma gücü paritesinin geçerliliği korunmaktadır (Aral, 2005: 13).

Satın alma gücü paritesinin geçerli olduğu konusuyla ilgili yapılmakta olan çalışmalarda elde edilen sonuçlar genelde kısa vadede satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin çok daha az olmasının en önemli sebebi döviz kuru değişimleri ile fiyat değişimleri arasında zaman süreci açısından farklılıklar bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, dışsal olarak meydana gelmiş olan bir olayın karşısında döviz kuru ani bir şekilde tepkilerde bulunmakta iken, söz konusu fiyatların gereken uyumu sağlayabilmesi için epey uzun bir süreç gerçekleşmektedir ve bu uzun bir zaman almaktadır. Nispi satın alma gücü paritesinin uzun vadede geçerliliğinin bulunduğu dair olan hipoteze göre; döviz kurunda meydana gelmiş olan sapmalar cari işlemlerdeki dengesizliklere sebep olmakta ve dalgalı kur rejiminde uzun dönemde söz konusu bu dengesizlikler kendi kendine giderilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 424).

2.2.2. Parasalci Yaklaşımı

Parasalci yaklaşım (ya da monetarist approach) 1970’li yıllarda Harry Johnson, Jacob Frenkel ve Robert Mundell tarafından Chicago Üniversitesi profesörleri ile beraber geliştirilmiştir (Seyidoğlu, 2007: 425). Ayrıca parasalci yaklaşım stok değişken teorisini esas almakta olan bir yaklaşımdır. Parasal yaklaşım modeli paranın yabancı piyasalar ile ulusal piyasalardaki arz ve talep değişimlerinin döviz kuru üstündeki dolaylı etkilerini ya da doğrudan etkilerini açıklamak için kullanılmaktadır. Parasal yaklaşım modelleri döviz kuru oluşumlarındaki bu modelin temel taşını “bir malın fiyatının söz konusu o mala oluşan arz ve talep miktarı belirlemektedir” ilkesi oluşturmaktadır. Bahsedilen bu arz ve talep teorisine göre bir ulusal para biriminin fiyatı olan döviz kurlarını da söz konusu ulusal para birimine olan arz ve talep miktarı belirlemektedir (Ağcaer, 2003: 17).

Parasal yaklaşım modelinde döviz kurundaki değişimler, para arz ve talebinde ortaya çıkan değişimler ile açıklanmaktadır. Bahsedilen bu değişimler parasal olan sektördeki meydana gelen dengesizliklerden ortaya çıkmaktadır. Para talebi sabitken parasal genişleme ile merkez bankasının piyasalara para sunması neticesinde para arz miktarında ortaya çıkan yükseliş hem sermaye ihracatlarını hem de yurtdışı mal ve hizmet ithalatlarını arttırmaktadır. Bu bağlamda bahsedilmekte olan bu durumda döviz kuruna olan talep oranının yükselmesiyle cari döviz kuru oranı artmaktadır. Başka bir ifadeyle yabancı para biriminde yaşanan değer artışı ortaya çıkarken, ulusal para

biriminin değeri düşmektedir. Benzer bir şekilde de para talebi sabitken para arz oranının düşürülmesi durumunda ise döviz kuru düşmekte, ulusal para biriminin değeri yabancı para biriminin değeri karşısında değer kazanmasına neden olmaktadır (Eren, 1992: 183).

Para arzında olduğu kadar para talebinde ortaya çıkan değişimler de döviz kuru oranlarını etkilemektedir. Örnek olarak yurtdışında yaşanan reel gelirlerdeki yükselişleri, faiz oranlarındaki bir düşüş vefiyatlar genel seviyesindeki yükselişler ile para arzının veri olması varsayımı geçerli iken, döviz kurunda ve döviz talebinde düşüşe sebep olmaktadır. Parasalcı yaklaşım modelinde, döviz kurunun belirlenebilmesinde döviz kuruyla alakalı olan beklentilerin literatüre girebilmesine katkı sağlamaktadır. Söz konusu bu beklentilere göre bireyler yani tasarruf sahipleri ellerinde ne kadar para bulunduracaklarına karar verebilmek için cari dönemdeki değişkenlerle birlikte gelecek için de çeşitli tahminlerde bulunmaktadır. Bireylerin bahsedilen bu biçimde hareket etmelerinden dolayı paranın gelecek süreçteki değerlerinin etkilenebilmesi için döviz kuru oranlarını da belirlemektedirler (Ferdi, 2013: 14).

Parasal yaklaşım modelinin en önemli ve belirgin özelliği iç mali varlıklar ile dış mali varlıkların birbirleriyle tam bir şekilde ikame edilebilir olması varsayımı altındadır. Başka bir ifade ile de bireylerin ellerine geçmekte olan para arzı fazlasının mali nitelikteki varlıklara yatırılmakta iken tüm bunların yabancı ya da yerli olması arasında ayırım yapmamakta, yurtdışında uygulanan faiz oranlarının içeriden çok daha fazla olması halk kesiminin yatırımlarını ve bu varlıklara yönltilmesi açısından yeterli olmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 428).

2.2.3. Dış Ticarete İlişkin Yaklaşım

Döviz kurunun belirlenmesi açısından uygulanmakta olan bu geleneksel yaklaşım bağlamında, bir ülkenin ulusal para değerinin belirlenebilmesi için etken olan söz konusu o ülkenin ithalat hacmi ve ihracat hacmi olmaktadır. Bu bağlamda dış ticaret dengesinin bulunduğu durum için oldukça önemli olmaktadır. Bir ülke için dış ticaret açığı vermesi durumunda yani ithalat hacminin ihracat hacminden daha büyük olması halinde ülkelerin döviz talepleri yükseleceğinden dolayı döviz kuru artacak ve

netice olarak ülkenin ulusal parasının değeri düşecektir. Tam tersi olarak bir ülkenin dış ticaret bilançosunun fazla vermesi halinde yani ihracat hacminin ithalat hacminden büyük olması durumunda ulusal para birimine olan talep yükselecek ve döviz kuru düşüş trendinde olacak ve sonuç itibariyle de ulusal para birimi değer kazanmaktadır (Eren: 1992: 183).

Bu yaklaşım açısından, bir ülkenin ithalat oranlarını ile ihracat oranlarını etkilemekte olan tüm etmenler aynı anda para biriminin dış piyasadaki değerini de etkilemektedir. Örnek olarak; yerli mallar ile yabancı malların görece fiyat oranları, tüketici tercihlerindeki yerli mallardan yabancı mallara kayması, iç ekonomilerdeki ve dış ekonomilerdeki reel gelir yükselişleri, faktör stoklarındaki yükselişler ve teknolojik gelişmeler gibi etmenler sayılabilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 418).

2.2.4. Portföy Dengesi Yaklaşımı

İthalat işlemleri ve ihracat işlemleri ne kadar döviz kurlarının belirlenmesi için çok önemli bir rol oynamış olsalar bile, söz konusu son dönemlerde sermaye hareketlerinde ortaya çıkan serbestleşmeler ile beraber portföy hareketleri döviz kurunu etkilemekte olan önemli etkenlerden biri olmaktadır. Bu nedenle döviz kurlarında yaşanan değişimleri açıklamak amacıyla kullanılmasına başlanan portföy yaklaşımı modeline göre dövizler bir varlık olarak düşünülerek, arzları ve talepleri de incelenmektedir (Yalta, 2011: 192).

Piyasalardaki ekonomik olan birimler sağladıkları gelirlerinin tasarrufla bulundukları bölümlerini gelir elde edebilmek için birçok çeşitli yatırımlara yöneltmektedirler. Bunlar çoğunlukla döviz kuru değişimlerinden faydalanabilmek için yerli para birimlerini efektif döviz kuruna çevirme, tahvil alma ya da hisse senedi satın alma gibi şekillerde gerçekleşmektedir. Tasarruf sahiplerinin elinde bulundurdıkları fon fazlalarıyla söz konusu bu biçimde gelir elde etmeyi hedeflemesi, bu fon fazlalarını birden çok seçenekte değerlendirebilmeyi de tercih edeceklerinin yanı sıra yatırımlarının tamamını yalnızca bir adet enstrümana da yatırabilmektedirler. Bu tercihler yatırım sahiplerine bağlı olmakla birlikte yapılması gerekli olan en önemli yatırım araçlarından elde edilmesi beklenen gelir gelirle bunun karşılığında üstlenmek zorunda kalınan riski karşılamaktır. Gelir- risk analizi olarak isim verilen bu analiz

modeline göre risk oranı en fazla olan enstrümanın sağlayacağı getiri de en fazla olacağı genel bir kabul görmektedir. Başka bir ifadeyle, riskler ile edilmesi beklenen gelir doğru orantılı bir şekilde olmaktadır (Aral, 2015: 16).

Gelir ile risk dengeleri konusunda birçok yatırımcı güvenli bir şekilde hareket etmeyi tercih etmekte, beklenen gelir nispeten daha az olsa bile en minimum riski taşımakta olan menkullere yatırımlarını gerçekleştirmektedirler (bunlara riskten kaçınanlar ya da risk aversers denilmektedir). Bazı yatırımcılar ise (risk almaktan hoşlananlar ya da risk takers) yüksek oranlardaki riski üstlenerek en fazla getiriyi elde edebilmeyi hedeflemektedirler (Seyidoğlu, 2007: 470).

Menkul değerler için yapılmakta olan yatırımlar için genellikle karşılaşılan riskler; siyasi riskler, ticari riskler ve özellikle de yabancı olan menkul değerlere yönelik olan döviz kuru riskidir. Portföy sahipleri açısından en önemli olan temel noktalardan biri portföyün çeşitlendirilmesinin bulunması olmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında yatırımların yalnızca bir riske bağlı olarak sahip olunması bütün fonun zarar görmesi ve dolayısıyla tamamen kaybedilmesi olasılığına karşılık olarak elde edilen portföyün pek çok çeşitli menkuller üzerinden oluşturulması üstlenilen risklerin de dağıtılmasını sağlamaktadır. Bu duruma portföyün dengelenmesi adı verilirken bu sayede portföy sahibinin kazançlarını ve kayıplarını dengeleme imkanını sunmaktadır (Aral, 2015: 17).

Döviz kurlarının parasal bir varlık ve finansal bir varlık olarak arz ve taleplerine göre belirlenmiş olduğu kabul gören Portföy Dengesi Yaklaşımı Modeli iç faiz oranlarının ve dış faiz oranlarının arz ve taleplere etki ederek döviz kurlarında bir değişime sebep olacağı söz konusu olmaktadır. Kabul edilmiş olan bu modele göre dış faiz oranının iç faiz oranlarına nispeten daha fazla yükselmesi sonucunda yabancı tahvillerdeki oluşan taleplerde de yükseliş olmaktadır. Meydana gelen bu yükselişin neticesinde dövizlere olan talep miktarı artacak, döviz kurları düşecek ve bununla birlikte ulusal para biriminin değeri de yükselecektir. İç faiz oranları ile dış faiz oranlarının döviz kuru üzerinde oluşan etkilerini özetlemek gerekirse, döviz kurlarının iç faiz oranı ile negatif, dış faiz oranlarıyla ise pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğunu söylemek mümkün olmaktadır (Aral, 2015: 17).

2.2.5. Etkin Piyasa Hipotezi (EPH)

Etkin piyasa hipotezi modeli, menkul kıymet fiyatlarındaki ortaya çıkan bütün bilgilerin tamamını yansıtabilmesi ve piyasada oluşan işlem ile bilgi maliyetlerinin sıfır olabilmesini ifade etmekte olan bir yaklaşımdır. Etkin piyasa hipotezine göre, yatırım sahipleri her zaman piyasada bulunan tüm yeni bilgilere anında sahip olmaktadır (Yıldırım, 2003: 44).

Etkin piyasa kavramının oluşmasında piyasalarda bulunan finansal varlıkların getirileri ve fiyatlarının davranışları en temel gösterge olmaktadır. Etkin piyasa hipotezi modeline göre, fiyatları belirlemekte olanlardan hiçbiri bireysel bir şekilde fiyat seviyelerini etkileyemeyecekleri çoğunlukta alıcıların ve satıcıların bulunduğu, işlemcilerin ise bütün ulaşılması mümkün bilgilere aynı zamanda ve simetrik bir şekilde birbirleri ile benzer maliyetlerle ulaşılabilirdiği ve söz konusu işlem maliyetlerinin de daha düşük bir seviyede olduğu varsayılmaktadır (Bostan ve Özdemir, 2011: 170).

Etkin piyasalar hipotezi yaklaşımı, döviz piyasalarının etkin bir şekilde işlemiş olduğu varsayımı altında işlemektedir. Gelecek dönemlerde ortaya çıkabilecek bütün bilgilerin piyasalara hemen yansıyabildiği ve cari döviz kurlarının bahsedilen bilgiler ile tekrardan oluşabildiği kabul görmektedir. Karşılaştırmalı üstünlüklerin değişim gösterdiği mal ve hizmet piyasalarında malların fiyatlarındaki değişimlerin çok daha uzun bir sürede meydana geldiği, menkul değer ve yabancı para alımları ve satımları gibi söz konusu finansal işlemlerin ise, çok daha kısa dönemli işlemlerin yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle döviz kurunun oluşmasında kısa dönemde finansal etkenler fazlasıyla önemli bir rol oynamaktadırlar (Öztürk ve Bayraktar, 2010: 179).

Etkin piyasa hipotezinin geçerliliği pek çok varsayıma bağlı olmaktadır. Söz konusu bu varsayımlar yatırımcıların davranışları ve pazarın işleyişi ile alakalı olmaktadır. Bu varsayımlar şu şekildedir (Taner ve Kayalıdere, 2002: 2);

- Yatırımcıların en temel hedefi, nihai zenginliğin yararını en arttırmaktır.
- Yatırımcılar, getiri ile risk temeline dayanarak seçimler yaparlar.
- Yatırımcıların getiri ve risk beklentisi homojen olmaktadır.
- Yatırımcılar, birbirleri ile eş zaman temeline sahiptir.

- Piyasalarda bilgi serbest bir şekilde elde edilebilmektedir.

Pazardaki etkinlik derecesi, pazarda elde edilen bilgilerin fiyatlar üzerinde ne ölçüde ve ne kadar hızlı yansıdığına bağlı olmaktadır. Pazar etkinliği, her bir bilgi için bir alt gruba göre oluşturulmaktadır. Eğer bilgi yalnızca geçmiş olan bilgileri ya da getirileri içermekseyse fiyat düzeyleri de geçmiş bilgilerle sınırlı bir şekilde oluşabilecektir. Bu bağlamda oluşan bu piyasaya zayıf etkin piyasa adı verilmektedir. Aynı zamanda piyasadaki katılımcıların elde edebilecekleri getiriler az kalacaktır çünkü piyasada bulunan bireyler tarafından bütün bilgilere ulaşılammamaktadır. Kamusal olarak bilinmekte olan bütün bilgilerin bilgi sepetinde bulunması halinde piyasalarda yarı güçlü etkinlik meydana gelecektir. Söz konusu bu durumda bile piyasada bulunan ajanların tam bir şekilde yüksek getiri elde etmelerine imkân bulunmamaktadır. Diğer yandan, içeride bulunan mümkün olan bilgilerin de eklenmiş olduğu bilgi seti tamamlanmış olmakta ve buna piyasa güçlü etkinliğe sahiptir sonucunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda etkin piyasa yaklaşımı modelinin test edilebilmesi için çeşitli metodolojik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, test edilmekte olan hipotezin iki farklı hipotezin birleşmesinden oluşmakta olmasıdır. Bahsedilen bu iki hipotezden ilki, bilgilerin sabit olması halinde cari kurdaki beklentilerin rasyonel bir şekilde yapılmasıdır. İkinci hipotezde ise, beklenti dağılımındaki ortalama piyasalardaki forward kur oranlarını yansıtabilmektedir. Beklentiler dolaylı bir şekilde gözlemlenebildiğinden dolayı birinci önermeyi tek olarak ampirik bir şekilde analiz etmek çok zor olmaktadır. İkinci önermede ise risk primi sebebiyle tahminin gelecek değer ile forward kurun birbirinden ayrılmasına neden olarak, başarısız sayılmaktadır (Uçan, 2011: 24).

Etkin piyasa hipotezi modelinin bulunduğu bir piyasada sürekli denge olarak ifade edilen bir durum söz konusu olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, söz konusu dengenin statik bir şekilde değil sürekli bir biçimde değişmekte olan dinamik bir denge olmasından kaynaklanmaktadır. En nihai haber elde edildikten sonra varlık fiyatlarındaki gerçek değerler değişmekte ve piyasa fiyatları yeni fiyatlar ile uyum sağlayabilmektedir. Söz konusu bu fiyat uyum süreçlerinin hızı, piyasanın ne derecede etkin olduğunu göstermektedir. Tamamıyla etkin bir piyasanın devamlı olarak denge halinde bulunması durumunu meydana

getirirken, geçici bir nitelikte de bulunsa herhangi bir sistematik olan dengesizlik normalin dışında bir kazanç fırsatı yaratacağı için etkin piyasa hipotezi modelin geçersiz olduğu bir durum ortaya çıkmaktadır. Etkin piyasa hipotezi modelinin testlerinin en önemli sorunu birleşik hipotez ile ilgili konudur. Birçok piyasa etkinlik testleri, beklenmekte olan hisse senedi getiri modelleri ile piyasa etkinli modellerinin birleştirilmiş testlerinden oluşmaktadır. Çünkü yapılmakta olan testler mecburen bir denge modeliyle yapılabilmektedir. Bu sebeple, rassal bir şekilde etkin piyasa hipotezini reddedebilen bir netice ortaya koyulduğunda, bunun sebebinin denge modelinin mi yoksa etkin piyasa hipotezinin mi başarısızlığa sebep olduğunu anlamak her zaman belirsiz bir durum olarak varlığını korumaktadır (Çelik, 2007: 8).

2.3. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaretle ilgili kuramcılar özellikle de statik koşullardaki ticaretin üretim faktörlerini rasyonel bir şekilde kullanılması için yapabileceği etkiler üzerinde durmuşlardır. Buna karşın ise iktisat tarihçileri, talep miktarına ilişkin olarak açıklama yapmaktansa, temel olarak arz faktörlerine yani teknolojik değişimler, işgücü potansiyelinin yükseltilmesi gibi etkenlere yönelmişler ve aynı zamanda da dış talep miktarındaki büyümenin rolüne çok az değinmişlerdir. Fakat klasik okulun kuramcılarının uluslararası ticaret kavramını bu şekilde statik bir kalıba sokabilme görüşünde olmadıkları söylenebilmektedir. Örnek olarak, Adam Smith, özellikle de ekonomik büyüme, Pazar büyüklüğü ve ticaret arasında bulunan ilişkilere değinirken, John S. Mill ise ilgiyi teknolojiye ve ticaretin talep yapısına olan etkiye çekebilmiştir. İki ünlü iktisatçının da uluslararası ticaret literatürüne en önemli katkısı olmuş, ticaretteki dinamik etkileri yakalamışlar ve ticareti de D. Robertson'un söylemiyle büyümenin motoru olarak nitelendirdikleri açıktır (Yörük, 2008: 78).

Bu dış ticaret teorilerine aynı zamanda arz yönlü dış ticaret teorisi adı da verilmektedir. Söz konusu bu teorilerin yapılan analizleri en basit hale getirebilmek için çeşitli varsayımları yer almaktadır. Bu varsayımlar şu şekildedirler (Esen, 2014: 58):

- İki çeşit mal ve iki ülke bulunmaktadır,
- Uluslararası olan ticarete para kullanılmaktadır,

- Bütün piyasalarda tam rekabet şartları geçerli olmaktadır. Devletin piyasaya müdahalesi söz konusu değildir.
- Üretim için kullanılmakta olan tek üretim faktörü emek olmaktadır,
- Emek ülke içerisinde hareketli iken ülkeler arasında ise hareketsiz olmaktadır,
- Ekonomin durumu tam istihdam halindedir,
- Uluslararası ticaret sisteminde taşıma gideri sıfır olmaktadır.

Aynı zamanda teoriyi tamamlamakta olan en önemli diğer bir varsayım da her iki ülke için de iki tane malı tüketmeye gereksinim duymaları varsayımı bulunmaktadır. Klasik dış ticaret teorilerinin en başlıcaları şunlardır: Mutlak Üstünlükler Teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, Fırsat Maliyetleri ve Hecksher- Ohlin Faktör Donatımı Teorisi'dir.

2.3.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith uzmanlaşmanın ve serbest ticaret uzmanlaşmanın faydalarını Mutlak Üstünlük Teorisi ile açıklamaktadır. Bu teoriye göre, bir ülke başka bir ülkeye karşı hangi malların daha az maliyetler ile üretilmesi söz konusu malların üretilmesi için uzmanlaşılmalı ve bunların ihracının sağlanarak pahalı bir şekilde üretilmiş olan mallar dış ülkeden ihraç edilmelidirler (Seyidoğlu, 2007: 17). Mutlak üstünlükler teorisinde maliyet kavramı, yalnızca homojen olduğu varsayılan emek faktörü yer almaktadır (Bayraktutan, 2003: 177).

Mutlak üstünlükler teorisinde ülkeler hangi mal üretimi için mutlak bir şekilde üstün olduğunda söz konusu malın üretilmesinde uzmanlaşılması savunulmaktadır. Dolayısıyla Adam Smith' e göre, söz konusu bir ülkenin bütün malları başka bir ülkeden çok daha ucuz bir şekilde üretebilmekteyse dış ticaret gerçekleştirmesi kârlı bir şekilde gerçekleşmeyecektir (Özel, 2012: 7).

Aşağıda mutlak üstünlükler teorisine örnek verilmiş olan tabloda Almanya ve Türkiye kumaş ve buğday üretim miktarları verilmiştir.

Tablo 1: Almanya ve Türkiye'nin Kumaş ve Buğday Üretim Miktarları

	ALMANYA (Birim/Saat)	TÜRKİYE (Birim/Saat)
Kumaş	100	60
Buğday	40	80

Tablo 1'den görüldüğü üzere, Türkiye'de buğday üretiminde ortaya çıkan verimlilik nispeten daha fazla olduğundan dolayı üretim maliyetleri de bununla birlikte orantılı bir şekilde düşmektedir. Buna karşılık olarak Almanya'da kumaş üretiminde ortaya çıkan verimlilik nispeten daha fazla olduğundan dolayı da üretimdeki maliyetler tam tersine çok daha düşük olmaktadır. Mutlak üstünlükler teorisine göre, söz konusu bir malı çok daha ucuz bir şekilde üretebilen bir ülke o mal için uzmanlaşmakta ve onu ihraç etmektedir. Diğer malı da dışarıdan ithal etmektedir. Örnek olarak, Türkiye'nin buğday üretiminde mutlak üstünlüğü söz konusu olmaktadır. Türkiye bu sebeple buğday üretimi konusunda uzmanlaşarak söz konusu malı ihraç edecek, kumaşı ise ithal etmektedir. Almanya ise kumaş üretimi konusunda uzmanlaşarak kumaşı ihraç edecek, buğdayı ise ithal etmektedir (Ordu, 2013: 34).

2.3.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Adam Smith'den yaklaşık olarak kırk yıldan sonra İngiliz İktisatçı David Ricardo tarafından İktisadın ve Vergilendirmenin Prensipleri isimli eseri ile Mutlak Üstünlükler Teorisi'nin ihmal edilmiş olan kısımları ortaya koymuştur. David Ricardo tarafından geliştirilmiş olan bu teoriye bakıldığında, söz konusu bir ülkenin söz konusu her iki malı da daha az maliyet ile üretebilmesi (her iki malın da mutlak bir üstünlüğe sahip olabilmesi) durumunda da dış ticaretin gerçekleştirilmesi ve piyasa mekanizmasıyla her iki ülke için de karşılıklı bir şekilde kazanç sağlanmasını mümkün kılmaktadır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne göre; söz konusu bir ülkenin diğer ülkelere nispeten üretimin daha etkin bir şekilde gerçekleştirilebildiği mallar için karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır (Alkin, 2003: 435).

Söz konusu bir ülke, tüm mallarda diğerlerine nispeten çok daha üstün olsa bile birbirleri ile karşılaştırıldığında en çok üstünlüğe sahip olarak uzmanlaşmış olduğu mallarda, daha düşük üstün bulunduğu malların ithalatı gerçekleştirilerek daha çok refah seviyesine ulaşılabilir olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu bağlamda David Ricardo'ya göre, en önemli olan durum üstünlük değil; üstün olma derecesidir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne göre ülkeler arasında gerçekleşen dış ticaretin kârlı olması amacıyla gerekli koşul; söz konusu bu ülkelerde yapılan iç üretimdeki maliyetlerin birbiriyle farklı olabilmesidir (Şentürk, 2007: 42- 43).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin geçerlilik alanları şu şekildedir;

1. Yurtiçindeki talep miktarı ve ulusal üretim miktarı arasında bulunan farklılıklar,
2. Yerli üretimdeki yetersizlik (Madencilik ve tarım),
3. Malın niteliğinde ortaya çıkan farklılıklar ve aynı zamanda kalite farklılıkları bulunan mallardaki zevk ve tercihler,
4. Fiyatlarda gerçekleştirilen farklılaşdırılmasıdır.

David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni açıklamak için vermiş olduğu en bilinmekte olan örneği Portekiz ile İngiltere aralarındaki şarap ve kumaş ticaretine örnek olarak varsayılmakta olan veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2:Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Bir İş Gününde Üretilmekte Olan Mal Miktarı		
	Kumaş (Metre)	Şarap (Litre)
Portekiz	10	20
İngiltere	80	40

Tabloda verilmiş olan örnekte de görüldüğü gibi mutlak üstünlükler açısından İngiltere'nin her iki mal için de üstün olduğu söylenebilmektedir. Mutlak üstünlükler teorisinin tam tersi bir durumu savunmakta olan Ricardo için en önemli unsur mallardaki üstünlük derecesidir. Tabloya bakıldığında İngiltere'nin kumaş üretimi konusunda Portekiz'e göre sekiz kat daha üstün olduğu, şarap üretiminde ise iki kat daha fazla üstün olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle ise İngiltere, kumaş üretimi açısından karşılaştırmalı (ya da mukayeseli) bir üstünlüğe sahip olmaktadır. Bu bağlamda İngiltere kumaş üretimi konusunda uzmanlaşmaya gitmekte ve Portekiz'e kumaş ihraç etmektedir. Nispeten daha az üstün bulunduğu şarabı da ithal Portekiz'den almaktadır.

Mutlak üstünlükler teorisini, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin özel bir durumu şeklinde kabul edebiliriz. Mutlak üstünlüklerin gerçekleştirilmiş olduğu durumlarda karşılaştırmalı üstünlükler de söz konusu olmaktadır. Fakat bu durumun tam tersi bir durum geçerli olmamaktadır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin söz konusu olduğu bir durumda mutlak üstünlük bulunmayabilmektedir (Seyidoğlu, 2013: 8).

Az gelişmiş ülkeler açısından karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin tartışmaya açık yönleri bulunmaktadır. Teorik statik olarak incelenmesi söz konusu bu ülkelerin bugün var olduğu gibi gelecek dönemlerde de tarım ürünlerinin ihracatçısı şeklinde devamlılığını sağlayabilmeleri için önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler geleceğe dönük olarak dinamik bir analiz yardımıyla geçici olan bir korumacılık sistemiyle sanayileşme sürecini daha da fazla kalkındıracak bir şekilde tarım ürünlerinde ihracatçı bir ülke konumundan çıkabilmektedir (Seyidoğlu, 1999: 320).

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin statik olmasıyla birlikte bazı eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştiriler şu şekildedir:

- Teoride maliyetleri oluşturmakta olan tek bir etken emek faktörünün olmasının dışında gerçekte doğal kaynak, girişim ve emek faktörleri de maliyet oluşması konusunda etkili olmaktadır.

- Teoride emek faktörü homojen olarak kabul edilmektedir, fakat bu durumun tam tersine gerçekte eğitim, yetenek, bilgi, deneyim ve beceri gibi çeşitli unsurlar emek faktöründe kabul edilen homojenliğe engel olmaktadır.
- Ricardo için, işgücü ülke açısından tam hareketli bir şekilde, ülkelerin arasında bulunan tam hareketsiz bir şekilde olmuş olsa bile gerçek hayatta işgücü ülkenin içerisinde tam hareketli bir şekilde bulunmadığı gibi aynı zamanda ülkeler arasında tam hareketsiz bir şekilde bulunmamaktadır.

Aynı zamanda Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nde ülkelerarası maliyetlerin (ya da işgücü verimliliği) farklılıklarının sebepleri belirtilmemiştir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin bu kısmına açıklık getirmekte olan teoriye de Faktör Donatımı (Heckscher- Ohlin) Teorisi adı verilmektedir (Aral, 2015: 30).

2.3.3. Fırsat Maliyetleri

Fırsat maliyetleri, söz konusu bir maldan daha fazla üretebilmek amacıyla, başka bir malın üretilmesi için ne ölçüde vazgeçilebileceği anlamına gelmektedir. Söz konusu bir ulus başka uluslardan çok daha düşük bir fırsat maliyetleriyle yurtiçinde üretebilmiş olduğu malları ihraç etmekte ve buna karşılık olarak da daha fazla bir fırsat maliyetleri ile yurtiçinde üreteceği malların ithal edilmesine yönelik olmaktadır. Fırsat maliyetleri teorisi, genelde dönüşüm eğrileri veya üretim imkânları eğrisi ile anlatılabilmektedir (İyiboçkurt, 1995: 30-31).

Örnek olarak; Türkiye'de demir 10 Türk Lirası'na, buğday 1 Türk Lirası'na; Almanya'da demir 2 Dolar'a, buğday 2 Dolar'a üretilmektedir. Fiyatlamalar farklı para birimi cinsinden olduğundan dolayı bunların karşılaştırılması mümkün olmamaktadır. Fakat aynı ülkenin içinde bir malın fiyatları baz alınıp, diğer malların da fiyatı söz konusu malın cinsinden ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda bu tür fiyatlara nispi (ya da reel) fiyatlar denilmektedir. İkinci ülke için de aynı işlemler gerçekleştirildiğinde, iki ülkenin de fiyatları karşılaştırılabilmektedir. Yani dolayısıyla Türkiye'de üretilmekte olan bir birim demir; 10 birimlik buğdaya denk gelmektedir. ABD'de ise üretilmekte olan bir birimlik demir ile bir birim buğday eşit olmaktadır. Böylelikle ülkelerin arasında bulunan verimlilik ya da tam tersi olabilen maliyetler karşılaştırmalı bir şekilde gösterilebilmektedir. Bu durumda Türkiye, buğday

üretiminde ABD ise demir üretiminde karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olmaktadır. Bu mallar için ülkenin uzmanlaşmaya gitmesi gerekmektedir. Böylelikle uzmanlaşarak verimlilik yükselmekte, dış pazarlar genişlemekte, bilgi, deneyim ve teknoloji artmaktadır. Kendi refah düzeyi ile dünya refah düzeyi artmaktadır (Ordu, 2013: 36).

2.3.4. Faktör Donatımı (Heckscher- Ohlin) Teorisi

Faktör donatım teorisi ilk kez 1919 yılında İsveçli iktisatçı Eli Heckscher tarafından ortaya atılmış daha sonrasında da Heckscher'in bir öğrencisi olan İsveçli iktisatçı Bertil Ohlin tarafından geliştirilmiş ve adını da bu iki iktisatçı tarafından alarak Heckscher- Ohlin teorisi olarak meydana gelmiştir.

Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi için; dış ticaret gerçekleştirilebilmesi için maliyetlerin ya da emek verimliliğinin ülkeler arasında birbirinden daha farklı bir şekilde bulunmasıyla mümkün olmaktadır. Fakat emek verimliliği açısından oluşmakta olan bu farklılıkların sebepleri üstünde pek fazla durulmamaktadır. Heckscher ve Ohlin'e göre dış ticaret, mallarda üzerinde gerçekleştirilen üretim fonksiyonlarının ülkelerin arasında farklılıkların olmasıyla değil de ülkeler arasındaki farklı faktör yoğunluklarından kaynaklandığı açıklanmaktadır (Düğer ve Dulupçu, 2007: 342). Aslında faktör donatımı teorisinde savunulmakta olan ana düşünce şu şekildedir; bir ülkenin hangi üretim faktöründe zengin olduğu söz konusuysa, o faktör üzerinde üretim yoğun bir şekilde gerçekleştirilerek mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde edilmekte dolayısıyla üstün olunan mal çok daha ucuza üretilmekte ve o alanda uzmanlaşmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 51).

Faktör Donatımı (Heckscher- Ohlin) Teorisi'nin dayandığı en temel iki varsayım şu şekildedir;

- Ülkeler faktör donatımları açısından birbirinden farklı durumlarda bulunmaktadır. İki ülkenin yer aldığı bir modelde bir ülkenin emek bakımından, diğer ülkenin ise sermaye bakımından zengin olması durumu söz konusudur.

- Mallar nispi olan faktör oranı veya faktör yoğunluğu açısından farklılıklar göstermektedir. Diğerleri ile kıyaslandığında, çeşitli mallar emeğe kıyasla çok daha fazla sermaye veya tam tersine, sermayeye oranla çok daha fazla emek gerektirmektedirler. İlk türdeki mallar için sermaye yoğun, ikinci türdekilerde ise emek yoğun mallar adı verilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 64).

Heckscher- Ohlin Teoremi'nin geliştirilmesi ile birlikte iki tane yeni teori de meydana gelmiştir. Bunlar; Rybczynski Teoremi ve Stolper- Samuelson Teoremi'dir. Rybczynski Teoremi'ne göre, tam çalışma koşulları söz konusu iken iki faktörlü ve iki mallı bir modelde belli bir faktörün kullanım biçimi sabit olarak tutulurken diğeri ise arttırıldığı zaman artmış olan faktörün yoğun bir şekilde kullanılmış olduğu malın üretim kapasitesi genişlemektedir (Aral, 2015: 31).

Stolper- Samuelson Teoremi'ne göre ise, serbest bir ticarete ihracat endüstrilerinde yoğun bir şekilde kullanılmakta olan faktörlerin lehine olmaktadır, ancak korumacılık anlayışı rakip olan endüstrilerde yoğun bir şekilde kullanılmakta olan faktörleri faydalandırmaktadır. Başka bir ifadeyle, korumacılık nedeniyle ekonomi tamamıyla bit bütün şeklinde kaybetmiş olsa bile ithalata rakip olan bir kesimde çalışan kesim bunlardan faydalanmaktadırlar (Seyidoğlu, 2013: 58).

2.4. Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkileri

2.4.1. Nominal Kur Değişiminin Nispi Fiyat Etkisi

Dış ticaret bilançoları nominal döviz kurları (E) ile değil, reel döviz kurlarından (q) etkilenmektedir. Bunun sebebi, dış ticaret bilançosunda yabancı mallara nispeten yerli olan mallar için talep miktarına bağlı olabilmesi ve bu taleplerin de nispi fiyatlara bağlı bir şekilde belirlenebilmesidir. Bu bağlamda nominal kurlardaki değişimler, yalnızca reel döviz kurlarını değiştirebilecek ölçütte dış ticaret dengesini etkileyebilmektedir. Geleneksel yaklaşım, kısa vadede nominal kurlardaki değişimlerin reel kurlarda oransal olarak değişikliğe sebep olacağı varsayılmaktadır. Söz konusu bu varsayımlar, yurtiçinde ve yurtdışında genel fiyat düzeylerinin (P, P^*) kısa dönem için sabit bir şekilde bulunduğu ön kabule dayanmaktadır. Reel döviz kurunda ortaya çıkan değişikliklerin kısa vadede nominal döviz kurlarındaki değişimlere tam anlamıyla karşılık geleceği ifade edilmektedir. Yurtiçinde ve

yurtdışında gerçekleşen genel fiyat düzeylerinin bir değişken şeklinde analize dahil olmaları durumunda ise, nominal döviz kuru değişimleri reel döviz kurlarını etkilemesi açısından başarısızlığı meydana gelebilmektedir (Aldemir, 2005: 7).

2.4.2. Reel Kur Değişiminin Miktar (Hacim) Etkisi

Reel döviz kuru değişiminin miktar (hacim) etkisi, fiyat esnekliği analizlerinin dış ticaret sistemine uyarlanması anlamına gelmektedir. Esneklikler ile ilgili yaklaşımda dış ticarete konu olabilen malların arz ile taleplerindeki dengenin sağlanabildiği ve ekonominin toplam büyüklüğünün göz ardı edilmekte olan bölümü denge analizi gerçekleştirilmektedir. Esneklikler yaklaşımında, dış ticaret ile döviz kurları hadlerinin arasında bulunan ilişki, ihracat üzerindeki arz ve taleplerin esneklikleri ile ithalat üzerindeki arz ve taleplerin esneklikleri aracılığıyla kurulabilmektedir. İhraç mallarının dış talepteki fiyat esnekliği ne kadar az ise ve ihraç malları yurtiçindeki arzın fiyat esneklikleri ne kadar çok ise, söz konusu bu malların dış fiyatlarında meydana gelen düşüş o derecede küçük olabilecektir. Öte yandan, ithal olan malların iç taleplerindeki esneklik ne kadar fazla ise ithal mallarında yurtdışındaki arz esneklikleri ne kadar az olursa bu malların fiyatlarındaki azalma da o derecede fazla olabilmektedir. Böylelikle ihraç mallarındaki dış talep esneklikleri ithal malların yurtdışında gerçekleşen arz esnekliklerine, ihraç mallarındaki iç arz esneklikleri ithal malların iç taleplerindeki esnekliğe eşit ise döviz kurlarındaki yükseliş mallardaki fiyatların aynı oranda etkilenebileceğinden dolayı dış ticaret haddi etkilenmemektedir. Diğer yandan, ithal malların yurtdışındaki arz esneklikleri ihraç malların yurtdışında ortaya çıkan talep esnekliklerinden, ithal olan malların yurtiçindeki talep esnekliklerinin ihraç mallarının yurtiçinde meydana gelen arz esnekliklerini aştığı oranda büyük ise, tekrardan dış ticaret haddi etkilenmemektedir (Diler, 2006:52-53).

Esneklik yaklaşımına göre, cari işlem dengesinin oluşturulduğu en temel alt kalemlerden biri olan dış ticaret dengesinin belirleyicisi en temel etken görece olan uluslararası fiyatlar olmaktadır. Bu bağlamda ulusal para biriminin yabancı para birimleri karşısında değer kaybetmesi ithal malların fiyatlarının yükselmesine ve talebin azalmasına sebep olarak ithalatı kısımaktadır. Bununla birlikte ihraç mallarının fiyatları azalmakta ve yurtdışındaki taleplerin yükselmesiyle ihracat hacmi de artmaktadır. Böylelikle ithal giderleri düşüp ihraç gelirlerinin artmasıyla birlikte dış

ticaret açığı kapanmaktadır. Ulusal para biriminin değer kaybetmesi dış ticaret sisteminde denge açısından iyileştirici bir etki yaratması uluslararası iktisat literatüründe Marshall- Lerner Koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Arz esnekliklerinin sonsuz bir şekilde olduğu varsayımı geçerli olduğu durumda, söz konusu bu koşullar ithal olan malların yurtiçindeki talep esneklikleri (em) olarak, ihraç olan malların talep esneklikleri (ex) toplamı 1'e eşit ya da 1'den büyük olması durumunda ifade edilmektedir (Yapraklı, 2011:85).

2.4.3. İthal Mallarının Talep Esnekliği

Döviz kurlarında yaşanan artışlar ithalat hacmini kısıtlayarak, döviz tasarruflarının sağlanabilmesi, ithalat mallarının fiyatlarındaki değişimin söz konusu olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Ancak ulusal olan ithalat taleplerinde yaşanan daralma, ithal olan malların fiyatlarında bir düşüşe sebep olabilmektedir. Bahsedilen bu durum ithal olan malların arz esnekliklerine bağlı olmaktadır. Bu bağlamda arz esnek olduğunda, fiyatlar sabit bir şekilde kalmakta, tam tersi bir durum söz konusu olduğunda ise düşmektedir. İthal mallarının fiyatlarındaki düşüşler ise tasarrufları azaltmaktadır. İthal olan malların arz esneklikleri, dünya üzerindeki ticarete söz sahibi olan ülkeler için döviz kurlarını yükselttikleri sürece etkili olabilmektedir. Bahsedilen bu ülkelerin talep miktarlarını kısıtlamaları dünya piyasalarındaki fiyatların azalmasına etki etmektedir (Köymen, 1990: 191).

2.4.4. İthal Mallarının Arz Esnekliği

Ulusal para biriminin değerinde yaşanan kayıp, ithalattaki talep esnekliklerinin büyüklüğü ölçüsünde döviz tasarruflarının gerçekleştirileceğine yönelik yukarıdaki bölümlerde yapılmış olan açıklamalar; ithal edilmiş olan malların yabancı para birimleri türünden fiyatlarında herhangi bir değişim olamayacağı dolayısı ile de ithal olan malların sonsuz bir arz esnekliğine sahip oldukları varsayımına dayanmaktadır. Fakat ulusal para birimlerinin değer kaybetmekte olan ülke için ithalat taleplerinde bir daralmanın söz konusu olması ihtimali, ithal olan malların düşük bir arz esnekliğine bağlı bir şekilde yabancı paraların türünden ithal malların fiyatlarında bir düşüşe sebep olabilmektedir. Böylelikle, ithal olan malların yurtiçindeki fiyatlarında, nispi bir fiyat etkileri ile meydana gelmesi beklenilenden daha da düşük bir oranda ortaya çıkacak

olan yükseliş, kur değişimlerinden beklenen harcama kaydırıcı olan etkileri zayıf bir hale getirecektir. Bununla beraber, nispeten daha düşük bir seviyede bulunan arz esnekliğine bağlı bir şekilde ithal olan malların yabancı para birimleri ve bununla birlikte ulusal para birimleri türünden fiyatlarında meydana gelecek bu şekildeki telafi edici bir düşüşün, yalnızca dünya ticaretinde oldukça önemli bir paya sahip durumda bulunan ülke paralarının değerini kaybetmesiyle gerçekleşeceği beklenmektedir (Ordu, 2013: 46).

Dünya ticareti hacminde önemsiz olan bir paya sahip ülkelerin ulusal para birimlerinin değerinde meydana gelen değişimlerin de uluslararası ticaret üzerinde çok benzer bir etkiyi ortaya çıkarması söz konusu olmadığından, açık ve küçük bir ekonominin uygulamış olduğu kur politikalarının etkileri; ithalat arz esnekliklerinin sonsuz bir esnek olduğu şeklinde kabul edilmesi varsayımı etrafında analiz edilebilmektedir (Aldemir, 2005: 9).

2.4.5. İhraç Mallarının Talep Esnekliği

Reel döviz kurlarında meydana gelen %1 oranındaki bir değişimin karşısında, ihraç olan malların yurtdışındaki taleplerinde yüzde değişimleri ölçmekte olan ihracat talep esnekliği; ihracat miktarlarındaki yüzde değişimlerin, yabancı para birimleri türünden ihracat fiyatlarındaki yüzde değişimlere oranı şeklinde ifade edilmektedir (Ordu, 2013: 47).

2.4.6. İhraç Mallarının Arz Esnekliği

Reel döviz kurunda meydana gelen %1 oranındaki bir değişimin karşısında, ihraç olan ürünlerin yurtiçindeki üretimlerin ortaya çıkan yüzdelik değişimi ölçmekte olan ihracat arz esneklikleri; ihracat miktarlarındaki yüzdelik değişimin, ihracat hacminin para birimlerinde ifade edilmekte olan fiyatlarındaki yüzdelik değişime oranıdır. Yani; $e_{NXS} = (\Delta X/X) / [(\Delta P_{NX}) / P_{NX}]$ şeklinde gösterilmektedir. İhracat arz esnekliği için en elverişli şart, gerçekleştirilen üretimin sabit fiyatlar ile yükseltilebilmesine olanak sağlayan, sonsuz esnek olan bir arz eğrisinin varlığı söz konusu olup; esneklikle ilgili değerler azaldıkça, üretim hacminin yükselmesi de fiyatların artmasına yol açacağından, potansiyel nispi fiyat etkileri azalacak ve beklenen döviz kazançları da düşecektir. Dış ticaret için arz esnekliği sonsuz olarak

kabul edildiğinde, ulusal para birimindeki değer kaybı, ithalat talep esneklikleri sıfırdan büyük olarak bulunduğu sürece dövizde tasarruf sağlanırken; ihracat talep esneklikleri birden büyük olduğunda ise döviz kazancını yükseltecektir. Bununla beraber, ulusal para biriminde yaşanan değer kaybının pozitif (+) veya nötr şeklinde gerçekleşen döviz tasarruflarını sağlayıcı etkileri, asla negatif (-) olamayacağından dolayı yabancı para birimi türünden ifade edilmekte olan dış ticaret bilançosu; dövizde tasarrufların ihracat talep esnekliği biriminden daha küçük olması sebebiyle meydana gelecek olan olası döviz kayıplarından nispeten daha büyük olması oranında bir iyileşme göstermektedir (Aldemir, 2005: 12).

2.5. Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikası, ülke hükümetinin dış ticaret akımlarını doğrudan bir şekilde sınır koymak, bunu teşvik etmek ya da işlerin yapılışındaki yöntemleri düzenlemek amacı ile alınmış olan sistematik biçimdeki önlemler anlamına gelmektedir. Dış ticaret politikasını genel çerçevede tanımlandığında, bir ülkede bulunan kamu kuruluşlarının, özel kuruluşlar ile özel kişilerin diğer ülkeler ile yapmış oldukları mal ve hizmetlerin alım ile satımlarını kapsamakta olan bütün politikalara dış ticaret politikası denilmektedir (Dinler, 1995: 464).

Genel ekonomi politikasının en önemli parçalarından biri dış ticaret politikasıdır. Ulusal ekonomilerin yönetimi ile düzenlenmesi hedefiyle yürütülmekte olan çeşitli önlemleri genel ekonomi politikası kapsamaktadır. Dış ticaret politikası ise ülkenin dış ticaret haddini belirlenen amaçlar ve hedefler ile beraber alınmakta olan önlemler şeklinde ifade edilmektedir. Dış ticaret politikasında ödemeler dengesinin sağlanması genel amaç olarak uygulanmaktadır. Bununla birlikte üretimi teşvik etmek, talep yapısında değişim yaratmak ve yerli sanayiye koruyabilmek gibi çeşitli hedefler de önem taşımaktadır (Kip, 2005: 21-22).

Ülkelerin dış ticaret adına atmış oldukları adımlar, ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme amaçlarını destekleyecek şekilde olmaktadır. Örnek olarak; yerli sanayi sektörünü geliştirmeyi amaçlayan bir ülkenin, yabancı üreticilerin karşısında kendi yerli üreticileri koruyabilmek için önlemler alması beklenmektedir. Bu bağlamda dış ticaret politikalarıyla genel ekonomi politikalarının uyumlu olabilmesi

şart olmaktadır. Genel ekonomi politikaları; hükümetlerin mali araçları ve ekonomik araçlarıyla pek çok sosyal, siyasal ve ekonomik hedeflerini yerine getirebilmek için alınan sistematik kararların bütününe denilmektedir (Arda, 2002: 98).

Genellikle dış ticaret politikaları günümüzde koruyucu bir özellik taşımaktadır. Ülke hükümetleri mal ve hizmetlerin dış piyasadaki rekabete kaştı korunabilmesi, hazineye bir gelir sağlanabilmesi ve iç ve dış dengesizliklerin düzenlenebilmesi gibi pek çok sebeple dış ticaret sistemine müdahalelerde bulunmaktadır. Fakat ülke hükümetlerinin yapmış oldukları müdahaleler yalnızca ihracat ve ithalat gibi mal ve hizmetleri kapsamamaktadır. Aynı zamanda teknoloji, emek ve sermaye gibi birçok faktör hareketleri de söz konusu dış ticaret müdahalelerine konu olmaktadır (Engin, 1992: 13).

Dış ticaret politikasının dünyadaki kronolojisine bakıldığında, söz konusu ekonomik yaklaşımların pek çoğuna paralel olarak gittiği görülmektedir. 16. Yüzyıl'dan 18. Yüzyıla kadar olan sürede dünya üzerinde etkisini gösteren Merkantilist felsefe etkilerinden ülkeler genelde müdahaleci politikalar ve korumacı politikalar uygulanmaktadır. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı döneminde serbest dış ticaret politikası uygulanmaktadır. Fakat 1929 yılı Dünya Ekonomik Buhranı'nın ardından yaşanmış olan gelişmeler sonrasında yeniden daha yüksek tarifeyle koruma odaklı politikalar etkin olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyadaki tüm ülkeler arasında bulunan dış ticaretin düzenlenebilmesi sebebiyle pek çok kuruluşlar kurulmuştur. Bu kuruluşlar;

- BM (Birleşmiş Milletler) (1945)
- IMF (Uluslararası Para Fonu) (1947)
- GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) (1947)
- Dünya Bankası (1947)

Bu bağlamda söz konusu bu kuruluşlar dış ticaretinin canlandırılması ve Dünya ticaretinin düzenlenmesi için kurulmuşlardır. 1970'li dönemlerin ilk zamanlarında açık vermeye başlayan petrol krizi esnasında dünya üzerinde yeni korumacılık yaklaşımı esmekteydi. Fakat 1980'li yıllara gelindiği zaman Dünya üzerinde liberalizasyon akımı ivme kazanmaktadır. Söz konusu bu akımın ivme kazanmasında

1994 yılında kurulmuş olan Dünya Ticaret Örgütü etkili olmaktadır (Erçevik, 2011: 43).

2.5.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Klasik dış ticaret teorilerinin dayanmakta olduğu temel varsayımlar tamamıyla serbest dış ticaret sisteminin varlığının kanıtı niteliği taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, ülkeler arasında gerçekleştirilen dış ticareti kısıtlayan ya da engelleyen nitelikteki herhangi bir müdahalenin söz konusu olmadığı kabul edilmektedir. Fakat serbest dış ticaret yaklaşımı teorik olarak güçlü görünmekte olsa da, uygulamada herhangi bir sınırlandırma veya kısıtlama geçerli olamamakta ve uluslararası olarak mal ve hizmetlerin ticaretiyle genellikle karşılaşmamaktadır. Ülke hükümetleri, pek çok hedefleri gerçekleştirebilmek amacıyla uluslararası ticaret sistemlerine çeşitli müdahalelerde bulunmaktadır. Hükümet sistemleri ülkelerin dış ticaret sistemlerine müdahalede bulunurken bu müdahaleyi ülkede olan genel ekonomi politikası kapsamında uyum sağlayacak şekilde yürütmek durumunda olmaktadır. Ülke çıkarları gözetilerek yapılmakta olan bu müdahalelerin altında ekonomik amaçlarla beraber siyasal ve sosyal amaçlar da yatmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 125). Bu bağlamda söz konusu bu amaçlar şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Dış ödemeler dengesinin giderilebilmesi; ülke ekonomilerinde ödemeler bilançosu açık verdiği zaman, döviz rezervleri düşmekte bu durum da olumsuz neticelere sebep olmaktadır. Böylelikle dış ticaret politikalarının hedefi döviz kazandırıcı işlemler için teşvik edilmesiyle döviz giderleri meydana çıkaran işlemlerin ve ithalatı düşürerek yaşanan dış açıkların giderilmesi şeklinde olmaktadır.
- Ekonomik kalkınma stratejileri (İthal İkameci Sistemi); gelişmekte olan ülkeler için dış ticaret politikasının temel amacı, ithal ikameci sistemi modelinde yerli sanayinin teşvik edilmesi, dışa açık politika sisteminde de ihracatın teşvik edilmesidir. Böylelikle gelişmekte olan ülkeler için kalkınma süreci içerisinde dış ticaret politikasını bir sanayileşme stratejisi aracı amacıyla kullanmaktadır.

- Tam istihdamın sağlanması; diğer bir dış ticaret politikası hedefi de işsizlik ve enflasyon gibi makro ekonomik istikrarsızlıkların önlenmesidir. Bu bağlamda kotalar ve gümrük tarifeleri uygulanarak toplam talebin yerli mallara yönelik kaymasını sağlamak mümkün olmamaktadır.
- Piyasa aksaklıklarının giderilebilmesi(Monopol sistemin ortadan kaldırılması); ülke hükümetleri yerli sanayinin korunmasına ve teşvik edilmesine yönelik olan ithalat işlemlerini kısıtlayan önlemler alınmaktadır.
- Dış rekabetten korunma; Aynı zamanda hükümetler rekabet gücünü geliştirmek ve monopollerin kırılması hedefiyle gümrük tarifelerini ya da diğer kısıtlamaları düşürmektedir.
- Monopolcü İç Piyasaları Rekabete Açabilmek (Liberalleşme); diğer dış ticaret politikası amaçlarından biri de liberal dış ticaret politikası yolunu izleyerek dünya ekonomisiyle ulusal ekonominin entegre olmasını sağlayabilmektedir.
- Hazineye gelir sağlayabilmek; hazineye gelir sağlayabilmek hedefiyle gelişmekte olan ülkeler için ihracat ve ithalat işlemleriyle elde edilen vergiler ciddi bir gelir kaynağı elde edilmektedir.
- Otarşi; ekonomik açıdan ülkenin kendi kendine yeterli olması demektir. Bu açıdan söz konusu bu politikayı benimsemiş olan ülkelerdeki uygulanan ticaret politikalarının hedefi, dış dünyadaki ticaret ile oluşturulan ekonomik bağların en minimum seviyeye indirilmesidir. Bu uygulama günümüz küreselleşen ülke ekonomilerinde geçerliliğini yitirmektedir.
- Ülkenin genel dış politikalarına yardımcı olmak.
- Sosyal ve siyasi sebepler.

Az gelişmiş olan ülkelerde en temel hedef olan ekonomik kalkınma ile birlikte dış ticaret politikaları genelde yerli sanayinin dış piyasadaki rekabetinin yükseltilmesi amacı ile döviz kazandırıcı, ithalatı kısıtlayıcı bir işlem olması açısından ihracatı teşvik edecek ve destekleyecek nitelikte kullanılmaktadır. Bu bağlamda aynı zamanda çeşitli üretim faktörlerinin en uygun şekilde kullanması amacıyla iç piyasada meydana gelen tekelleşmenin kötüleşmesi ve böylelikle kaynak dağılımı için etkinliğin sağlanabilmesi için de dış ticaret sistemine müdahale edilmektedir (Oğuz, 2018: 443).

Dış ticaret politikası aynı zamanda yerli mal ve hizmetlerin arz ile taleplerinde meydana gelen dengesizliklerin ve bozulmaların ortadan kaldırılmasına ve böylelikle bu mal ve hizmetlerin fiyatlarında istikrarın sağlanabilmesi amacıyla uygulanmaktadır. İç piyasadaki birçok malların arz miktarının azalmış olması, iç fiyatların yükselmesine sebep olarak enflasyona yol açmaktadır. Bu bağlamda ülke hükümetleri söz konusu mal ve hizmetlerin ithalatını daha fazla kolay bir hale getirerek arz miktarındaki durağanlığı gidermekte ve fiyat istikrarını sağlayabilmek için çalışmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 126).

Ülkeler ithalat ya da ihracat yolu ile ülkeye girmekte olan ya da çıkmakta olan mal ve hizmetlerin üzerinden alınmış olunan birçok verginin neticesinde hazineye gelir sağlamaktadırlar. Bu bağlamda dış piyasalardaki ekonomik olan faaliyetlere bütünüyle kapalı olarak sistemler uygulamakta olan ülke ekonomilerinin elinde bulunan kaynaklarla kendi kendilerine yetebilmesine otarşi politikası denilmektedir. Fakat otarşi politikası uygulamanın zorlaştığı küreselleşmekte olan dünyada ülke ekonomileri dış piyasalara açılma ihtiyacı duymaktadırlar. Bu açıdan dış ticaret sisteminde uygulanmakta olan politikalar söz konusu ülkeler aracılığıyla genellikle kullanılmaktadır.

2.5.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Ülkeler genel ekonomi politikaları ile dış ticaret politikaları çerçevesinde çeşitli pek çok araçlardan yararlanarak dış ticaret sistemine müdahalede bulunmaktadırlar. Bu bağlamda söz konusu dış ticaret politikası araçları açıklanmaktadır.

2.5.2.1. Döviz Kontrolü

Uluslararası sistemde dış ticarete konu olan mal ve hizmetlerin bedellerinin ödenmesi için kullanılmakta olan uluslararası çeşitli ödeme araçlarının ülkenin dışına ya da ülkenin dışından transferi sürecinde güçlük yaratmaya yönelik yapılan uygulamalardır (Oktay, 2005: 137).

Sabit döviz kuru ile ithal kotasıyla beraber uygulanmakta olan kambiyo denetimlerinde, döviz alımlarının ve satımlarının yetkisi ülkenin merkez bankasına ile yetki verilmiş olan çeşitli bankalara bırakılmaktadır. Söz konusu bu döviz kontrolü

yöntemi genelde kronik ve yüksek miktarda dış ödemeler dengesi yaşamakta olan ülkeler için tercih edilmektedir. Bunun nedeni ise yüksek miktarlarda bulunan dış ödemeler açığının daha fazla artmasını önlemektir (Cığercioğlu, 2007: 26).

Döviz kontrolü yöntemiyle, döviz kurunu belirlemekte olan ülkenin devleti bununla birlikte döviz arzı ile talebini de kontrol etmektedir. Bu bağlamda döviz kontrolü yönteminde devletin kararları geçerli olmaktadır. Aynı zamanda döviz kontrolü yöntemi serbest dış ticaret sistemine uygun olmamakla beraber kaynak dağılımının üzerinde birçok olumsuz etkiler göstermektedir (Aral, 2015: 36).

2.5.2.2. Gümrük Tarifeleri (Vergileri)

Gümrük tarifeleri, dış ticarete konu olan mal ve hizmetlerin yani ithal mallarının hangisine ne kadar gümrük vergisi oranlarının uygulanacağını göstermekte olan listelerdir. Gümrük vergileri ise ithalata konu olan malların sınırdan geçişi esnasında uygulanan vergilerdir. Fakat bu iki kavram genelde aynı anlamda kullanılmaktadır (Aral, 2015: 37).

Gümrük tarifeleri uygulanma biçimleri açısından iki şekle ayrılmaktadır. İlki; ülkelerin hükümetleri ya da parlamentosu tarafından tek taraflı bir şekilde uygulanmakta olan tarifelere otonom tarifeler adı verilmektedir. İkinci olan ise uluslararası ülkeler tarafından yapılan anlaşmanın hükümlerine dayanmakta olan ve hükümetlerin uygulamakta zorunlu kılındığı gümrük tarifelerine de sözleşmeli tarifeler denilmektedir.

Günümüz ülke ekonomilerinde çift taraflı olarak gerçekleştirilen anlaşmalarında dış ticarete konu olan mal ve hizmetler üzerinden alınmakta olan vergi oranları azaltılabilmektedir. Yalnızca iki ülkenin arasında yapılmış olan bir ticaret anlaşması anlamına gelmekte olan çift taraflı teriler sebebi ile farklı vergi oranlarının farklı ülkelere uygulanması sonucunda ortaya karmaşık bir tarife yapısı çıkmaktadır (Alkin, 2003: 442).

Gümrük vergileri yerli sanayinin dış rekabetten korunması ve devlete gelir sağlayabilmek amacıyla konulmaktadır. Bu bağlamda gümrük vergileri konulma esası itibariyle advalorem veya spesifik vergiler olmak üzere iki niteliğe ayrılmaktadır. Bu ikisini de birleştirmekte olan vergiye ise karma vergiler adı verilmektedir. Advalorem

tarifede vergiler, ithalata konu olan mal ve hizmetlerin değerleri üzerinden belli bir oran şeklinde alınmaktadır. Yani mal ve hizmetin ekonomik değeri üzerinden alınmaktadır. Bu bağlamda advalorem vergiler genelde daha ileri teknoloji ürünler için geçerli olan fiyat ve kalite farklarının dikkate alınmakta olduğu mallarda uygulanmaktadır. Örnek olarak ithal edilen bir cep telefonun değerinin %25'i oranında bir vergi alınması bir advalorem vergidir. Spesifik vergilerde ise ithal edilen malların miktarına göre vergi oranı öngörölmektedir. Yani ithal edilen malların fiziki bir birimi üzerinden vergi oranı alınmaktadır. Buna örnek olarak, ithal edilmiş olan bir cep telefonu başına alınan vergi tipi spesifik vergi niteliği taşımaktadır (İyibożkurt, 2001: 171).

İthalata konu olan malın fiziki birimi üzerinden alınmakta olan spesifik vergilerin alınması uygulamada hem vergi kaçırmayı mümkün kılmamakta hem de kolaylık sağlamaktadır. Bunun aksine ithalata konu olan malın fiyat değeri ve kalitesi dikkate alınmadığından dolayı da adaletsiz bir vergilemenin uygulanmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda ithal malın fiyatından bağımsız bir şekilde alındığı için dış piyasaya karşı korunmanın enflasyon nedeniyle düştüğü görölebilmektedir. İthal edilen mal üzerinden advalorem verginin alınabilmesi için malın değerinin bilinmesi gerekmektedir. İthalata konu olan malın değerinin tam olarak bildirilmemesi ya da ithal edilen malın yalın değerine sigorta ve taşıma giderlerinin ilave edilip edilmemesi gibi sorunlar vergi kaçağı gibi olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir. 1954 yılından beri Türkiye'de ve Batı Avrupa'da advalorem vergi sistemi uygulanmaktadır. Kanada ve ABD' de ise spesifik vergi sistemi uygulanmaktadır (Aral, 2015: 37).

Gömrük tarifeleriyle ithalata konu olan malların üzerinden gömrük vergisinin alınması söz konusu malların ölkede içerisindeki fiyatlarını arttırmamasından dolayı ithalatı azaltmaktadır. Bu durum da ölkede içindeki üretimin yükselmesine, tüketimin ise düşmesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda ölkedeki ithalatın düşmesi ödemeler bilançosunu olumlu yönde etkilemekte ve ölkedeki döviz giderlerinden tasarruf sağlamaktadır (Dinçer, 2018: 98).

2.5.2.3. Tarife Dışı Araçlar

Serbest dış ticaret akımlarına müdahale edebilmek için kullanılmakta olan geleneksel araç tarifelerdir. Fakat zaman içinde bu müdahale araçları çeşitlendirilmiş ve geliştirilmiştir. Gümrük tarifeleri dışında kullanılan bu dış ticaret politikası araçlarının geneline tarife dışı araçlar adı verilmektedir. Tarife dışı araçların pek çoğu ithalat hacminin sınırlandırılmasına ve kısıtlanmasına yönelik uygulamalardan oluşmaktadır. Ancak bir bölümü de ihracatın teşvik edilmesi ya da caydırılması sebebiyle konulmaktadır. Bu bağlamda genel bir tanım yapıldığında tarife dışı araçlar gümrük vergilerinden bağımsız olarak, dış ticarete konu olan uluslararası nitelikteki mal ve hizmetlerin akımlarında normal şekilde gelişme seyirlerini etkileyebilecek her türlü uygulamalar ve politikalar şeklinde ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2013: 115).

2.5.2.3.1. Miktar Kısıtlamaları

Dış ticarete konu olan ihracat ve ithalat mallarına getirilen çeşitli sınırlandırmaya miktar kısıtlamaları adı verilmektedir. Aynı zamanda miktar kısıtlaması uygulaması genelde ülkeden döviz çıkışlarına neden olan işlemlerin sınırlandırılması için ülke hükümetlerinin tek taraflı olarak almış oldukları kararlar ile uyguladığı bir yöntemdir. Devletin dış ticaret sistemine müdahale önlemleri açısından en katı uygulamaya sahip uygulaması miktar kısıtlaması olmaktadır. Ülke içerisine giren mal miktarına mutlak ve kesin bir şekilde sınırlama getirmekte olan bu uygulama yöntemi kotalar ya da ihracat ve ithalat yasakları şeklinde uygulanmaktadır (Aral, 2015: 37).

İthalat yasakları uygulaması, dış ödemeler dengesi bilançosunda yaşanan açıkların düşürülmesine katkı sağlamak, ülke için faydalı olmadığı düşünülen malların ülkeye girişini engellemek ve yerli sanayinin dış rekabetten dolayı ortaya çıkan olumsuz etkilerden korunmasını sağlamak gibi hedefler doğrultusunda bazı mal ve hizmetlerin ithalatına onay verilmemesi durumuna gelmektedir. İthalat yasaklarının uygulanmasına karar verilen endüstrinin doğru seçilememesi sonucunda kaynak israfı etkisi yaratmaktadır. İthalat yasakları ekonomik sebeplerle olduğu kadar; politik, ahlaki ve sağlık gibi sebeplerle de konulabilmektedir (Budak, 1991: 336).

Kotalar ise; ithalat ya da ihracat yapılacak malların ülkenin hükümeti tarafından değer ya da fiziki miktar niteliğinde kısıtlanmasıdır. Ülkeye girecek olan ya da ülkeden çıkacak olan mal ve hizmet miktarının ülke hükümeti aracılığıyla direk olarak belirlenmesi durumu söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda kotalar, belirlenen fiyat mekanizmaları ile aynı doğrultuda hareket etmemektedirler. Kotalar, ithalata konu olacak malların ülke hükümeti tarafından belli bir süre belirlenerek miktar niteliğinde tespit edilmektedir (Yılanlıoğlu, 2008: 5).

Tarife uygulaması, ithalatı gerçekleştiren ülkelerde fiyat mekanizmalarının kaynak tahsisini oluşturmaya imkân sağlamaktadır. Fakat kota uygulamasında mutlak ve kesin olarak bir sınır koymakta ve yurtiçinde uygulanan fiyat yurtdışında koyulan fiyattan ne kadar fazla olursa olsun daha çok ithalat hacmi gerçekleştirilememektedir (Alkin, 2003: 442).

Kota uygulamasının kullanılmasının başlıca nedeni; ülkelerin ihracat hacmine kıyasla ithalat hacminin çok daha fazla olması ve ithalat sistemine ayırt edici bir özellikte kontrol mekanizmasının uygulanarak denge sisteminin sağlanması istenmektedir. Belli sürelerle göre belirlenmiş kota sistemleri tahsisli, global ve gümrük tarife kotaları olarak ayrılmaktadır (İyiboşkurt, 2001: 193).

Tahsisli kotalarda, ithalatçılar arasında kotaların belli kriterlere göre dağıtımı yapılmaktadır. Tahsisli kota sisteminde, belirli bir miktardaki mal ve hizmetin ithalatının gerçekleştirilebilmesi için özel bir izin belgesi niteliği taşımakta olan ithalat lisansları aracılığı ile yapılmaktadır. Söz konusu bu kota sisteminde ithalat lisanslarının elde edilebilmesi için bürokratik birtakım işlemler gerektirdiğinden dolayı kota sisteminin uygulanmasında çeşitli aksaklıklar ortaya çıkabilmektedir (İyiboşkurt, 2001: 193).

Global kotalarda, yalnızca ithal edilecek olan mal hacmi belirlenmektedir. Global kotalarda ithalatın kimler tarafından ve hangi ülkeden yapılacağı açısından herhangi bir açıklık getirilmediği için uygulamada dağıtım ve denetim konusunda güçlükler neden olmaktadır.

Gümrük tarife kotalarında, mallar belli bir ithalat miktarına gelinceye kadar normal gümrük vergisi üzerinden ithal edilirken; belirlenen bu miktarın aşılması

durumundan sonra vergi oranları artmaktadır. Böylelikle ithalatçıların iç piyasalarda yapmış oldukları satışlardan elde ettikleri aşırı kârlar önlenmektedir. Bununla birlikte hazineye sağlanan gelirler de artmaktadır. Gümrük tarife uygulamasıyla, tahsisli ve global kotalarda ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesi ve ithalatçıların haksız kazanç elde etmeleri önlenmeye çalışılmaktadır (Çancı ve Erdal, 2003: 84).

Miktar kısıtlamalarında kotalar, mallar ile ilgili işlemlerde gerçekleştirilen uygulamaları kapsamaktadır. Miktar kısıtlamalarının döviz sınırlandırması ve döviz kontrolünü baz alan bir aracı daha bulunmaktadır. Söz konusu diğer miktar kısıtlaması aracı da kambiyo denetimidir. Kambiyo denetimi, ülkeye giren döviz miktarı ile ülkeden çıkan döviz miktarının devlet kontrolü altında denetiminin yapılmasıdır. Dış ödemeler dengesinde sürekli olarak açık veren ülkelerde; kontrolü sağlamak, döviz ile altın rezervlerini korumak ve ulusal para biriminin istikrarını sağlamak amacıyla bu uygulamaya başvurulmaktadır. Söz konusu bu sistemde döviz alım ve döviz satım işlemlerinin yürütülmesi yetkisi Merkez Bankası aracılığıyla yapılmaktadır. Ülkede ne kadar miktarda ithalat hacmi gerçekleştireceğini belirlemekte olan kotalar, elde bulunan döviz olanaklarına göre belirlenmektedir. Bu bağlamda kambiyo denetimi uygulaması kota sistemiyle beraber kullanılmakta olan ithalat hacmini kısıtlayıcı bir araç olmaktadır (Dinçer, 2018: 82).

2.5.2.3.2. Tarife Benzeri Araçlar

Bu araçlar da tıpkı gümrük tarifeleri gibi ithalatı pahalı hale getirip yerli üretimlerin karlılık oranını arttıran ve fiyat mekanizmaları aracılığıyla serbest ticaret sistemine müdahalede bulunmak için kullanılan önlemlerden oluşmaktadır (Bayrakdar, 2007: 7). Bu bağlamda tarife benzeri araçların çeşitleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Yurtiçi sübvansiyonlar,
- İthalat teminatları,
- İthalatta fark giderici vergiler,
- Çoklu kur sistemi,
- İhracat sübvansiyonları,
- İhracat vergileri.

2.5.2.4. Diğer Engeller

Ülkelerin dış ticaret sistemine müdahale etmek amacı ile kullanmış oldukları geleneksel tarife araçları dışında çeşitli tarife dışı engeller de uygulamaktadırlar. Söz konusu bu tarife dışı engellerden biri günümüzde oldukça hızlı bir şekilde artış göstererek uygulanmakta olan görünmez engellerdir. Ülkelerin malların kullanımına ve niteliğine ilişkin olarak hem teknik hem de idari olarak çeşitli standart ve düzenleme uygulamaları yer almaktadır. Bu uygulamada hedef; çevrenin korunması, tüketicinin korunması ve halk sağlığının korunması gibi dış ticaret sisteminden bağımsız olan gerekçeleri içermektedir. Fakat her ne kadar da farklı hedeflere yönelik olsalar bile dış ticareti kısıtladıkları miktarda bir çeşit dış ticaret hacmini engelleyici unsur niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda idari olarak yapılan düzenlemelerde ithalata konu olan malların aleyhine olacak bir ayırımın yapılması dış ticareti engelleyecek bir durum ortaya çıkarmaktadır. Örnek olarak, yurtdışından gelen yabancı mallara yönelik gümrük formalitelerinin sürecinin uzatılması ya da kamu kuruluşlarının yerli mallarına kullanma zorunluluğu getirilmesi görünmez engellerden biri olmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 190- 191).

1970’li yıllardan itibaren meydana gelen tarife dışı engeller arasında bulunanlardan biri de gönüllü ihracat kısıtlamalarıdır. Bu kısıtlama, ihracatçı ülke ile ithalatçı ülkenin aralarında anlaşma sağlayarak ihracatçı ülkenin gerçekleştireceği ihracat hacmine belli sınırlar koymaktadır. Bu kısıtlama uygulamasında fiziki miktar açısından sınır konulan ihracat, nitelik bakımından ithalat kotaları uygulamasına benzetilmektedir. İhracat kısıtlamalarındaki hedef, yerli sanayiye teşvik etmek için dış rekabeti sınırlandırmaktır. Yerli sanayiye korumak amacıyla yönelik olarak uygulanan kota benzeri uygulamalardan birisi de fark giderici vergi uygulamalarıdır. Bu uygulamada ülke hükümetleri yerli olarak üretilmiş mallara yüksek fiyatlar vermektedir. Bununla beraber ithalata konu olan malların fiyatlarının nispeten daha düşük olması sonucunda ise, ülke içindeki fiyatların daha cazip bir hale gelmesi amacıyla fark giderici vergi uygulaması kullanılmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 191- 192).

Ülke çıkarlarının korunmasına yönelik devletin dış ticaret sistemine müdahale etmek amacıyla kullanmış oldukları kısıtlayıcı araçlar her zaman ithalatı kısıtlamaya yönelik araçlar olmamaktadır. Ülkenin çıkarlarına yönelik belirlenen amaç; ihracatın

özendirilmesi, başka bir ifadeyle döviz kazandırıcı işlemlerin daha da arttırılmasıdır. Bu doğrultuda özellikle de gelişmekte olan ülkelerde son dönemlerde ülke hükümetleri tarafından pek çok düzenlemeler yapılmaktadır. Söz konusu bu düzenlemelere örnek olarak; ucuz kredi imkânları, vergi iadesi ve vergi muafiyeti gibi birçok uygulamalar verilmektedir (Dinçer, 2018: 102).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 YILINDAN SONRA TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ GELİŞİMİ VE DIŞ TİCARETE GENEL BAKIŞ

3.1. Türkiye’de Kur Politikalarının Gelişimi

Döviz kuru politikalarındaki en önemli faktör kur ayarlamaları olmaktadır. Döviz kurunun ayarlaması dış ticaret sisteminde ülkenin uluslararası rekabetinin korunması ile dış ticaret dışındaki makroekonomik büyüklükler için oldukça önem arz etmektedir. Kurda meydana gelen volatilitenin düşmesi ülke ekonomisinin geneli adına istikrarlı bir görünüm kazandırırken, tam tersi bir durumda ise kurların aşırı bir şekilde volatil seyrinin olması ekonomik istikrardan uzak bir görünüm sergilenecektir. Bu bağlamda 24 Ocak Kararları ile başlayıp 5 Nisan 1994 Kararları’nın alınmasına kadar geçen dönemdeki döviz kuru politikalarının ekonomik açıdan seyri incelenmektedir. Daha sonra da 1994 yılı sonrası ve 2000’li yıllarda uygulanan kur politikalarına değinmek gerekmektedir (Aral, 2015: 39).

3.1.1. 1980- 1994 Dönemi

24 Ocak 1980 tarihi, Türkiye’de dönüm noktası şeklinde adlandırılabilir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile oluşturulmak istenen finansal ve istikrar özgürlük aşamasında, yapılan döviz kuru politikaları ve sistemleri değişim içerisinde olmakta, gözetimli esnek kur uygulanmaya başlanmaktadır. Bunun yanı sıra bahsedilen program ile uygulanmaya başlanılan dış ticaret politik kararlarında serbestleşmeye gidilmekte, ithalattaki kısıtlamalar kaldırılırken ihracat teşvik edilmektedir. Bununla birlikte, 1980-1988 yılları arasında uygulanan kur politikaları, ihracatın pozitif yönlü artmasına yönelik kullanılmıştır (Aral, 2003: 39).

24 Ocak 1980 yılından 1 Mayıs 1981 tarihine kadar kurlarda %5’i geçmeyecek şekilde devalüasyonlar gerçekleştirilmiş, yani TL’nin dış değeri devamlı olarak düşürülerek ihracata olumlu etkiler sağlamaya yönelik aktif kur politikaları uygulanmıştır. Türkiye tarımda ve diğer ürünlerde ihracatı arttırmak için diğer ülkelere

göre daha uygun fiyat belirlemek amacıyla 1981 yılında çok kullanılan para birimlerine karşı günlük olarak hesaplamaya başlamıştır (Gül ve Ekinci, 2006: 166). 1 Mayıs 1981 tarihinde TCMB, Türk Lirası ile diğer paralar arasındaki pariteyi tespit etmeye yetkili kılınmış böylece piyasa ve resmi kur arasındaki farkı kapatarak gerçek denge kuruna ulaşmayı hedeflemiştir. 29 Aralık 1983 tarihinde yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 28 Sayılı Karar ile dövizde rejim serbestleşmiştir. Karar yürürlüğe girdiğinde TCMB'nın sadece TL'nin ABD doları cinsinden 'esas kurunu' duyurduğu, esas kur uygulamasına geçilmiştir. Esas kur uygulamasına da Temmuz 1985'te son verilmiş ve kurların bankalar tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. Fakat bankacılıkta bu durum nedeni ile önemli aksamalar görülmesinden dolayı, uygulamaya son verilmiştir (İşgüden ve Akyüz, 1990: 125).

1984 yılında 13 Temmuz tarihinde bankalar, esas kur oranının dövizler açısından %6 üstünü ve altını, efektif kur oranı açısından ise %8 üstünü ve altını geçmeyecek bir şekilde satış kurların ve alış kurlarını serbest bir şekilde belirleme yetkisine sahip olmuşlardır. Bahsedilen limitler bir yılın sonunda ortadan kaldırıldığında söz konusu kur makasının git gide açılması sebebi ile banka döviz rezervlerinin hacminde spekülasyon nedeniyle birikimler ortaya çıkmıştır. 1986 yılı başında bunların üzerine bankaların ellerinde bulundurdıkları döviz karşılığının bir bölümünü Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kasasında bulundurma zorunluluğu verilmiştir (Hepaktan, 2011: 64).

1986 yılı mart ayında bankaların kurları belirlemedeki yetkileri daraltılarak, esneklik sınırı $\pm \% 1$ olarak belirlenmiştir. Fakat bu uygulamadan da 1986 Ekim ayında vazgeçilerek Merkez Bankasının satış kurunu bankaların geçemeyeceği bunun yanında alış kurlarında serbest olacakları kararlaştırılmıştır (Parasız, 2004: 343-344). 1988 yılı ağustos ayından itibaren günlük döviz kurları, özel finans kurumları, bankalar, yetkili kuruluşlar ve TCMB Döviz ve Efektif Piyasaları Müdürlüğü'nün de olduğu alım satım seansı olan 'günlük kur belirleme seans'ları ile belirlenmeye başlanmıştır. (Arat, 2003: 40).

29 Temmuz 1988'de alınmış olan kararlar ile döviz kurlarının belirlenmesi açısından kısmi serbesti uygulaması gündeme getirilmiştir. Daha sonra TCMB'nda

efektif piyasaları ve döviz piyasaları yaratılmıştır. Merkez Bankası'nın dışında yetkili kurumlar, özel finans kurumları ve bankalar ile beraber belirlenmesi onaylanmıştır. 1980 yılından 1988 yılı arasındaki dönemde uygulanmış olan kur politikası neticesinden TL'de %75 oranında bir değer kaybı kaydedilmiştir (Ciğercioğlu, 2007: 36).

1988 yılında alınmış olan bu karar ile 1993 yılına kadar olan süreçte döviz kuru piyasası serbest piyasa koşulları ile belirlenmesine rağmen Merkez Bankası'nın kurlara müdahaleleri de olmuştur. 1988- 1993 döneminde yani döviz kurunun arz ve talep esas alınarak belirlenmiş olduğu bu dönemde, Merkez Bankası enflasyon oranlarını baz alarak çoğu zaman piyasalara müdahalede bulunmuştur. Söz konusu bu dönemde uygulanmış olan kur rejimi kontrollü ve gözetimli kur rejimi olarak adlandırılmaktadır (Taban, 2004: 136- 137).

11 Ağustos 1989 yılında Türk Parasının Kıymetini Korumak Hakkındaki 32 Sayılı Karar, kambiyo rejiminin daha özgür ve TL'nin konvertibl şekle gelmesi amacıyla yürürlüğe konmuştur. (Parasız, 2004: 345). 32 Sayılı Karar Türkiye'nin kur sistemi daha esnek hale gelmiş ve Türk lirası istenildiği gibi konvertibl olmuş ve gelişmekte olan ülkelerde pek görülmeyen şekilde sermaye hareketleri serbestleşmiştir. Kararın en temel sonucu, iktidarın faiz ve döviz üzerindeki kontrol gücünü kaybetmesi olmuştur. 1989 yılından sonra ise faiz oranlarında döviz kurundan fazla değişime uğraması nedeni ile sermaye girişinde kısa dönemli artış görülmüştür. Merkez Bankası piyasaya zamanında müdahale edememiş, TL sermaye girişlerinin artması nedeni ile aşırı değer kazanmıştır. Bunun sonucunda da ödemeler dengesinde ki açığa sebep olmuştur. Türkiye'nin günümüzde içinde bulunduğu yabancı sermayeye bağımlı bir şekilde büyüme öyküsünün başlangıcı da bu dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemden itibaren ülkeye sermaye girişi olan yıllarda pozitif yönlü bir büyüme izlenirken, ülkeden sermaye çıkışlarının olduğu yıllarda ise bir daralmanın olduğu ve kriz ya da negatif yönlü bir büyüme ile karşı karşıya kalma söz konusu olmuştur (Ertekin, 2008: 26).

1989 ile 1990 yıllarında Türkiye'de Türk Lirası reel anlamda değer kazanırken, firmaların ve bankalarında da dış finansman ihtiyaçlarında artış meydana gelmiştir. 1990 yılının ilk zamanlarından sonra kambiyo rejimi daha fazla serbestleşmiş ve

konvertibiliteye geçilmiştir. Merkez Bankası 1989 ile 1990 yıllarında döviz rezervlerini değerli Türk Lirası politikası doğrultusunda kullanmış, 1991 yılında ise uyguladığı bu politikadan uzaklaşmaya başlamıştır. Merkez Bankası 1990 yılında ilk kez bir “Para Programı” açıklamıştır. Özellik itibarıyla hem ilk açıklanmış olan hem de 1992 yılındakine temel oluşturan 1990 yılı para programı bu açıdan düşündürücü olmuştur. 1992 yılına gelindiğinde ise aşırı değerlenmiş Türk Lirası politikasından tamamen vazgeçilmiş, kısa vadedeki fonların ülkemiz ekonomisine kazandırılmasının devamlılığının sağlanması için faiz oranları yükseltilmişti (Karayazı, 2004: 40).

1993 yılına gelindiğinde, bankacılık sektörünün yurtdışından sağladığı ucuz finansman desteği ile beraber, 1989- 1990 döneminde uygulanmış olan kur politikası ve Kamu Açığı/ GSMH oranındaki seviyenin rekora ulaşması sonucunda ortaya çıkan iç talep genişlemesi ülkede büyümenin zirveye ulaşmasını sağlamıştır. Yaşanmış olan bu zirve büyüme neticesinde ise ülkenin dış kaynaklara olan ihtiyacı artış göstermiş ve Cari Açık/ GSMH oranının bu yıla kadar olan en üst seviyeye ulaşmasına sebep olmuştur. Bununla beraber döviz tevdiat hesabının da onaylanmaya başlanmış olduğu 1984 yılından sonra ilk kez döviz tevdiat hesabının GSMH içerisindeki payı, vadeli tasarruf mevduatlarının payını aşmıştır (Binay ve Kunter, 1998).

3.1.2. 1994 Sonrası Dönem

1987 yılından sonra 1994 krizine kadar olan sürece kadar Türk Lirası’nın reel olarak bir değere kazandığı gözlemlenmektedir. 1994 yılında meydana gelen büyük finansal krizin en temel nedeni kamu açıklarının oranının çok yük tutulması ve bunların finansmanının sağlanabilmesi için yüksek oranlarda tutulmakta olan faiz oranları sebebiyle ekonomik sistemin sekteye uğramış olduğu bir fon saldırısı meydana gelmiştir. Kriz döneminden sonra ülke piyasalarında çok büyük bir orandan sermaye kaçağı ortaya çıkmıştır. Bununla beraber kurlarda yaşanan yükselişin de etkileriyle TCMB’nin elinde bulundurduğu döviz rezervleri de hızla erimiştir. 1991 yılının Kasım ayında 7.2 milyar dolar hacminde olan resmi rezervler, 1994 yılı Nisan ayında 3 milyar dolar seviyesine kadar inmiştir. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde, 1980’li dönemlerde görülmekte olan ihracat hacminin yükselişini tekrardan sağlayabilmek ve Türk Lirası’nın dış dünya piyasaları ile rekabetinin arttırılması ile ihracatın özendirici olması amacıyla “5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” yürürlüğe

konmuştur. Söz konusu bu uygulama, 5 Nisan Kararları olarak da adlandırılmaktadır. 5 Nisan Kararları uygulamasıyla beraber “çok dar bir bantta hareket eden sabit döviz kuru” sistemine geçilmiştir. Bu uygulama ile hedeflenen döviz kurlarını yüksek tutmak şartıyla Türk Lirası’nın değerini indirerek ihracat hacmini yükseltmektir (Oktay, 1994: 36).

5 Nisan Kararları’nın alınmasının ve uygulanmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Merkez Bankası’ndan kamu kesimi borç ihtiyacının ve kamu açıklarının büyüklüğünün karşılanmasıdır. İkincisi ise Merkez Bankası’nın uzun yıllar boyunca yüksek faiz düşük kur politikasını izlemesidir. 5 Nisan Kararları’nın hemen arkasından Mark ve Dolar kurlarında meydana gelen ortalama olarak %40’lık yükselişlerden sonra TCMB’nin yüksek faiz politikalarını uygulamasıyla birlikte döviz kurları kontrol altına alınarak döviz rezervlerinde ortaya çıkan erime de telafi edilmiştir. 5 Nisan 1994 tarihinden sonra MB aracılığıyla serbest döviz kuru piyasasında oluşmakta olan döviz kurlarını yansıtan “gösterge niteliğinde” bulunan döviz kurları ilan edilmeye başlanmıştır. 1994 yılı itibariyle uygulanmaya başlayan istikrar programı parçası niteliğindeki döviz kuru politikasının, enflasyon oranlarının indirilmesinde nominal çapa için kullanılması söz konusu olmuştur. Aynı zamanda 1995- 1998 döneminde Merkez Bankası’nın belli bir döviz sepetini baz alarak Türk Lirası’nın reel değerinin sabit tutulması ön görülmüştür. Ayrıca Merkez Bankası tarafından harcama doğrultusunda büyüme politikaları seyredilmesi sebebiyle 1996 ile 1997 yıllarında ithalat hacminde ardı ardına artışlar kaydedilmiştir (Arat, 2003: 40).

1994 Krizi sırasında uygulanan devalüasyondan sonra 2000 ile 2001 krizine kadar tekrar reel efektif kurda yükseliş, yani Türk Lirası’nın değer kazanması en önemli gelişmelerden biri olmuştur. 1994- 1999 yılları arasındaki dönemde döviz kurlarının piyasada serbest bir şekilde belirlenmesinin yanında, reel kurda meydana gelen değişimlerin istikrarının sağlanabilmesi için yürütülmekte olan döviz kuru politikaları bünyesinde politika yapıcılarının döviz piyasasına yoğun bir şekilde müdahale ettiği gözlemlenmiştir. 1995 yılının ocak ayından ekim ayına kadar döviz kurları, TCMB aracılığıyla enflasyonla mücadele açısından nominal bir çapa özelliğiyle kullanılmıştır. 1995 yılı son aylarında seçim ekonomisinin ortaya çıkmasıyla birlikte döviz kurlarında yukarıya doğru bir baskı yaratılmıştır. Söz konusu

bu şartlar altında serbest döviz kuru piyasasında döviz alım ve döviz satımı yaparak döviz kurlarını aşağı yönlü çekmeyi başaramayan TCMB, ileri dönük bir döviz kuru açıklama politikası uygulamaya başlamıştır (Erkılıç, 2006: 11).

1996 yılından 1998 yılının sonuna kadar olan dönemde TCMB, finansal piyasalardaki istikrarın sağlanabilmesi için para politikasını yürütmüş ve reel döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaları en düşük seviyeye indirmeye çalışmıştır. 1998 yılında ortaya çıkan Asya krizi esnasında ülkeye girmiş olan kısa vadeli sermayeler döviz piyasalarında bir hareketlenmeye sebep olmuş ve TCMB'nin yapmış olduğu döviz alımları ve döviz satımlarıyla piyasa dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. 1997 yılına kadar olan son iki yılda kur sepetinde ortaya çıkan aylık bazdaki yükselme oranları enflasyon oranları ile paralel bir şekilde gerçekleşmiş ve reel döviz kurları endeksinde meydana gelen dalgalanmalar belli bir sınırdan tutulmuştur. MB'nin 1998 yılında izlemiş olduğu döviz kuru politikaları çerçevesinde reel döviz kurunda ortaya çıkan dalgalanmalar en düşük seviyede tutulmuş ve TL'nin derinde yaşanan kayıp genelde enflasyon oranlarına paralel bir şekilde devam etmiştir. Bu bağlamda 1988-2000 yılları arasında olan dönemde TL ortalama olarak %22 değer kazanmıştır (Karayazı, 2004: 42).

1 Ocak 2000 yılından sonra kronik ve yüksek oranlı enflasyon ile mücadele doğrultusunda kur çıpası adı da verilmekte olan sabit döviz kuru politikası uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama ile döviz kuru oranları üç yıl boyunca önceden belirlenerek ilan edilmektedir. 1 Ocak- 31 Aralık dönemi boyunca sabit döviz kuru politikası kapsamında günlük bir şekilde döviz kuru ilan edilmiş ve uygulama başarılı bir şekilde işlenmiştir. Söz konusu üç yıllık program doğrultusunda 2001 yılında da sürdürülmekte olan önceden ilan edilen günlük döviz kuru sistemine 19 Şubat 2001 tarihinde durdurularak tekrardan esnek döviz kuru rejimine geçilmiştir. (Ciğercioğlu, 2007: 37).

Tekrardan dalgalı kur sistemine geçişi mümkün kılan bu değişime ilave olarak 2001 yılında merkez bankacılığını ve bankacılık sektörünü çok takından ilgilendirmekte olan bazı köklü değişimler meydana gelmiştir. Söz konusu bu değişimlerle birlikte merkez bankasının en temel hedefi piyasadaki fiyat istikrarının sağlanması olarak belirlenmiş ve uygulanmakta olan politikaların hesap verilebilirliği

ile şeffaflaştırılması doğrultusunda revizyonlara başvurulmuştur. Finansal sektörler kapsamında uygulanmakta olan istikrar programı da Türk bankacılık sektörünün şoklar karşısındaki dayanıklılığını, finansal derinliğini ve sağlamlığını artırma doğrultusunda çeşitli önlemleri kapsamaktadır. Dalgalı kur sisteminin uygulanmakta olduğu 2001- 2005 yıllarındaki dönemde TL'nin değerinde yaklaşık olarak %27 oranında bir değer artışı olmuştur. TCMB söz konusu dönemde kesin bir döviz kuru amacı ortaya koyamamış fakat aşağı yönlü ya da yukarı yönlü meydana gelen oynaklıklara karşı döviz piyasalarına anında doğrudan bir müdahale gerçekleştirmiştir (İnan, 2002: 11).

2000- 2002 yılları döneminde enflasyon ile mücadele programı kapsamında uygulanmış olan döviz kuru politikalarına bakıldığında, iki farklı dönemden oluştuğu görülmektedir. Söz konusu dönemde ilk on sekiz ayda MB'nın uygulamış olduğu kur politikası, enflasyon hedefi doğrultusunda günlük döviz kuru ayarlaması uygulamasına bağlanmıştır. Programın Temmuz 2001- Aralık 2002 dönemi yani ikinci on sekiz aylık dönemde ise kademeli bir şekilde genişleyen bant sistemine geçilmiştir. Bu bağlamda 2002 yılından sonra Türkiye'de “düşük kur, yüksek faiz” politikasının uygulandığı söylenebilmektedir. Yüksek faiz politikası uygulanması sebebiyle yabancı sermayeler açısından daha ilgi çeken bir hale dönüşen Türkiye, giderek yabancı sermayelere bağımlı bir ülke olmaya başlamış ve bununla birlikte düşük kur sebebiyle düşen ihracat hacminin neticesinde de dış ticaret dengesi bozulma sürecine girmiştir (Hepaktan, 2003: 66).

2008 Küresel Krizi'ne Türkiye söz konusu bu şartlar altında gitmiştir. Krizler ile döviz kuru sistemleriyle ilişkisi, kriz yaşamakta olan ülkelerin pek çoğu sabit ayarlanabilir kur sistemlerini uyguladıkları için ve ortaya çıkan ani sermaye çıkışları sebebiyle döviz kuru sisteminin sürekliliğinin sağlanamaması bununla beraber yüksek devalüasyonlar ile sonuçlanmasından dolayı kaynaklanmaktadır. Tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 Küresel Krizi, global bir kriz anlamında ilk defa ABD'de emlak piyasasında görülmüştür. Küreselleşen dünya ekonomisinin sonucunda kriz çok daha kısa bir sürede Avrupa'ya ve Avrupa ülkeleriyle önemli ticari ve ekonomik ilişkileri bulunan Türkiye'ye sıçramıştır. 2008 Küresel Ekonomik Krizi sırasında ülkede yaşanmış olan döviz çıkışları ile kur aşırı bir şekilde oynak seyir halindeyken likiditede

de dengesizlikler meydana gelmiştir. Bahsedilen bu sebeplerle 2008 yılı sonrasında TCMB'nın döviz kurundaki ortaya çıkan volatilitiyi durgunlaştırmak ve likidite oranlarına bir istikrar kazandırabilmek amacı ile piyasaya müdahaleler gerçekleştirilmiştir (Yanar, 2008: 124).

Genel anlamda bakıldığında, 2001 yılı itibariyle esnek döviz kuru sistemine geçilmesiyle beraber 2000'li yıllarda özellikle de Dolar kurunda oynaklıkların söz konusu olduğu söylenebilmektedir. Bu yıllar kapsamında TCMB çeşitli zaman aralıklarında piyasalara müdahalelerde bulunsalar bile esnek kur rejiminin olumsuz bir yanı olarak döviz kurları küresel ekonomik şartların etkisi altında kaldığından dolayı volatilitenin çoğu zaman önlenemediği karşımıza çıkmaktadır. Döviz kurundaki söz konusu volatilité ekonomik de ekonomik istikrarın sağlanması açısından durumu zorlaştırmakta, bununla birlikte cari açıklara ve dış ticaret açığına olumsuz etkiler yaratmaktadır. Fakat volatilitenin Türk Lirası lehine gerçekleştiği dönemlerde Türk Lirası'nda da değer artışları yaşanmış ve böylelikle 200'li dönemlerden önce ortaya çıkan dolarizasyon sürecini engellemiştir. Ters dolarizasyon adı verilen bu süreçte Türk Lirası'na olan güvenin artmasıyla birlikte Türkiye'ye istikrarlı bir ülke ekonomisi izlenimi kazandırmıştır (Aral, 2015: 46).

3.1.3. 2000 Yılı Sonrası Dönem

1 Ocak 2000 tarihinden sonra kronik ve yüksek oranlı enflasyon ile mücadele için kur çıpası adı verilen sabit döviz kuru sistemine geçiş yapılmıştır. Bu bağlamda üç yıl döviz kuru daha önceden belirlenerek sonrasında ilan edilmektedir. Bu politika ile, 1 Ocak ile 31 Aralık dönemini kapsamakta olan günlük döviz kurları ilan edilmiş ve bu sistem başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Söz konusu üç yıllık program kapsamında 2001 yılında da sürdürülmekte olan daha önceden ilan edilmekte olan günlük döviz kurları uygulaması 19 Şubat 2001 tarihinde son bularak tekrardan esnek kur rejimine geçiş yapılmıştır (Ciğerlioğlu, 2007: 37).

2000 yılı boyunca Türkiye, kurlardaki artışların sabit tutulduğu dezenflasyon programını uygulamış 2001 yılının Şubat ayında ise söz konusu bu program bırakılarak tamamıyla serbest kur rejimine geçiş yapılmıştır. Tekrardan dalgalı kur sistemine geçişi sağlamış olan bu değişime ilave olarak 2001 yılında merkez

bankacılığını ve bankacılık sektörünü çok yakından ilgilendirmekte olan köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Merkez bankasının temel amacı olan fiyat istikrarının sağlanması bu değişimler ile belirlenmiş, uygulanmakta olan politikaların hesap verilebilirliğinin sağlanması ve şeffaflaştırılması yönünde olan revizyonlara gidilmiştir. Finansal sektör nispetinde uygulanmakta olan istikrar programı Türk bankacılık sektöründe yaşanması istenen sağlamlığı, finansal derinliğin artırılmasını ve şoklar karşısında dayanıklılığı açısından birçok önlemleri kapsamı içine almaktadır. Dalgalı kur sisteminin uygulanmakta olduğu 2001- 2005 yılları arasında TL yaklaşık olarak %27 oranında bir değer artışı göstermiştir. TCMB bu dönemden itibaren kesin bir döviz kuru hedefleri ortaya koyamamış fakat aşağı ve yukarı yönde meydana gelen oynaklıklar karşısında döviz piyasalarına anında doğrudan müdahalelerde bulunmuştur (İnan, 2002: 11).

Enflasyonla mücadele programı kapsamında 2000- 2002 döneminde uygulanmış olan döviz kuru politikalarına bakıldığında, iki farklı dönemden oluştuğu söylenebilmektedir. İlk on sekiz aylık bir dönemde Merkez Bankası'nın uygulamış olduğu kur politikası, enflasyon hedeflemesi doğrultusunda günlük olan kur ayarlamalarına yönelik olmaktadır. Söz konusu programın ikinci on sekiz aylık dönemi yani 2001 yılı Temmuz ayı ile 2002 yılı Aralık ayını kapsayan dönemde ise kademeli bir şekilde genişlemekte olan bant sistemine geçildiği bildirilmiştir (Hepaktan, 2003: 66). Bu bağlamda 2002 yılından sonra Türkiye'de yüksek faiz ve düşük kur politikası uygulanmıştır. Yüksek faiz politikası sebebi ile yabancı sermayeler tarafından çekici bir hale gelen Türkiye, giderek yabancı sermayeye bağlı bir konuma gelmiş ve bununla beraber düşük kurlar sebebi ile azalmakta olan ihracat neticesiyle de dış ticaret dengesi bozulma sergilemiştir (Aral, 2015: 45).

2008 Küresel Krizi'ne Türkiye bu koşullar altında gitmiştir. Döviz kuru sisteminin krizler ile olan ilişkisi, kriz yaşamakta olan ülkelerin pek çoğunun sabit ayarlanabilir kur sistemini uygulamaları ve ani bir sermaye çıkışı sebebiyle kur sisteminin devamının sağlanamaması ve bununla birlikte devalüasyonun ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Eylül ayında etkileri bütün dünyaya yayılmış olan global finansal kriz öncelikle ABD'de emlak piyasasına etki ederek ortaya çıkmaya başlamıştır. Küreselleşmekte olan dünya ekonomisi sonucunda kısa bir süre içerisinde

kriz Avrupa ülkeleri ile Avrupa'yla önemli bir ticari ve ekonomik ilişkileri bulunan Türkiye'ye de yayılmıştır. 2008 Küresel Krizi sırasında yaşanmış olan döviz çıkışları ile döviz kurları aşırı bir şekilde iniş ve çıkışlar gösterirken likiditede de dengesizlikler meydana gelmiştir. 2008 yılından sonra bu sebepler ile TCMB'nin döviz kurlarındaki söz konusu volatilitiyi yavaşlatabilmek ve likiditeyi istikrarlı bir hale getirebilmek amacıyla piyasalara müdahalelerde bulunmuştur (Aral, 2015: 46).

3.2. Türkiye'nin Dış Ticaretine Genel Bakış

Türkiye Ekonomisi liberalizasyon sürecine girdiği aşamada uygulanmakta olan döviz kuru politikaları ve dış ticaret politikaları 1980 yılından sonra dış ticaret görüntüsü oldukça etki altında kalmıştır. Bu bölümde Türkiye ekonomisinin uygulamış olduğu döviz kuru politikaları ve yaşanmış olan bazı önemli süreçler ve gelişmeler bunun beraberinde dış ticaret etkileri incelenecektir.

3.2.1. Türkiye'de İhracat

Reel döviz kuru ithalat hacmi ile ithalat hacmi arasında bulunmakta olan karşılıklı olarak etkileşimlerin belirlenmesi açısından ve dış ticaret dengesinin sağlanabilmesi amacıyla en uygun kur politikalarının seçilip uygulamaya koyulması ve istikrarı için son derece önemlidir. Reel döviz kuru ile ihracat hacmi arasındaki ilişkiye göre Türk Lirası eksik ve az değerlendirildiği zaman ihracat hacmi artmakta iken, aşırı bir şekilde değerlendirildiğinde ihracat hacminin azalması gerekmektedir.

24 Ocak 1980 İstikrar Programı beraberinde geleneksel olan dış ticaret politikaları uygulanmamış ve ihracata yönelik olan politikalara yönelmiştir ve uygulamaya koyulmuştur. İhracat politikasına ve hacmin arttırılarak geliştirilmesine yönelik olan teşviklerin uygulanmış olduğu söz konusu bu dönemde aynı zamanda ithalat hareketleri de serbest bir hale getirilmiştir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile dış ticaret politikalarına yönelik olan hedeflerden bir tanesi teknik olarak dış ticaretteki dengeyi sağlamaktadır (Boratav, 2006: 151).

24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra 1 Mayıs 1981 yılına kadar olan süreçte Türk Lirası'nın değerini istikrarlı bir şekilde düşürmeye yönelik olarak yapılmış olan küçük oranlardaki devalüasyonlar neticesinde ihracat hacminde artış görülmüştür. 1980-

1988 yılları arasındaki dönemde ise ihracat hacminde artış sağlayabilmek için reel döviz kurları sürekli bir şekilde düşürülmüş ve sonucunda ihracat hacminde 1983 ve 1986 yılları haricinde bir artış sağlanmıştır. Fakat bu gelişmelere rağmen 1980'li yıllar boyunca dış ticarete ihracat hacmi, ithalat hacminin daha altında olmaktan kaçamamıştır.

İhracat hacminin arttırılması için 1981- 1984 döneminde döviz kurları günlük bir şekilde belirlense de Çizelge 3.1.'de ihracat hacminde ele alınan yıllarda göstermiş olunan performans açısından gözlemlendiğinde, amaçlananın aksine bir netice sağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte 1981 döneminde yıllık olarak yani kendinden bir yıl önceki yıla (1980 yılı) göre %61.6 değerinde bir artış yaşanmış, fakat 1982 yılında söz konusu bu artış %22.2 ile sabit kalmış ve beraberinde 1983 döneminde %0.3 azalış görülmüş ve sonunda 1984 yılında %24.5 oranında bir yükseliş kaydetmiştir.

1989 döneminde Türk Lirası'nın aşırı bir şekilde değerlenmesi, olumsuz hava koşulları, körfez krizi, artan dünya rekabeti, sanayi kapasitesinin sınıra dayanması ve korumacılık eğilimleri gibi çeşitli etkiler ile ihracat hacminde bir tıkanma yaşanmıştır (Ciğercioğlu, 2007: 41).

1990 yılında Türk Lirası'nın aşırı bir şekilde değerlenmesine karşılık, ihracat %11.5 değerinde yükselme göstermektedir. 1994 döneminde alınmış olan 5 Nisan Kararları sonrasında değersiz hale gelen Türk Lirası uygulaması ile ihracat hacminde artış meydana gelmiştir. İtibaren 1999 yılından itibaren sonrasında ihracat hacminde %1.4 azalma görülmüştür. 1998 yılında ihracat hacminde çok belirgin bir düşme yaşanmış olsa bile bu artışın %2.7 ile sabit olarak kalmasında, 1997 Asya Krizi'nin etkisi bulunmaktadır.

2000 yılı Kasım ayı ile 2001 yılı Şubat krizleri sonrasında tekrardan dalgalanmaya bırakılmış olan kurlar neticesinde Türk Lirası reel olarak büyük bir ölçüde değere kaybı yaşamıştır. 2001 yılı içerisinde Türk Lirası %11 değer kaybetmiş bu durum ihracatçıların rekabet gücünde bir yükselişe sebep olmuş ve beraberinde ihracat hacmi %12.8 artmıştır. 2000 yılı Kasım ayında ve 2001 yılı Şubat krizi esnasında bir yükseliş hızını kaybetmeyen ihracat hacmi, 1994 finansal krizi esnasında

ve bundan sonrasında da bir yükselişe devam ettiği görülmektedir. Fakat, ihracat hacmi 2008 yılı küresel krizini takip eden 2009 döneminde yaklaşık olarak 30 milyar Dolar azalış göstererek %22.6 oranında bir azalma seyretmiştir.

3.2.2. Türkiye’de İthalat

Reel döviz kuru ile ithalat hacmi arasındaki ilişki ise reel döviz kuru ile ihracat hacmi arasındaki ilişkinin tam tersi durumundadır. Türk Lirası eksik bir şekilde değerlendirildiğinde ithalat hacminde düşüş yaşanması, aşırı bir şekilde değerlendirildiğinde ise artış yaşanması beklenen bir durum olmaktadır.

İthalatın serbest bir hale gelmesi diğer bir deyişle ithalatın serbestleştirilmesi amacıyla uygulanan politikalar 1981 yılında yaşanan ithalat programlarına başlanmıştır. İthalatın serbestleşmesi adına atılmış olan adımlar ivme kazanmış olsa da gümrük vergilerinin, ithal yasaklarının ve ithalat kotalarının vb. çeşitli dış ticaret engelleri 1990 dönemine kadar kademeli bir şekilde düşürülmüştür.

Aşağıdaki çizelgede Türkiye’de 1980 yılı ile 2021 yılları arasındaki döneme ilişkin ithalat verileri yer almaktadır.

1989 yılından sonra uygulanmış olan döviz kuru politikası neticesinde Türk Lirası değer kazanması ile beraber ithalat hacminin yükselmesine daha uygun bir zemin hazırlanması söz konusu olmuştur. Bununla birlikte 1990 yılında konvertibilitenin ivme kazanması, koruma önlemlerinin azaltılması ve kambiyo rejiminin daha serbest hale getirilmesi gibi sebepler ile ithalatı çok daha hızlı bir şekilde yükselterek dış ticaret açıklarının daha da artmasına ve makasın açılmasına sebep olmuştur.

1991 yılında aşırı bir şekilde değerlendirilmiş kur politikasından vazgeçilmesi neticesinde, bir önceki yıla göre %41.2 yükselerek ithalat bu senede %5.6 oranında düşmüştür. Böylelikle 1991 yılında dış ticaret açığının düştüğü bir yıl olmuştur. 1992 yılında ise yeniden bir artış göstermekte olan ithalat hacmi 1993 döneminde %28.7 oranında yükselmiştir. Bu artışın başlıca sebepleri iç talebin hareketlenmesiyle birlikte yükselmekte olan hammadde talebi ve tüketim, aşırı değerli bir döviz kuru uygulaması, ithalatın finansmanlarına ve artan yatırım malları taleplerine getirilmiş olan kolaylıklar olmuştur. Dış ticaret çığının bu derecede yükselmesi ortaya bir tedirginlik yaratmış

olsa da 5 Nisan Kararları'yla birlikte Türk Lirası'nın değerini dengelemesi açısından hedef koyulmuş ve bu sebeple devalüasyona gidilmiştir. Alınmış olan önlemler neticesinde yurtiçindeki ortaya çıkan talep kısılmış ve 1994 döneminde ithalat hacmi %20.9 düşmüştür. 1994 döneminde yaşanmış olan bu düşüşün en önemli sebeplerinden bir diğeri ise hiç şüphesiz ki yaşanmış olan finansal kriz olmuştur.

1995 yılında başlamış olan yüksek bir büyüme ile beraber ithalat hacmi bu dönemde %53.5 seviyesinde yükselmiştir. İthalat hacminin 1995 döneminde 35.709 milyon dolar seviyesinden, 1996 yılında 43.627 milyon dolara ve beraberinde 1997 yılında 48.559 milyon dolar seviyesine yükselmesinin sebepleri; Merkez Bankası'nın belli bir döviz sepeti baz alınarak Türk Lirası'nın reel olarak değerini sabit bir şekilde tutabilme uygulanması ve harcamalara yönelik büyüme politikalarının izlenmiş olmasıdır. Bahsedilen büyüme süreci 1997 yılına kadar dönem boyunca sürekliliğini korumuş olsa da ithalat hacminde görülen artışlar 1995 senesine göre 1996 yılında %22.5 ile %11.3'lük bir artış oranı ile sabit kalmıştır. 1998 ve 1999 döneminde ithalat sırası ile %5.4 ile %11.4 oranında düşüş göstermesinin sebepleri özel yatırım harcamaları ile özel tüketim harcamalarında meydana gelen azalmayla GSMH' deki daralma şeklinde olmuştur.

2001 yılına gelindiğinde ise ithalat hacmi yaklaşık olarak 10 milyar dolar bir azalma ile bir önceki seneye göre %24 düzeyinde düşmüştür. Krizi izlemekte olan üç yılda düzenli bir şekilde artış ve miktar esasında 100 milyar dolar düzeyine yaklaşmakta olan ithalat hacmi yükselme ivmesi açısından 2005 yılında 2004 dönemine göre yaklaşık olarak %50 oranında bir düşüş gözlemlenmiştir. Başka bir ifadeyle; 2004 döneminde %40.7 olan ithalat hacmi değişim oranı, 2005 döneminde %19.7 oranında olmuştur.

2008 küresel krizinin sonrasında 2009 yılında meydana gelen ihracatta %30.2 düzeyinde bir azalma görülmektedir ve bu durum da 2005 senesinde ortaya çıkan daralmanın sonrasında dördüncü yıla denk geldiği görülmektedir. Bu noktada önemli nokta, 2005 dönemindeki bir azalma değil bir daralma gerçekleşmiş yani artıştaki ivmede bir durağanlık yaşanmıştır. Fakat 2009 döneminde bir azalma söz konusu olmuştur. 2012 yılında ise yeniden %1.8 oranında bir azalma meydana gelmiştir.

1980- 2013 yıllarında 1990-1999 ve 2000-2009 şeklinde olmak üzere 10 yıllık iki periyota bakıldığında Türkiye'nin gerçekleştiren ithalat hacminde oldukça önemli gelişmelere rastlanmaktadır. Söz konusu ilk 10 yıllık süreçte ithalat hacmindeki büyüklüklerin aritmetik ortalamaları 33.346 milyar USD düzeyinde iken, ikinci 10 yıllık dönemde ise aynı ortalamanın 108.346 milyar USD seviyesine gelmektedir. İki dönemin arasındaki üç kat farkın nedenleri 2000'li yıllarda meydana gelen küreselleşmenin hızlı bir şekilde ivme kazanması ve bununla birlikte de dünyada ortaya çıkan sermaye mobilitelerinin yükselmesi olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: AMPİRİK ANALİZ

4.1. Literatür Tarama

Altıntaş ve Öz (2010) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’nin 1989- 2008 dönemine ait üç aylık verileri kullanılarak kur değişiklikleri, ihracat, nispi ihracat fiyatı, yurt dışı gelir ve doğrudan yabancı sermaye girişi değişkenleri arasında bulunun ilişki eş bütünleşme analizi yardımı ile değişkenler arasında bulunan nedensellik ilişkileri hata düzeltme yöntemiyle incelenmiştir. VAR yöntemi ile elde edilen uzun dönem tahminlerinin sonuçlarına göre; kur değişikliği ile ihracat ve nispi ihracat fiyatları arasında negatif bir ilişki olduğu, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu elde edilmiştir. Yurt dışı gelir ise pozitif yönde bir ilişki olmasına karşın anlamlı olmadığı sonucuna varılmıştır. Nedensellik analizine göre ise doğrudan yabancı yatırım, yurt dışı gelir ve ihracat modellerinde uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi olduğu ortaya konmuştur.

Egeli (1992) tarafından yapılan çalışmada, 1980 yılından sonraki dönemde uygulanan döviz kuru, vergi iadesi ve ihracat kredileri gibi politikaların dış ticaret açısından etkileri incelenmiş ve ulaşılan bulgulara göre ihracatın artması için gereken uygulamanın döviz kuru politikaları değil, ihracat kredileri olduğu ortaya konmuştur.

Yılmaz ve Kaya (2007) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye için reel efektif döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi incelemek için 1990:1-2004:6 dönemlerine ait aylık veriler kullanılmıştır. Analiz VAR modeli yardımı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisinin karşılıklı olduğu tespit edilmiştir. Reel efektif döviz kurlarında meydana gelen herhangi bir değişimin dış ticaret dengesinde anlamlı bir etki yaratmadığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte söz konusu dönem için Türkiye’de J eğrisinin geçersiz olmadığı ortaya konmuştur.

Rose ve Yellen (1989) tarafından yapılan çalışmada, Amerika için yapılmış olan reel efektif döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerine etkiler incelenmiştir.

Çalışmanın sonucuna göre reel efektif döviz kurunun dış ticarete istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmadığı ve bununla beraber J eğrisi etkilerinin geçersiz olduğu sonucu tespit edilmiştir.

Arize (2006) tarafından yapılan çalışmada, dokuz adet Asya ülkesindeki reel döviz kuru ile dış ticaret arasında bulunan uzun dönem ilişkisini analiz etmek için Johansen eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Çalışmada; 1973-1991 dönemi verileri kullanılarak Hindistan, Malezya, Kore, Endonezya, Singapur, Tayland, Sri Lanka, Filipinler ve Pakistan ekonomileri test edilmiştir. Analiz sonucuna göre; sadece Pakistan için eş bütünleşmenin var olduğu ve Tayland ve Sri Lanka dışında kalan diğer yedi ülkenin uzun dönem ilişkisinin bulunduğu ortaya konmuştur.

Albeni, Demir ve Demirgil (2005) tarafından yapılan çalışmada, kur sistemlerinin ihracata etkileri, döviz kurundaki değişimler, Türkiye'deki imalat sanayisi örneği ile incelenmiştir. Yapılan çalışmada 1997: 1- 2004: 6 dönemi verileri ile öncelikle imalat sanayisinde bulunan sektörel reel ücretler ve döviz kurunun ihracata etkisi ile 2001 yılındaki kur sistemindeki değişikliğin ihracata etkilerini yapısal değişim analizi ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre sekiz tane farklı sektörün üzerinde ihracat endeksi ile reel efektif döviz kuru arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır fakat değişkenler arasındaki ilişkinin zayıf olduğu ortaya konmuştur.

Aziz (2008) tarafından yapılan çalışmada, Bangladeş ülkesinin reel efektif döviz kuru değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerinde olan etkileri nedensellik ve eş bütünleşme testleri ile analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada 1977- 2005 dönemindeki veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre söz konusu dönemde Bangladeş ekonomisinde reel efektif döviz kuru, kısa ve uzun dönemde dış ticaret dengesini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Sarı (2010) tarafından yapılan çalışmada, 1982:5- 2006:12 dönemine ait aylık veriler kullanılarak Türkiye'de ortaya çıkan döviz kuru oynaklıklarının ithalat hacmi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yapılan bu çalışmada ilk kez Markov Switching ARCH tekniği kullanılmıştır. Markov Switching ARCH tekniği ile döviz kuru oynaklıkları belirlenmiştir. Donrasında kurulan regresyon modeli ile döviz

kurunda oluşan belirsizliğin ithalat değerlerini yüksek bir oranda etkilediği ortaya konmuştur.

Gl ve Ekinci (2006) tarafından yapılan çalışmada, 1990:1-2006:8 dönemine ait veriler kullanılarak yapılan Granger Nedensellik ve Johansen Eşbütünleşme testleri kullanılarak reel döviz kurunun ithalat ve ihracat ilişkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda kullanılan değişkenlerin arasında bir eş bütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu ilişkinin ithalat ve ihracattan reel döviz kuruna giden tek yönlü ilişki şeklinde olduğu saptanmıştır.

Karagöz ve Doğan (2005) tarafından yapılan çalışmada, 1995:1-2004:6 dönemine yönelik veriler kullanılarak reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında bulunan ilişkiyi incelemek için yapılan analizde çoklu regresyon analizi modeli kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda reel döviz kurundan ihracat ve ithalata doğru uzun dönemde bir ilişki saptanmamıştır. Fakat 2001 devalüasyonu neticesinde kullanılan bu değişkenlerin arasında kısa dönemde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ortaya konmuştur. Aynı zamanda bu çalışmada bazı aylar için kur ile dış ticaret ilişkisinin kopukluk gösterdiği tespit edilmiş, bu dönemde dış talep, krizler ve girdi maliyetleri gibi etkilerin ağırlıklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Barak ve Naimoğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada, 2000-2014 dönemi verileri kullanılarak kırılgan beşli ülkeleri olan Arjantin, Pakistan, Katar, Mısır ve Türkiye’de reel efektif döviz kurunun dış ticaret açığı üzerine etkileri analiz edilmiştir. Panel ARDL yöntemi ile Panel Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre hem kısa dönemde hem de uzun dönemde reel döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkinin negatif olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu ülkelerde reel efektif döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkisinin nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

McKenzie ve Brooks (1997) tarafından yapılan çalışmada, 1973:4-1993:9 dönemi verileri kullanılarak döviz kurunda meydana gelen değişikliklerin Amerika ve Almanya’nın karşılıklı ticaretine olan etkisi incelenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre pek çok çalışmadan farklı olarak döviz kurunda ortaya çıkan değişikliğin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Tarı ve Yıldırım (2009) tarafından yapılan çalışmada, 1989- 2007 dönemlerine ait üç aylık verileri kullanılarak Türkiye'nin ihracat hacmi ve döviz kurlarındaki belirsizlik arasında bulunan ilişki araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen sonuçlara göre döviz kurundaki belirsizlik ihracat hacmini uzun dönemde negatif yönde etkilerken, döviz kuru belirsizliğinin kısa dönemde ihracat hacmi üzerinde bir etkisinin olmadığı ortaya konmuştur.

Shırvanı ve Wılbrette (1997) tarafından yapılan çalışmada, G 7 ülkeleri için 1973:5- 1990: 8 dönemi aylık verileri kullanılarak reel efektif döviz kurları ve dış ticaret dengesi arasında bulunan ilişki çok değişkenli eş bütünleşme analizi yapılmıştır. Analizden elde edilen bulgular sonucunda döviz kurunun, dış ticareti sağlamak için kısa vadede etkili olmadığı ortaya konmuştur. Fakat Marshall- Lerner koşulunun uzun dönemde geçerli olduğu ve gerçekleştirilen devalüasyonun dış ticarete pozitif yönlü bir etki yarattığı ve iyileşme sağladığı sonucuna varılmıştır.

Yamak ve Korkmaz (2005) tarafından yapılan çalışmada, 1995:1-2004:4 dönemi verileri kullanılarak reel döviz kuru ve dış ticaret arasında bulunan ilişkiyi analiz edebilmek için Granger Nedensellik ve Var modeli kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda uzun dönem için reel döviz kurları ile dış ticaret arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Kısa dönem için ise reel döviz kurları ile dış ticaret arasında bir ilişki bulunduğu ve söz konusu ilişkinin sermaye malları ticareti ile belirlendiği bulunmuştur.

Barışık ve Demircioğlu (2006) tarafından yapılan çalışmada, 1980- 2001 dönemi verileri kullanılarak Türkiye için döviz kuru sistemi ile ithalat- ihracat arasında bulunan ilişki, 1989 yılı sonrası uygulanan politikaların dış ticaret dengesinde değişikliklere neden olup olmadığını ve 2000 ile 2001 yıllarının ilk yarısında gerçekleştirilen sabit kur sisteminin ithalat ve ihracata etkisi analiz edilmiştir. Yapılan analize göre döviz kuru rejimi ve ithalat- ihracat arasındaki güçlü olmayan bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur.

Peker (2008) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'nin 1992:1- 2006:4 dönemi verileri kullanılarak reel efektif döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında bulunan kısa ve uzun dönem ilişkisi araştırılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre,

uzun dönemde döviz kurunda gerçekleşen %1’lik bir değişimin dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada, reel efektif döviz kuru ile dış ticaret dengesinin kısa dönemde yorumlanmasının zor olduğu sonucuna varılmıştır.

Lee ve Saucier (2005) tarafından yapılan çalışmada 1986- 2003 dönemine ait üç aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmada nominal döviz kurunda ortaya çıkan değişikliklerin dış ticarete etkileri incelenmiştir. ARCH ve GARCH yöntemleri kullanılan çalışmanın sonucuna göre; nominal döviz kurunda ortaya çıkan değişikliklerin, dış ticareti ters yönlü olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Öztürk ve Acaravı (2003) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’nin 1989:1- 2002:8 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmada döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerindeki etkisi eş bütünleşme modeli ile test edilmiştir. Analizden elde edilen sonuca göre döviz kurunda meydana gelen belirsizliğin reel ihracatı negatif etkilediği ortaya konmuştur. Ayrıca döviz kurundaki belirsizlik ihracatı negatif bir şekilde etkilese bile kısa dönemde ihracatta dengesizlik söz konusu olmuştur.

Ordu (2013) tarafından yapılan çalışmada, 1989- 2012 yılları verileri esas alınmıştır. Çalışmada döviz kurları ile ithalat ve ihracat arasında bulunan ilişkiyi incelemek için Granger nedensellik testiyle VAR modeli kullanılmıştır. Analize göre döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. İhracat ve ithalat arasında ise ihracattan ithalata tek yönlü ilişki sergilemektedirler. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre incelenen dönem için Marshall-Lerner koşulunun geçerli olduğu tespit edilmiştir.

4.1.2. Veri Seti Ve Metodoloji

Araştırmanın bu kısmında araştırma kapsamında tahmin edilmek istenen ekonometrik modeller, ekonometrik modellerde kullanılan değişken tanımları ve ekonometrik analiz esnasında kullanılan ekonometrik yöntemler tanıtılmıştır.

4.2. Araştırma Modelleri

Araştırma kapsamında tahmin edilmesi amaçlanan ekonometrik modeller eşitlik 1 ve 2'deki gibi ifade edilmektedir.

$$\text{LNEXP}_t = \alpha + \beta_1 \text{LNREER}_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\text{LNIMP}_t = \alpha + \beta_2 \text{LNREER}_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Eşitlik 1 ve 2'de yer alan t alt imi zaman serisinin zaman boyutunu (ay) ifade etmektedir. Denklemlerde yer alan α sabit terim, ε ise sıfır ortalama ve sabit varyans ile normal dağılan bir temiz dizi özelliği gösterdiği varsayılan hata terimlerini göstermektedir. β_i ise sırasıyla REER değişkeninin EXP değişkeni üzerindeki etkisi ($i=1$) ve REER değişkeninin IMP değişkeni üzerindeki etkisinin ($i=2$) katsayı tahmin değeridir. Değişkenlerin önlerinde yer alan LN ekleri ise değişkenlerin modellerde Logaritmik olarak yer aldığını ifade etmektedir.

4.2.1. Değişken Tanımları

Araştırma modellerinde yer alan değişkenlere ait tanımlar tablo 1'deki gibidir.

Tablo 3: Değişken Tanımları

Değişken	Tanım	Kaynak
EXP	Toplam İhracat Miktarı (Bin Amerikan Doları)	T.C Merkez Bankası Elektronik Veri Dağılım Sistemi (EVDS)
IMP	Toplam İthalat Miktarı (Bin Amerikan Doları)	T.C Merkez Bankası Elektronik Veri Dağılım Sistemi (EVDS)
REER	Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru	T.C Merkez Bankası Elektronik Veri Dağılım Sistemi (EVDS)

Tablo 1'de yer alan tüm değişkenlere ait gözlemler TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden 2013 yılının ilk ayı ile 2020 yılının 10.ayısı arasında aylık olarak eksiksiz toplanmış ve 118 gözlem içeren bir zaman serisi veri seti oluşturulmuştur.

4.3. Veri Analizi

Araştırma kapsamındaki araştırma modellerizaman boyutu içeren ekonometrik zaman serileridir. Söz konusu serileri frekanslı (Yıllık Olmayan) zaman serisi verileri olması nedeniyle sahte regresyon olgusundan kaçınmak amacıyla değişkenlerin mevsimsellik yapıları incelenmiş ve mevsimsel etki içeren EXP ve IMP değişkenleri X-12 Census yöntemi ile mevsimsel etkilerden arındırılmıştır.(Phillips & Wang, 2016) Serilere mevsimsellik testleri düzey halleri ile uygulanmış daha sonra mevsimsel etki görülen değişkenler mevsimsel etkilerden arındırılarak değişkenlerin logaritmaları alınıp analizlere devam edilmiştir. (Yamak & Erdem, 2017, s. 16)

Zaman serisi ekonometrisinde sahte regresyon kuşkusuna sebep olan bir diğer durum ise değişkenlerin durağan dışı olmalarıdır. (Mert & Çağlar, 2019, s. 97-98)Sahte regresyonun söz konusu olduğu hallerde tahmin edilmekte olan modeller çoğunlukla doğru sonuçları ortaya koymaktadır. Ancak istatistiksel bir şekilde anlamlı Wald Testi ve yüksek R^2 sonuçlarına rağmen tahmin edilmekte olan katsayılar çoğunlukla doğru ve anlamlı sonular vermemektedir. Bunun en önemli sebebi değişkenler arasında bulunan ilişki değil, durağan olmayan değişkenlerin rassal bir şekilde eş yönlü olarak hareket etmeleridir. Sahte regresyon neticede birbirleri arasında tamamıyla alakasız bir şekilde iki adet durağan olmayan değişkenlerin aralarında ortaya çıkabileceği gibi birbirleriyle ilişkisi bulunan finansal ve makroekonomik serilerle de meydana gelebilmektir. (Sevütekin & Çınar, 2017, s. 559)

Değişkenlerin durağanlık düzeylerinin belirlenebilmesi amacıyla ADF birim kök testi ve PP birim kök testlerinden faydalanılmıştır. (D.Dickey & W.A.Fuller, 1979, s. 427-431)(Phillips & P.Perron, 1988)

ADF birim kök testi standart Dickey-Fuller testine dayanmaktadır. Standart Dickey-Fuller testi ise denklem 3'teki rassal yürüyüş sürecinin birinci farkından yola çıkmaktadır.

$$y_t = \phi y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Eşitlik 1'in her iki tarafından y_{t-1} çıkarıldığında eşitlik 4 elde edilir.

$$y_t - y_{t-1} = \phi y_{t-1} - y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Denklem 4'teki tanımlamalar yapıldığında sabitsiz ve trendsiz ADF modeli olan denklem 5 elde edilir.

$$\Delta y_t = (\phi - 1)y_{t-1} + \varepsilon_t \text{ ve } \delta = \phi - 1 \quad (5)$$

Sabitsiz ADF modeli denklem 6'deki gibi ifade edilebilir.¹

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Sabitli ve trendli modeller ise denklem 7 ve 8'deki gibidir.

$$\Delta y_t = \mu + \delta y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \delta y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Dolayısıyla birim kökün varlığında $\delta = \phi - 1 = 0$ olacaktır. ($\phi=1$), aksi durumda durağan olan seri için $\delta = \phi - 1 < 0$ olacaktır. ($\phi < 1$). Dolayısıyla sıfır hipotezi ve alternatif bir hipotezi şu şekilde olacaktır;

$H_0: \delta=0$ (Seride birim kök vardır, seri durağan dışıdır.)

$H_0: \delta < 0$ (Seride birim kök yoktur, seri durağandır.)

Standart DF testi AR(1) sürecinden faydalanırken, seride daha yüksek mertebeden bir korelasyon olması durumunda hata terimleri (ε_t) temiz dizi özelliğini kaybetmektedir. ADF (Artırılmış Dickey Fuller) testi ise AR(1) sürecinden daha yüksek mertebeden korelasyonlar ile ilgili sorunu çözmek için AR(1) yerine AR(p) sürecinden faydalanarak denklemlere p.dereceden gecikmeli terimleri ekler ve denklem 6, 7 ve 8'deki sabitsiz, sabitli ve trendli modelleri sırasıyla denklem 9, 10 ve 11'deki gibi revize eder.

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (9)$$

¹ DF regresyonlarında yer alan sabitsiz model zaman serisi ekonometrisi uygulamalarında genellikle kullanılmamaktadır. (Mert & Çağlar, 2019, s. 284)

$$\Delta y_t = \mu + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (10)$$

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (11)$$

ADF testi için birim kök hipotezleri Standart DF testi ile aynı olup t_δ istatistiğinin asimptotik dağılım özellikleri denkleme eklenen gecikmeli fark terimlerinden etkilenmemektedir. ADF birim kök testi için test hipotezleri Standart DF testi ile aynıdır. ADF testinde uygun gecikme uzunluğunun seçilmesinde önerile kriter Schwarz Bilgi Kriterinden faydalanılması önerilmektedir. (Çil, 2018, s. 296)

Araştırmacılar değişkenlerin durağanlık durumlarının belirlenmesi amacıyla birden fazla birim kök testinin uygulanmasını önermektedirler, zira bir birim kök testi ile yakalanamayan bir durağan dışı süreç başka bir birim kök testi tarafından yakalanabilmektedir. Çalışmada uygulanan bir diğer birim kök testi ise Phillips–Perron (PP) birim kök testidir.

Phillips ve Perron (1988) birim kök hipotezlerinin sınanması esnasında serisel korelasyonu kontrol altında tutan parametrik olmayan bir yöntem önermektedirler. Phillips–Perron (PP) yöntemi 8, 9 ve 10'daki denklemlerin tahmininden sonra t_δ istatistiğinin denklem 12 yardımıyla modifiye edilmesi sayesinde asimptotik dağılımın serisel korelasyondan etkilenmemesini sağlamaktadır.

$$t_\delta = t_\delta \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{1/2} - \left(\frac{T(f_0 - \gamma_0) S_{\hat{\delta}}}{2f_0^{1/2s}} \right) \quad (12)$$

Denklemden yer alan $\hat{\delta}$ tahminci, t_δ standart test DF test istatistiği, $S_{\hat{\delta}}$ standart hata, s test regresyonu standart hatası, γ_0 hata varyansının tahmincisi, f_0 sıfır frekansta kalıntı spektrumu tahmincisidir. (k bağımsız değişken sayısı olmak üzere $\gamma_0 = (T - k)S^2/T$ şeklinde hesaplanmaktadır.)

Phillips–Perron (PP) birim kök testi için sıfır ve alternatif hipotezler Standart DF ve ADF testi ile aynıdır. PP testi için Kernel tabanlı yaklaşımlar ve band

genişliğinin Newey-West istatistiği doğrultusunda belirlenmesi önerilmektedir. (Mert & Çağlar, 2019, s. 101)

Yapılan birim kök testleri neticesinde LNEXP değişkenin düzeyde durağan, LNIMP ve LNREER değişkenlerinin ise düzeyde durağan olmayan birinci farkında durağanlaşan değişkenler oldukları görülmüştür. Durağan bir şekilde bulunmayan ancak ilk devresel farkında durağanlaşmış olarak bulunan değişkenler adına geleneksel bir ekonometride değişkenler arasındaki farklar esas alınarak kullanılabilmesi şeklinde yaygın olarak kullanılan bir uygulamadır. Ancak uzun dönemdeki ortaya çıkan aralarındaki ilişkiyle alakalı bilgileri yok etmesi nedeniyle durağan bir şekilde olmayan değişkenler için bu uygulamanın kullanılabilmesinin doğru ve yerinde olmadığı Newbold ve Granger tarafından ortaya koyulmuştur (Granger & P.Newbold, 1977)

Modern ekonometri uygulamasında durağan bir şekilde olmayan değişkenlerin birbiriyle arasında bulunan ilişkinin eş bütünleşme analizleriyle tespit edilmesi tavsiye edilmektedir. Eş bütünleşme, literatüre kavram şeklinde Engle-Granger sayesinde getirilmiştir. Eş bütünleşme kavramının iktisadi olarak yorumlanmasına ilişkin, iki ya da daha çok seri, uzun bir dönem içerisinde yayılmış olan bir dengenin eşitliğini oluşturabilecek bir şekilde birbirleri arasında bir ilişki söz konusu ise, bulunan seriler skolastik bir biçimde trend içeriyorsalar (durağan olmasalar) bile, zaman içerisinde birbirleri ile benzer ve yakın bir şekilde hareket etmekte ve birbirleri arasında bulunan fark durağan bir şekilde yani istikrarlıdır. Bu bağlamda eş bütünleşme, bir ekonomik sistemde zamanla ve uzun bir dönem içerisinde denge ilişkisinin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. (Harris & Sollis, 2003, s. 22)

Bu araştırmada ARDL eş bütünleşme ilişkisinden faydalanılmıştır.

ARDL sınır testi ele alındığında iki adet aşamadan oluştuğu görülmektedir. İlk aşamada değişkenlerin arasındaki ilişkinin uzun dönemde varlığını sınanmaktadır. İkinci aşamada ise birinci aşamada olan eş bütünleşmenin varlığı tespit edilmiş serilerde kısa dönem ve uzun dönemdeki katsayılar hesaplanmaktadır. Anlaşılabilirliğin sınanması sebebiyle iki adet değişkenin bulunduğu bir araştırma modelinde sınır testi yaklaşımı sayesinde uzun dönemli bir ilişkinin varlığının olup

olmadığının tespit edilebilmesi için aşağıda bulunan denklem sınanmaktadır (Pesaran & Y.Shin, 2001)

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad (13)$$

Eşitlikte bulunan;

p= bağımlı değişkende bulunan optimal bir gecikme sayısı

q =bağımsız değişkende bulunan optimal bir gecikme sayısı

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \delta_i$ ve λ_i katsayıları

Δ = Değişkende bulunan farkı ifade etmektedir.

Değişkenler arasında bulunan eş bütünleşme ilişkisindeki sıfır hipotezi aşağıdaki şekildedir;

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = 0$$

Hesaplanmış olan test istatistiğinde belirlenen alt kritik sınır daha küçük olarak tespit edildiğinde aradaki eş bütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ortaya koyan sıfır hipotezi kabul edilir, test istatistiğinde belirlenen üst kritik sınır daha büyük olarak tespit edildiğinde ise eş bütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ortaya koyan sıfır hipotezi kabul edilmeyerek eş bütünleşmenin bulunduğu sonucuna varılır. Test istatistiğinde alt ile üst sınır değerlerinin arasında bulunması neticesinde ise eş bütünleşme hususunda bir karara varılamamaktadır.

Serilerin birbirleri arasında eş bütünleşmenin bulunduğu ortaya koyulduktan sonra ARDL(p,q) modeli sınanaktadır. ARDL(p,q) modeli eşitliği aşağıdadır;

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \delta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i X_{t-i} + \mu_t \quad (14)$$

ARDL(p,q) modelinde bulunmakta olan bağımsız değişkende uzun dönem için katsayılar aşağıdaki şekilde tahmin edilmektedir;

$$\theta_i = \frac{\lambda_0 + \lambda_p + \dots + \lambda_p}{1 - \delta_1 + \delta_2 + \dots + \delta_q} \quad (15)$$

Uzun dönem katsayıların tahmin edilmesinden sonra hata düzeltme modeli kurularak kısa dönem katsayıları elde edilir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad (16)$$

Denklemdaki EC hata düzeltme terimini ifade eder, bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene doğru nedensellik ilişkisinin varlığını test etmek için hata düzeltme teriminin anlamlı ve 0 ile -2 aralığında yer alması gerekir.

4.4. Bulgular

Araştırmanın bu kısmında veri analizi sonucu elde edilen bulgular tablo ve grafikler ile yorumlanarak paylaşılmıştır.

4.4.1. Betimsel İstatistikler

Araştırmada yer alan değişkenlere ait betimsel istatistikler tablo 2'deki gibidir.

Tablo 4: Değişken Betimsel İstatistikleri

İstatistik	LNEXP	LNIMP	LNREER
Ortalama	16.499	16.813	4.405
Medyan	16.456	16.815	4.461
Maksimum	16.943	17.319	4.733
Minimum	16.000	16.407	3.866
Standart Sapma	0.178	0.181	0.235
Çarpıklık (S)	0.629	0.686	-0.464
Basıklık (K)	3.407	3.712	1.945
Jarque-Bera ²	8.606** [0.014]	11.738*** [0.003]	9.696*** [0.008]
Gözlem Sayısı	118	118	118

*** (%01), ** (%05), * (%10) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılıkları ifade etmektedir. [Köşeli parantez içleri normal dağılım testi anlamlılık değerlerini içerir]

²Literatürde normal dağılmayan veriler için çarpıklık katsayılarının incelenmesini ve manidar bir çarpıklık olmaması durumunda normal dağılım varsayımının sağlandığını düşünmenin doğru olacağını önerilmektedir.(Tabachnick & Fidell, 2013).Manidar çarpıklık için katsayı büyüklüğü konusunda farklı görüşler olmasına rağmen en kısıtlayıcı olanlardan biri ± 1.5 aralığındaki çarpıklık katsayısının manidar bir çarpık olmadığı yönündedir.($|S| < 1.5$)(Hair, 2013).

LNEXP değişkeni minimum 16.000, ile maksimum 16.943 değerleri arasında 16.499 ortalama etrafında 0.178 standart sapma değeri ile normale yakın dağılmaktadır. (J.B=8.606, Sig.<0.05, |S|<1).Değişken için hesaplanan medyan değeri 16.456'dır

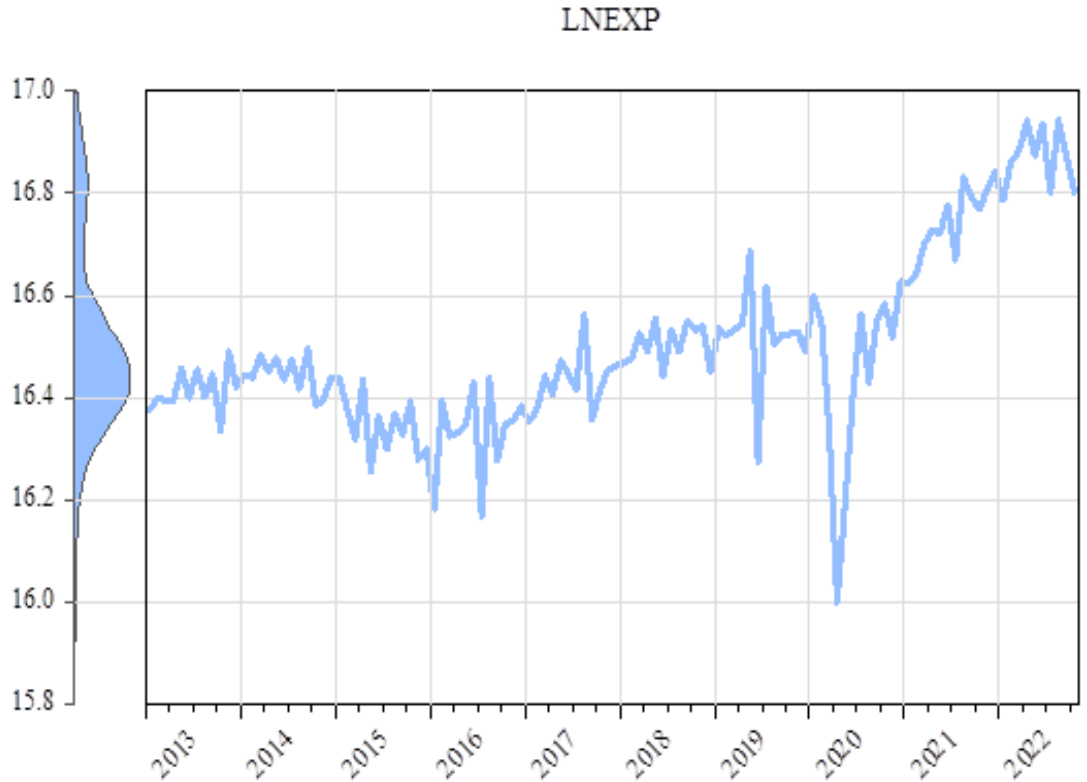
LNIMP değişkeni minimum 16.407, ile maksimum 17.319 değerleri arasında 16.813 ortalama etrafında 0.181 standart sapma değeri ile normale yakın dağılmaktadır. (J.B=11.738, Sig.<0.01, |S|<1).Değişken için hesaplanan medyan değeri 16.815'tir.

LNREER değişkeni minimum 3.866, ile maksimum 4.733 değerleri arasında 4.405 ortalama etrafında 0.235 standart sapma değeri ile normale yakın dağılmaktadır. (J.B=9.696, Sig.<0.01, |S|<1). Değişken için hesaplanan medyan değeri 4.461'dir.

Değişkenler için kutu diyagramları ve Histogram grafikleri eklerde sunulmuştur. (EK 1, EK 2)

LNEXP değişkenine ait zaman seyir grafiği grafik 1'deki gibidir.

Grafik 1: LNEXP Zaman Seyir Grafiği

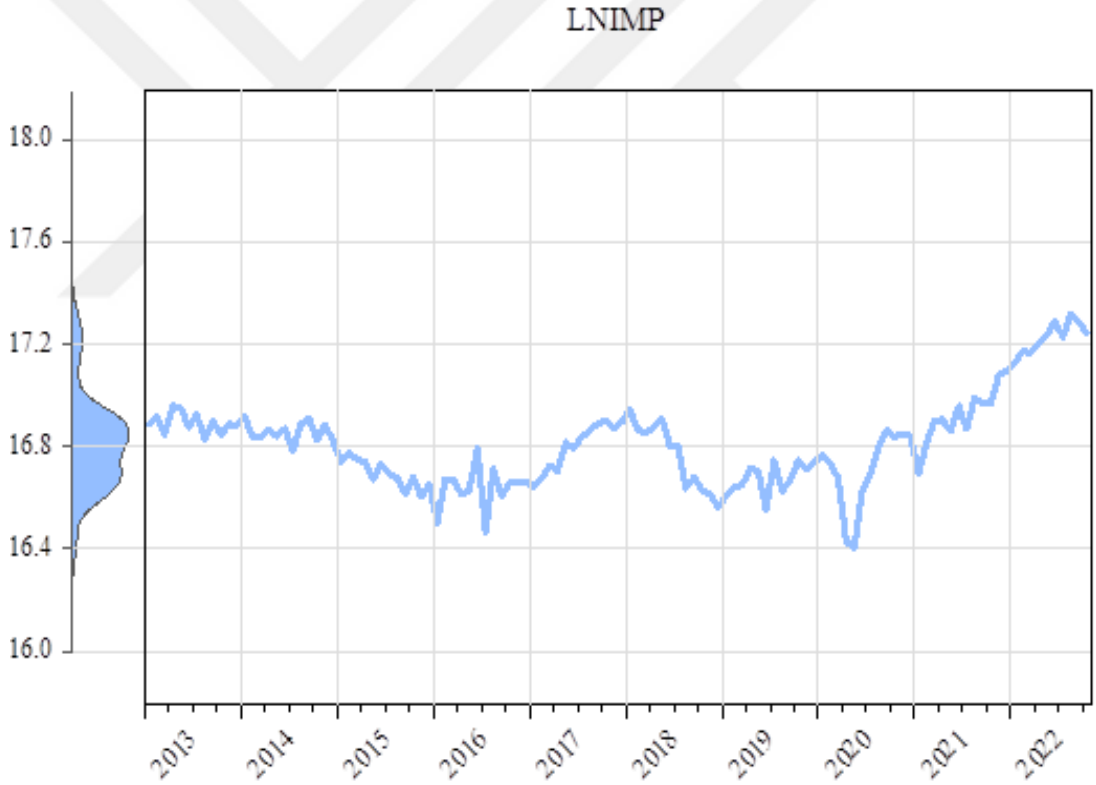

Grafik incelendiğinde LNEXP değişkeni aşırı belirgin olmamakla beraber yukarı yönlü trend hareketine sahiptir. Değişkenin trend hareketinin daha iyi gözlemlenebilmesi amacıyla yapılan Hodrick Prescott trend ayrıştırması grafikleri incelenmiş ve yukarı yönlü hafif eğilim görülmüştür. (EK3)

Kernel yoğunluk haritası incelendiğinde ise en yüksek frekansın değişken ortalaması civarında olduğu, ortalama etrafındaki yoğunluğun simetriğe yakın bir şekilde azaldığı gözlemlenmektedir.

LNIMP değişkeni zaman yolu grafiği grafik 2'deki gibidir.

Grafik 2: LNIMP Değişkeni Zaman Seyir Grafiği

Grafik incelendiğinde LNIMP değişkeni aşırı belirgin olmamakla beraber yukarı yönlü trend hareketine sahiptir. Değişkenin trend hareketinin daha iyi gözlemlenebilmesi amacıyla yapılan Hodrick Prescott trend ayrıştırması grafikleri incelenmiş ve 2019 1.ayına kadar belirgin bir trend görülmez iken 2019 1.ay sonrasında yukarı yönlü hafif eğilim görülmüştür. (EK 4)

Kernel yoğunluk haritası incelendiğinde ise en yüksek frekansın değişken ortalaması civarında olduğu, ortalama etrafındaki yoğunluğun simetriğe yakın bir şekilde azaldığı gözlemlenmektedir.

LNREER değişkeni için zaman seyir grafiği grafik 3'te sunulmuştur.

Grafik 3: LNREER Değişkeni Zaman Seyir Grafiği

Grafik incelendiğinde LNREER değişkeni aşırı belirgin ev aşağı yönlü trend gerek zaman seyir grafiğinden gerekse Hodrick Prescott trend ayrıştırması grafiklerinden açıkça görülmektedir. (EK 5)

Kernel yoğunluk haritası incelendiğinde değişken için çok belirgin bir frekans haritasının olmadığı yüksek değerlerde bir miktar daha yüksek frekanslar görüldüğü fakat frekans dağılımlarının bir ortalama etrafına yayılmadığı görülmektedir.

4.5. Mevsimsellik Testleri

Araştırmada yer alan değişkenlerin frekanslı zaman serileri (Yıllık Olmayan) olmalarından dolayı değişkenlerde sahte regresyon kuşkusuna neden olabilecek mevsimsel etkilerin tespit edilmesi ve söz konusu mevsimselliklerin giderilmesi gerekmektedir. Değişkenlerin mevsimsellik durumlarının incelenmesi amacıyla yapılan F ve Kruskal Wallis Testi bulguları tablo 3'teki gibidir.³

Tablo 5: Mevsimsellik Testi Bulguları

Değişken	F Test	Kruskal-Wallis Test	Sig. ⁴
EXP	F(11, 106)=5.179****	$\chi^2(11)=48.410$ ***	Sig.=0.000
IMP	F(11, 106)=4.653***	$\chi^2(11)=44.684$ ***	Sig.=0.000
REER	F(11, 106)=1.610	$\chi^2(11)=17.395$	Sig.=0.999
USD	F(11, 106)=0.611	$\chi^2(11)=6.784$	Sig.=0.999

*** (%01), ** (%05), * (%10) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılıkları ifade etmektedir. Mevsimsellik testi için H_0 : Mevsim ortalamaları birbirine eşittir. (Mevsimsellik Yoktur.), χ^2 :Ki-Kare Test İstatistiği, F: F Test istatistiği ,(parantez içleri test serbestlik derecelerini içermektedir.) $\chi^2(S.D.)$, F(S.D.1, S.D.2)

Tablo incelendiğinde EXP değişkeni için %1 anlamlılık düzeyinde mevsim ortalamalarının eşit olduğu yönündeki sıfır hipotezinin reddedildiği görülmektedir. (F(11, 106)=5.179, Sig.<0.01) Daha açık bir ifade ile değişkende %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir mevsimsel etki bulunmaktadır.

IMP değişkeni için %1 anlamlılık düzeyinde mevsim ortalamalarının eşit olduğu yönündeki sıfır hipotezinin reddedildiği görülmektedir. (F(11, 106)=4.653, Sig.<0.01) Başka bir ifade ile değişkende %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir mevsimsel etki bulunmaktadır.

³ Mevsimsel Etki testleri değişkenlere herhangi bir dönüşüm (Log vb.) uygulanmaksızın yapılmaktadır. Değişken dönüşümlerinin mevsim ortalamaları arasındaki farklar ile birlikte mevsim endekslerini de etkilediği bilinmektedir. (Yamak & Erdem, 2017, s. 16)

⁴ Anlamlılık (Sig.) değeri Kruskal Wallis testi için hesaplanmıştır.

REER değişkeni için %10 anlamlılık düzeyinde mevsim ortalamalarının eşit olduğu yönündeki sıfır hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. ($F(11, 106)=0.611$ Sig.>0.10) Başka bir ifade ile değişkende %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir mevsimsel etki bulunmamaktadır.

Mevsim etkilerinin görsel olarak incelenebilmesi amacıyla mevsimsellik grafikleri eklerde sunulmuştur. (EK6)

Mevsimsel etki içeren EXP ve IMP değişkenleri X-12 Census Yöntemi ile mevsimselliklerinden arındırıldıktan sonra tüm değişkenlerin logaritmaları alınarak değişkenlerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla birim kök testleri yapılmıştır.

4.6. Birim Kök Testleri

Değişkenlere uygulanan ADF ve PP birim kök testi bulguları tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 6: ADF ve PP Birim Kök Testi Bulguları

Değişken	ADF		PP	
	Sabit	Sabit Ve Trend	Sabit	Sabit Ve Trend
LNEXP	-1.5007 ⁽¹⁾ [0.529]	-2.7734 ⁽¹⁾ [0.211]	-2.9279 ^{(7)**} [0.045]	-5.1436 ^{(7)***} [0.001]
Δ LNEXP	-18.8903 ^{(0)***} [0.000]	-18.8443 ^{(0)***} [0.000]	-25.0194 ^{(17)***} [0.000]	-28.0179 ^{(19)***} [0.000]
LNIMP	-0.7125 ⁽¹⁾ [0.839]	-1.2258 ⁽¹⁾ [0.901]	-1.4973 ⁽³⁾ [0.532]	-1.8671 ⁽²⁾ [0.665]
Δ LNIMP	-16.7829 ^{(0)***} [0.000]	-16.9917 ^{(0)***} [0.000]	-16.8661 ^{(4)***} [0.000]	-18.6546 ^{(8)***} [0.000]
LNREER	-0.5005 ⁽²⁾ [0.886]	-2.9284 ⁽²⁾ [0.158]	-0.1998 ⁽²⁰⁾ [0.934]	-2.8029 ⁽¹¹⁾ [0.199]
Δ LNREER	-8.9042 ^{(1)***} [0.000]	-8.8728 ^{(1)***} [0.000]	-9.0966 ^{(32)***} [0.000]	-9.3881 ^{(32)***} [0.000]

Tablo incelendiğinde LNEXP değişkeni için ADF birim kök testi sabitli ($t=-1.5007$, Sig.>0.10) ile trend ve sabitli ($t=-2.7737$, Sig.>0.10) spesifikasyonlar için

değişkenin durağan dışı olduğunu öne süren sıfır hipotezlerinin %10 anlamlılık düzeyinde reddedilemediği görülmektedir. Daha açık bir ifade ile ADF testine göre değişken düzeyde durağan değildir. Diğer yandan PP birim kök testinde ise sabitli ($t=-2.9279$, Sig.<0.05) spesifikasyon için %5, sabit ve trendli spesifikasyon ($t=-5.1436$, Sig.<0.01) için %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezleri reddedilmektedir. PP testine göre ise değişken en az %5 anlamlılık düzeyinde durağandır. İki farklı birim kök testi arasında uzlaşma görülmediğinden değişkenin düzeyde durağan olmadığına karar verilmiş ve birinci devresel farkındaki durağanlık durumunun incelenmesi amacıyla birim kök testi uygulamasına devam edilmiştir. LNEXP değişkeni birinci devresel farkı için ADF birim kök testi sabitli ($t=-18.8903$, Sig.<0.01) ile sabitli ve trendli spesifikasyonlar ($t=-18.8443$, Sig.<0.01) için %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezleri reddedilmekte ve değişkenin durağan olduğu görülmektedir. Benzer şekilde PP birim kök testi için de hem sabitli ($t=-25.0194$, Sig.<0.01), hem de sabitli ve trendli spesifikasyonlar ($t=-28.0179$, Sig.<0.01) için %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezleri reddedilmekte ve değişkenin durağan olduğu görülmektedir.

LNIMP değişkeni ADF birim kök testi uygulamasında hem sabitli ($t=-0.7125$, Sig.>0.10), hem de sabitsiz ($t=-1.2258$, Sig.>0.10) spesifikasyonlar için durağan dışılık hipotezleri %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmemektedir. Benzer şekilde PP birim kök testi hem sabitli ($t=-1.4973$, Sig.>0.10), hem de sabitsiz ($t=-1.8671$, Sig.>0.10) spesifikasyonlar için durağan dışılık hipotezleri %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmemektedir. Her iki birim kök testi doğrultusunda da değişkenin düzey değerlerde durağan olmadığı görülmüş ve değişkenin birinci devresel farkı için birim kök testleri uygulanmıştır. LNIMP değişkeni birinci devresel farkı için yapılan ADF birim kök testlerinde hem sabitli ($t=-16.7829$, Sig.<0.01), hem de sabitli ve trendli spesifikasyonlar ($t=-16.9917$, Sig.<0.01) için sıfır hipotezleri %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve değişkenin durağan olduğu görülmektedir. Benzer şekilde LNIMP değişkeni birinci devresel farkı için yapılan PP birim kök testlerinde hem sabitli ($t=-16.8661$, Sig.<0.01), hem de sabitli ve trendli spesifikasyonlar ($t=-18.6546$, Sig.<0.01) için sıfır hipotezleri %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve değişkenin durağan olduğu görülmektedir.

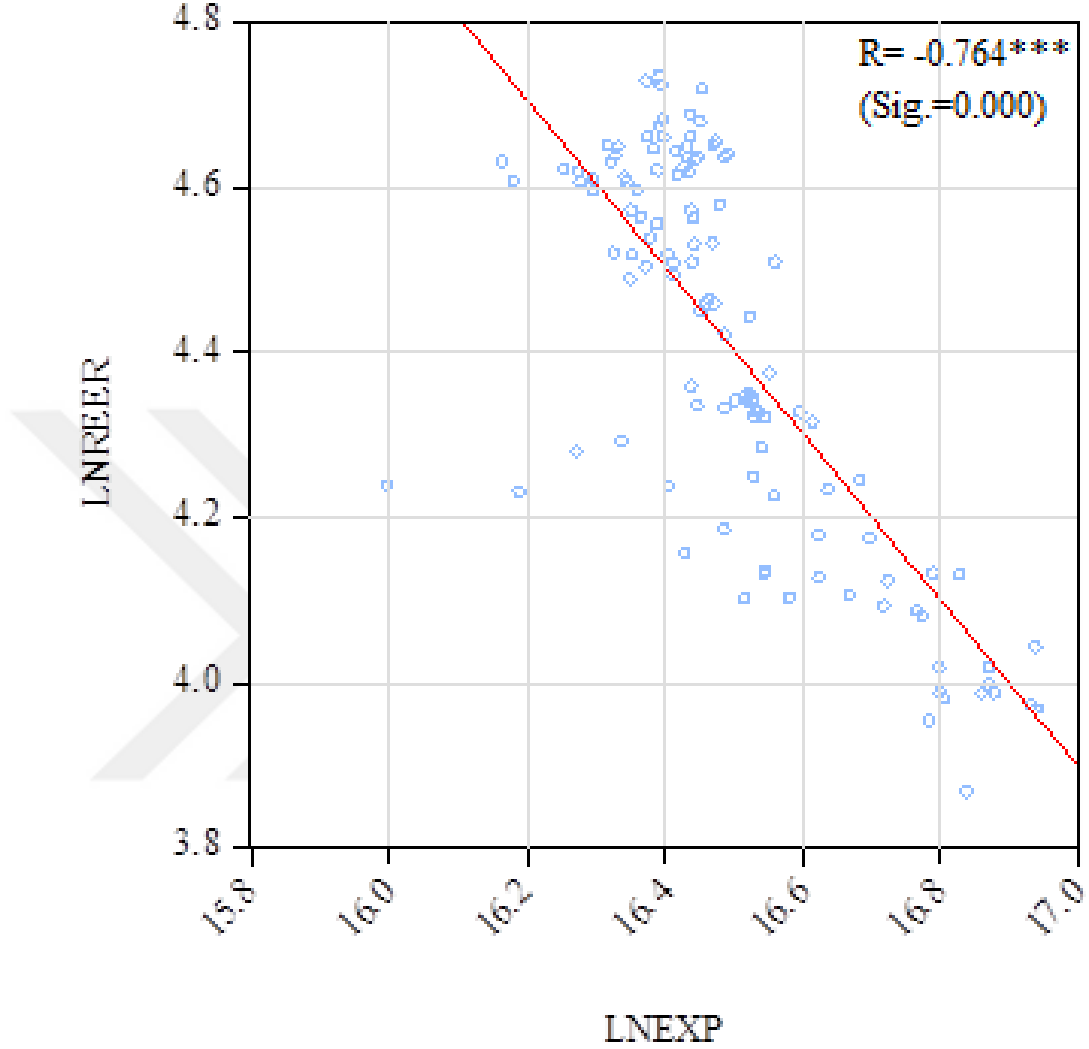
LNREER değişkeni için yapılan ADF birim kök testi uygulamalarında hem sabitli ($t=-0.5005$, Sig. >0.10), hem de sabitsiz ($t=-2.9284$, Sig. >0.10) spesifikasyonlar için durağan dışılık hipotezleri %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmemektedir. Benzer şekilde PP birim kök testi hem sabitli ($t=-0.1998$ Sig. >0.10), hem de sabitsiz ($t=-2.8029$, Sig. >0.10) spesifikasyonlar için durağan dışılık hipotezleri %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmemektedir. He iki birim kök testi doğrultusunda da değişkenin düzey değerlerde durağan olmadığı görüldüğünden ve değişkenin birinci devresel farkı alınarak birim kök testi uygulamalarına devam edilmiştir. LNREER değişkeni birinci devresel farkı için yapılan ADF birim kök testlerinde hem sabitli ($t=-8.9042$, Sig. <0.01), hem de sabitli ve trendli spesifikasyonlar ($t=-8.8728$, Sig. <0.01) için sıfır hipotezleri %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve değişkenin durağan olduğu görülmektedir. Benze şekilde LNREER değişkeni birinci devresel farkı için yapılan PP birim kök testlerinde hem sabitli ($t=-9.0966$, Sig. <0.01), hem de sabitli ve trendli spesifikasyonlar ($t=-9.3881$, Sig. <0.01) için sıfır hipotezleri %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve değişkenin durağan olduğu görülmektedir.

ADF ve PP DF birim kök testleri birlikte değerlendirildiğinde değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı ancak birinci farkında durağanlaştığı görülmektedir.

4.7. Korelasyon ve Saçılım Grafikleri

Model 1’de yer alan LNEXP ve LNREER değişkenleri arasındaki saçılım grafiği ile korelasyon katsayısı grafik 4’te sunulmuştur.

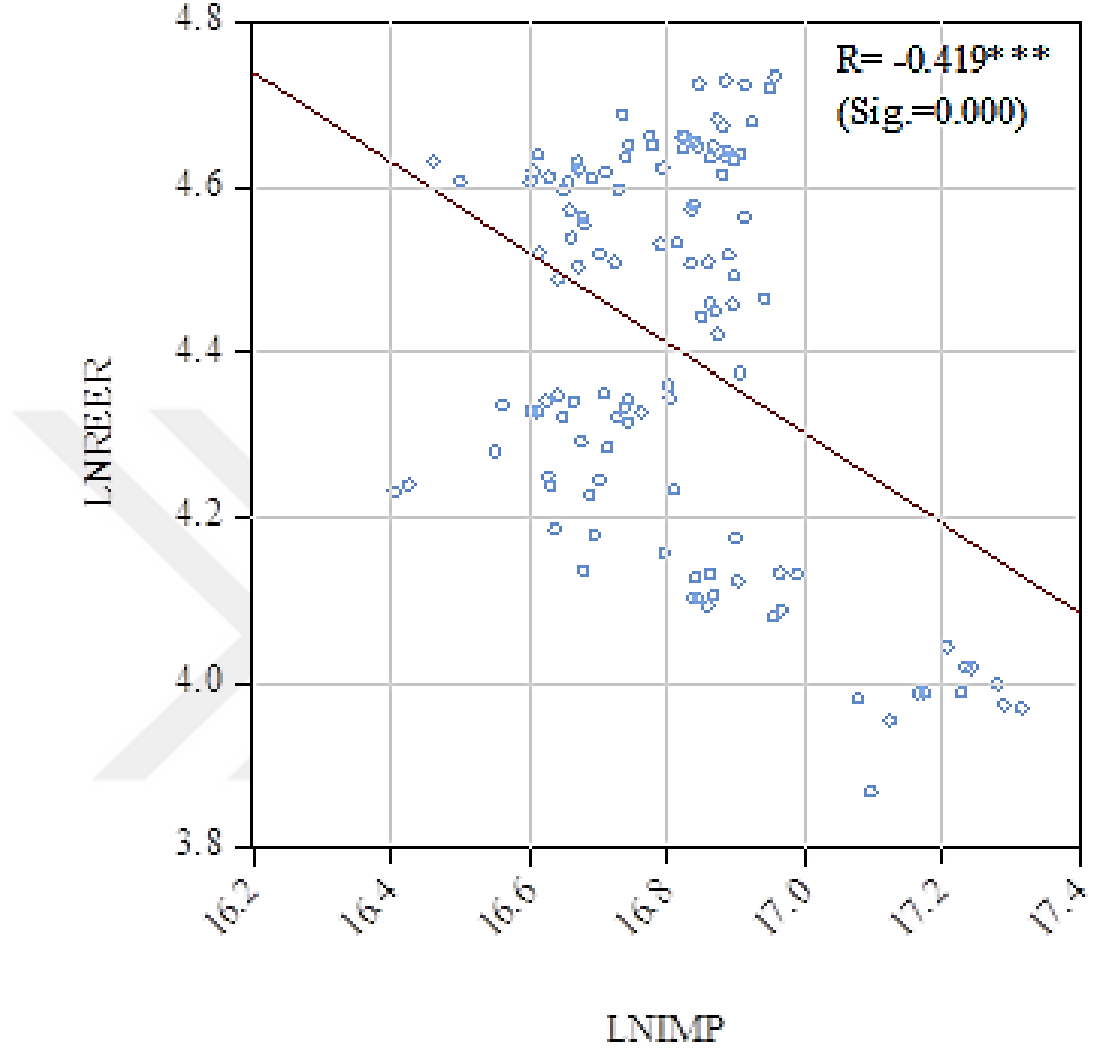
Grafik 4: Model 1 Değişkenleri Saçılım Grafiği Ve Korelasyon Katsayısı

Grafik incelendiğinde LNREER ile LNEXP değişkenleri arasında ters yönde orta üzeri şiddette %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir korelasyon ilişkisinin saptandığı görülmektedir. ($R=-0.764$, $Sig.<0.01$). Saçılım haritası incelendiğinde ise ilişkinin doğrusal regresyon çizgisi etrafında dağıldığı görülmektedir.

Model 2’de yer alan LNIMP ve LNREER değişkenleri arasındaki saçılım grafiği ile korelasyon katsayısı grafik 5’te sunulmuştur.

Grafik 5:Model 2 Değişkenleri Saçılım Grafiği ve Korelasyon Katsayısı

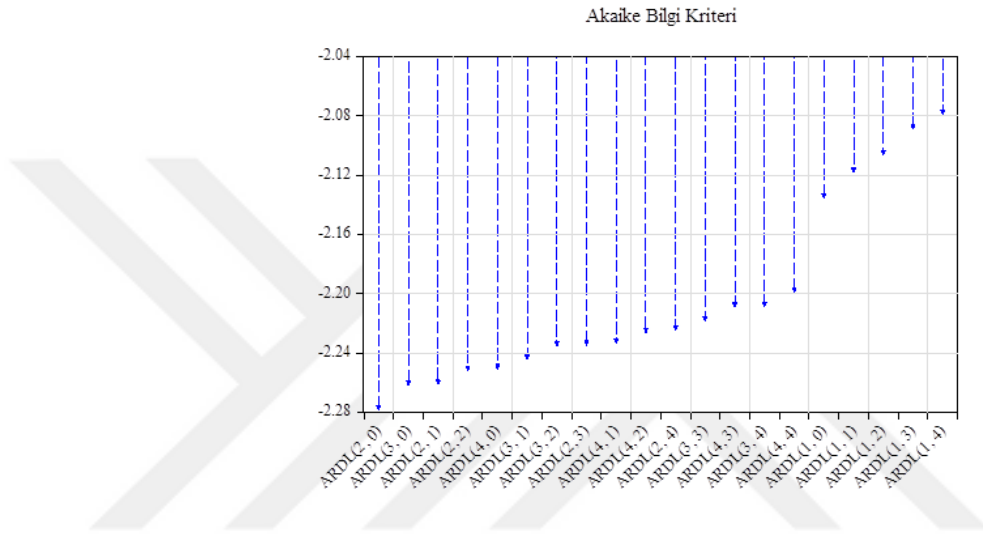

Grafik incelendiğinde LNREER ile LNIMP değişkenleri arasında ters yönde orta altı şiddette %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir korelasyon ilişkisinin saptandığı görülmektedir. ($R=-0.419$, $\text{Sig.}<0.01$). Saçılım haritası incelendiğinde ise ilişkinin doğrusal regresyon çizgisi etrafından uzak olduğu görülmektedir.

4.8. Model Tahminleri

Araştırma modellerinin ARDL modeli çözümlemesi öncesi uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesi amacıyla Akaike Bilgi Kriterleri karşılaştırmalarını içeren değerler grafik 6'daki gibidir.

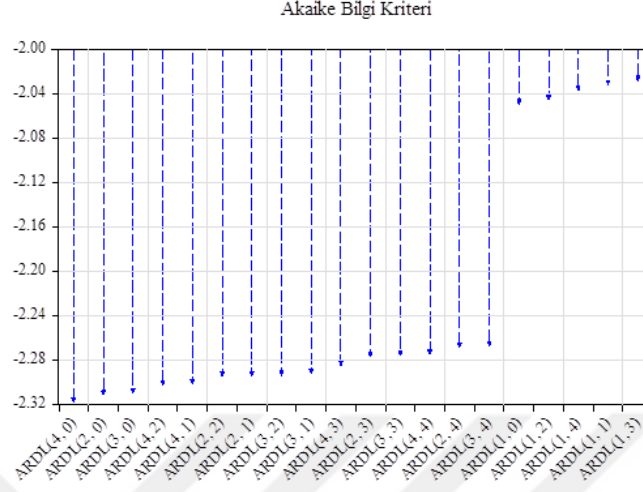
Grafik 6: Model 1 Akaike Bilgi Kriteri Karşılaştırmaları

Grafik incelendiğinde model 1’de en iyi (en küçük) bilgi kriteri değerinin ARDL (2, 0) için hesaplandığı görülmektedir. Daha açık bir ifade ile optimal Otoregresif modelin bağımlı değişkenin 2 gecikmesini içeren, bağımsız değişkenin ise gecikmeli değerini içermeyen model olduğu söylenebilir.

Model 2 için Akaike Bilgi Kriterleri karşılaştırmalarını içeren değerler grafik 7’deki gibidir.

Grafik 7: Model 2 Akaike Bilgi Kriteri Karşılaştırmaları

Grafik incelendiğinde model 2’de en iyi (en küçük) bilgi kriteri değerinin ARDL (4, 0) için hesaplandığı görülmektedir. Daha açık bir ifade ile optimal Otoregresif modelin bağımlı değişkenin 4 gecikmesini içeren, bağımsız değişkenin ise gecikmeli değerini içermeyen model olduğu söylenebilir.

Optimal modeller ile yapılan ARDL modeli çözümlemesi F sınır Testi istatistikleri, uzun dönem katsayıları, kısa dönem katsayıları, hata düzeltme mekanizması bulguları ile tanısıl istatistikler tablo 6’daki gibidir.

Tablo 7: ARDL Model Bulguları

Model→	Model 1 (EXP)		Model 2 (IMP)
	ARDL(2, 0)		ARDL(4, 0)
F Sınır Testi İstatistikleri (H ₀ : Eş Bütünleşme Yoktur.)			
	I(0)	I(1)	
%1	7.095	8.260	F=6.119**
%5	5.060	5.930	
%10	4.135	4.895	
Uzun Dönem Katsayıları			
LNREER	-0.655267		-0.012459
	0.108392		0.008758
	-6.045*** [0.000]		-1.422 [0.158]
Hata Düzeltme Modeli Ve Kısa Dönem Katsayıları			
ECM _{t-1}	-0.383053		-0.056832
	0.086779		0.030464
	-4.414***[0.000]		-1.866*[0.065]
REER	-0.177789		-0.000708
	0.056760		0.000413
	-3.132***[0.002]		-1.713*[0.089]
White	F(20, 93)=1.783** [0.034]		F(9, 106)=1.769* [0.083]
Breusch-Godfrey	F(2, 105)=9.164*** [0.001]		F(2, 110)=0.141 [0.869]
Ramsey Reset	F(1, 106)=1.162 [0.248]		F(1, 111)=1.928 [0.151]
Hata Terimi	$\varepsilon \sim N(0, \sigma^2)$		$\varepsilon \sim N(\mu_0 \sigma^2)$

*** (%1), **(%5), *(%10) anlamlılık düzeyinde H₀ hipotezinin reddini ifade eder, Parametre anlamlılık testi için H₀: $\beta=0$, White Heteroskedastise Testi için H₀: Hata terimleri homoskedastiktir. Lag Breusch-Godfrey LM Otokorelasyon Testi için H₀: Hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur. Ramsey Reset Testi İçin H₀: Denklem fonksiyonel formu doğru kurulmuştur. F: F Test istatistiği, (parantez içi test serbestlik derecesini içermektedir. [köşeli, parantez içleri anlamlılık değerlerini içermektedir] $\varepsilon \sim N(0, \sigma^2)$: hata teriminin temiz dizi özelliği gösterdiğini ifade etmektedir.

Tablo 6’da model 1 için hesaplanan tanısal istatistikler incelendiğinde White Değişen varyans testi doğrultusunda modelde %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir değişen varyans sorunu olduğu (F(20, 93)=1.783, Sig.<0.05), Breusch- Godfrey otokorelasyon testi doğrultusunda ise %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir otokorelasyon sorunu olduğu görülmektedir. (F(2, 105)=9.164, Sig<0.01). 36 gecikmeye kadar olan otokorelasyon örüntülerini gösteren

korelogram grafiği ise ekte sunulmuştur. (EK7) Değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarından kaynaklanabilecek etkinlik kayıplarını önlemek amacıyla model HAC-NEWKEY-WEST dirençli standart hatalar yöntemi ile tahmin edilmiştir. Modelde fonksiyonel formun doğruluğunu test eden Ramsey Reset testi doğrultusunda fonksiyonel bir hatanın tespit edilmediği söylenebilir. ($F(1, 106)=1.162$, $Sig.>0.10$). Modeldeki hata terimlerinin ise yaklaşık olarak sıfır ortalama ile normal dağılan temiz dizi özelliği gösterdiği saptanmıştır. ($\varepsilon \sim N(0, \sigma^2)$)

Model 1 için hesaplanan F sınır testi istatistiği ile kritik değerler karşılaştırıldığında %1 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme olmadığı yönündeki sıfır hipotezi reddedilemez iken, %5 anlamlılık düzeyinde söz konusu sıfır hipotezinin reddedilip eş bütünleşmenin olduğunu ifade eden alternatif hipotezin kabul edildiği görülmektedir. ($F=6.119>5.930$). Daha açık bir ifade ile modelde yer alan değişkenlerin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir uzun dönem dengesine sahip oldukları söylenebilir.

Model 1’de uzun dönem dengesinin saptanması doğrultusunda uzun dönem katsayısı incelendiğinde söz konusu katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. ($\beta=-0.655$, $Sig.<0.01$) Ele alından dönem boyunca uzun dönemde Reel Efektif Döviz Kurundaki %1’lik bir artışın (TL’nin Seçilen Para Sepeti Karşısında Değer Kazanması) ihracat miktarında %0.65 bir azalışa neden olmaktadır denilebilir. İhracatın kur elastikiyeti olarak adlandırılabilen bulgu için yerli paranın değer kazanması neticesinde dış dünya açısından ihracattaki fiyat rekabetinde kayıp olduğu söylenebilir.(Aksoy, 2020, s. 38)

Model 1’de hata düzeltme mekanizması incelendiğinde Hata düzeltme teriminin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve mutlak değerce 1’den küçük olduğu görülmektedir. ($ECM=-0.383$ $Sig.<0.01$) Bu durumda hata düzeltme mekanizmasının işlevsel olduğu ve uzun dönem dengesinden yaşanan sapmaların dönemler boyunca periyodik olarak tekrar dengeye getirildiği söylenebilir.⁵

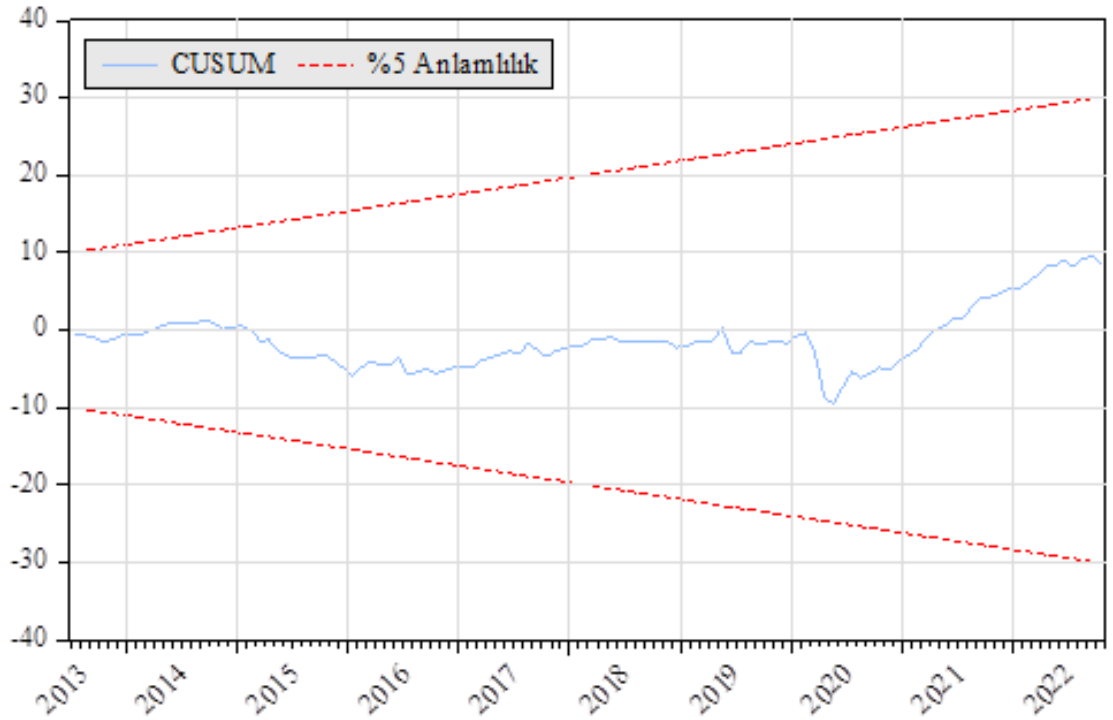
⁵Genel Hata Düzeltme Modellerinde -1 ile 0 aralığında olması beklenen Hata düzeltme terimi için ARDL modelde 0 ile -2 aralığı kabul görmektedir. 0 ile -1 arasındaki hata düzeltme terimi denge sapmalarının periyodik olarak, ile -2 arasındaki hata düzeltme terimi ise denge sapmalarının dalgali bir şekilde düzeltildiğini göstermektedir.(Alam & M.Quazi, 2003, s. 16-17)

Uyarlama katsayısı olarak adlandırılan hata düzeltme terimi büyüklük bakımından incelendiğinde ise uzun dönem dengesinden sapmaların yaklaşık 3 dönem (ay) sonra tekrar dengeye getirildiği söylenebilir. ($1/0.383=2.611$)

Hata düzeltme mekanizmasının işlevsel olması neticesinde uzun dönem ilişkisinin kısa döneme de yansıdığı söylenebilir ve söz konusu koşulun sağlanması durumunda kısa dönem katsayısının iktisadi yorumu anlam taşımaktadır. Kısa dönem katsayısı incelendiğinde %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. ($\beta=-0.178$, Sig.<0.01) Başka bir ifade ile cari dönemde (kısa dönem) Reel Efektif Döviz Kurundaki %1’lik bir artışın yine cari dönemdeki ihracat miktarında %0.18 bir azalışa neden olmaktadır denilebilir. Uzun ve kısa dönem katsayılarının uyumlu olduğu görülmektedir.

Modelde tahmin edilen katsayıların istikrar koşullarını sağlayıp sağlamadığının incelenmesi amacıyla yapılan Cusum testi bulguları grafik 8’deki gibidir.

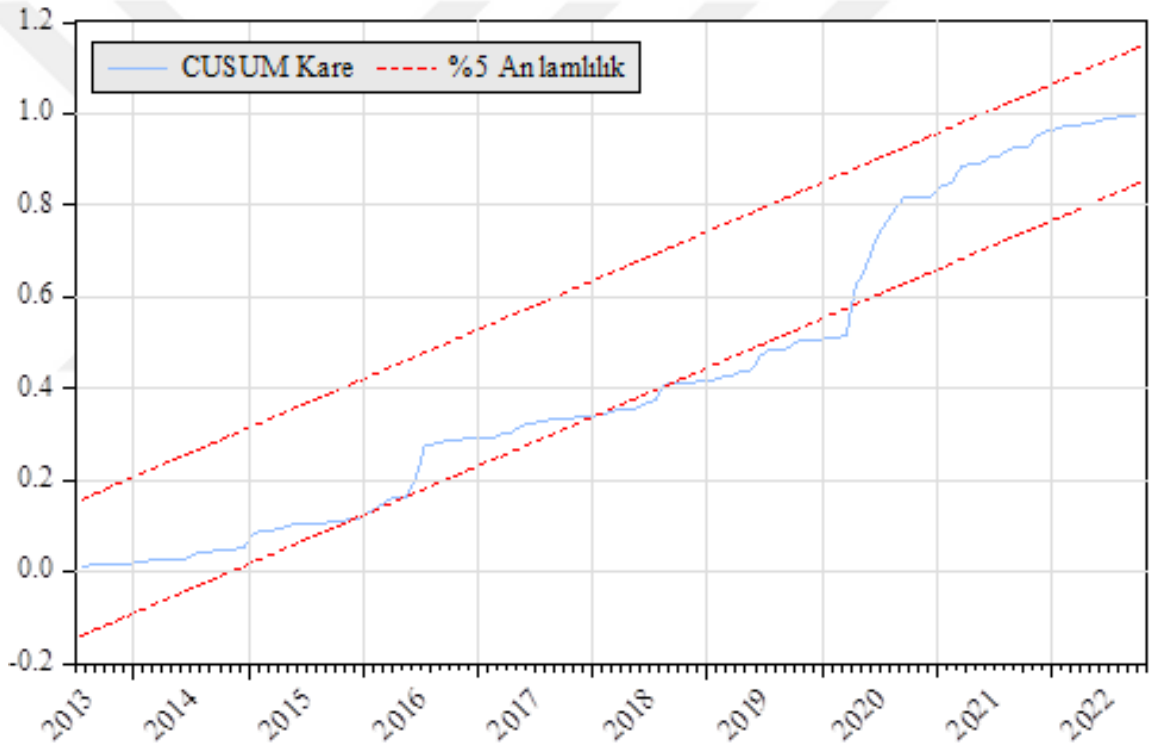
Grafik 8: Model 1 Cusum Testi Bulguları

Grafik 8 incelendiğinde ele alınan tüm dönemler boyunca Cusum test istatistiğinin %5 anlamlılık bandı içerisinde yer aldığı görülmektedir. Daha açık bir ifade ile Cusum testi doğrultusunda ele alınan dönem boyunca katsayı istikrar koşulunun %5 anlamlılık düzeyinde sağlandığı söylenebilir.

Modelde tahmin edilen katsayıların istikrar koşullarını sağlayıp sağlamadığının incelenmesi amacıyla yapılan Cusum Kare testi bulguları grafik 9'daki gibidir

Grafik 9: Model 1 Cusum Kare Testi Bulguları

Grafik 9 incelendiğinde ele alınan dönemlerin çoğu için Cusum Kare test istatistiğinin %5 anlamlılık bandı içerisinde yer aldığı bazı dönemler %5 anlamlılık bandını aşıya da %10 anlamlılık düzeyinde yaklaşmadığı görülmektedir. Daha açık bir ifade ile Cusum Kare testi doğrultusunda ele alınan dönem boyunca katsayı istikrar koşulunun %10 anlamlılık düzeyinde sağlandığı söylenebilir.

Model 2 için eş bütünleşme ilişkisini sınavan F testi istatistiği ile kritik değerler karşılaştırıldığında %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde eş bütünleşme olmadığı yönündeki sıfır hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. ($F=1.725 < 4.135$). Daha

açık bir ifade ile modelde 2 yer alan Reel Efektif Döviz Kuru ile İthalat değişkenleri arasında istatistiksel olarak önemli bir uzun dönem denge ilişkisi saptanamamıştır. Söz konusu bulgu doğrultusunda ARDL model için uzun ve kısa dönem katsayıların yorumlanması uygun değildir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

2008 küresel krizinden sonra yaşanmış olan küresel durgunluk, 2010 yılının başlarında tekrardan olumlu yönde bir gelişmeye yerini bırakmış, bütün bu pozitif yönlü hareketliliğe karşın 2011 yılından sonra özellikle de AB ülkelerinde meydana gelen çeşitli sosyoekonomik sorunlarla paralel olan inişli çıkışlı dönemle birlikte global ekonomik sistemin taraflarını tekrardan daralma endişesi almıştır. İspanya ile Yunanistan başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan bu hareketlenme başka ülkelerde de etkisini derhal hissettirmiş, özellikle de Türkiye gibi hem dış ticaret hacminin önemli bir bölümünü Avrupa ülkeleri ile gerçekleştirmekte olan hem de ekonomisi gelişmekte olan ülkelerin bu dönemde var olan pozisyonlarını tekrardan değerlendirme ihtiyacı duymalarına sebep olmuştur.

Türkiye ve gelişmekte olan birçok ülke, istikrarlı büyümeyi sürdürmek ve ekonomisinin gelişiminin devamını sağlamak amacıyla olduğundan dolayı döviz kurlarında meydana gelen hareketlilik son derece önem arz etmektedir. Özellikle de dış ticaret açığına bağlı olan cari açık problemi ile baş etmeye çalışmakta Türkiye, son zamanlarda ortaya çıkan kur dalgalanmalarını da dış ticaret ile döviz kuru arasında bulunan bağlantının önemini sergilemektedir. MB'nin döviz kuruna yaptığı müdahalelerin ortaya çıkan dış ticaret açığındaki büyümeyi engellemek amacı ile yapılmakta olduğu konusu da son zamanlarda yapılan tartışmaların arasında yer almaktadır. Bu nedenle yapılan çalışmada Merkez Bankası'nın sınırlı müdahalesinde serbest döviz kurunun benimsendiği Türkiye ekonomisine ilişkin 2003-2019 dönemine ait aylık veriler kullanılarak reel efektif döviz kurları ve dış ticaret arasında bulunan ilişki analiz edilmiştir.

Yapılan testlerden elde edilen sonuçlara göre, uzun dönem ile kısa dönem koentegrasyon sonuçları beraber değerlendirildiğinde, reel efektif döviz kurunun dış ticaret üzerinde hem kısa hem de uzun dönem için bir etkisinin bulunduğu ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmadaki ampirik sonuçlar değerlendirildiğinde reel efektif döviz kurunda meydana gelen hareketlilikler dış ticaret üzerinde etkili olmaktadır. Ancak bu etki ihracat ile sınırlı kalmaktadır. İthalat üzerinde kur etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir.

Bu bağlamda karar alıcıların ve politika yapıcılar için kur stratejilerinin ve uygulamalarının, cari açık ve dış ticaret açığı ile mücadele etmede etkin bir rol oynadığı ortaya konulmuştur. Aynı zamanda bu uygulama ekonominin uzun vadedeki yönetimi için de sonuçlara yer vermektedir.

KAYNAKÇA

Ahmet, A. Y., Üçler, G., & Koçak, İ. (2009). “Reel Döviz Kuru Dalgalanmalarının Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı İle Analizi: 1996-2006 Türkiye Örneği”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 50-67.

Albeni, M. , Demir, Y. Ve Demirgil, H., “Döviz Kurlarındaki Değişim ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi-Türk İmalat Sanayiinde Bir Uygulama”, *Review Of Social, Economic, Business Studies*, (5-6), 2005, Ss. 261-284.

Altıntaş, H. Ve Öz, B. (2010)., “Türkiye’de Dış Ticaret- Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (Var) Analizi Yardımıyla Sınanması ”, *Niğde Üniversitesi İibf Dergisi*, 2(2), 132-149.

Aral, A. (2015). “Türkiye’de Döviz Kuru Ve Dış Ticaret İlişkisi: 1992-2013 Dönemi Eşbütünleşme Analizi” (*Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

Arat, K. (2003). “Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi”. *Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*.

Arize, C. A. (1994). “Cointegration Test Of A Long-Run Relation Between The Real Effective Exchange Rate And The Trade Balance”. *International Economic Journal*, 8(3), 1-9.

Ay, A. Ve Özşahin, Ş., “J Eğrisi Hipotezinin Testi: Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 26, Sayı. 1, 2005, Ss. 1-23.

Aytaç, A. (2004). “Döviz Kuru Rejimlerinin Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği (1980-2001)”. *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Aziz, N. (2008). “ The Role Of Exchange Rate İn Trade Balance: Empirics From Bangladesh ”.

Backus, D., Kehoeve, P., Kydland, F. “Dynamics of The Trade Balance And The Terms of Trade: The S-Curve”, *NBER Working Paper*, 4242, Cambridge, 1992.

Bakkalcı, A. C., & Argin, N. (2013). “Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 49-73.

Barak, D. Ve Naimoğlu, B. (2018). “Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi: Kırılgan Beşli Örneği”. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 82-95.

Barışık, S. Ve Demircioğlu, E. (2006). “Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilete, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(3), 71-84.

Boratav, K. (2006). Türkiye İktisat Tarihi. *Ankara: İmge Kitabevi*, 49-79.

Ciğerlioğlu, O. (2007). “Reel Döviz Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1982 – 2005”. Yüksek Lisans Tezi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Çelik, K. (2008). Uluslararası İktisat. Trabzon: *Murathan Yayınevi*, 265-280.

Dornbusch, R. & Fischer, S. (1994). Macroeconomics (6th edition) USA: *McGraw-Hill*.325-350.

Egeli, H., A. (2001). “ Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde İhracatın Gelişimi ve İzlenen Politikaların Etkinlikleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 1992, Ss. 115- 121.

Eken, H.,M. (2008). “Dünya’da Finans Krizi Türkiye’de Ekonomik Kriz”, [Http://Www.Finanskulup.Org.Tr/Assets/Makale/Hasan_Eken_Dunyada_Finans_Kriz i_Turkiye](http://www.finanskulup.org.tr/assets/makale/hasan_eken_dunyada_finans_krizi_turkiye)

Ertekin, M. (2006). “Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’nin Dış Ticareti”, [Http://Www.Dtm.Gov.Tr/Dtmadmin/Upload/Ead/Tanitimkoordinasyondb/Doviz1.Doc](http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/Ead/Tanitimkoordinasyondb/Doviz1.Doc) , Erişim Tarihi: 06.04.2022.

Gül, E., Ekinci, A. (2002). “Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990- 2006”, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, Aralık 2006.

Hephaktan, E. Çınar, S. Ve Dünder Ö. (2011). “‘Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi”. *Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi*. 5, 64.

Karaçor, Z., & Gerçekler, M. (2012). “‘Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği (2003-2010)’”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(23), 289-312.

Karagöz, M. Ve Doğan, Ç. (2005). “‘Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği’”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 219-228.

Karayazı, M. (2004). “‘Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Makroekonomik Etkileri”. Yüksek Lisans Tezi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Kıpıcı, A. Ve Kesriyeli, M. (1997). “‘Reel Döviz Kuru Tanımları ve Hesaplama Yöntemleri’”. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – Piyasalar Genel Müdürlüğü*, 97(1), 1.

Lee, K. – Philippe S. and S. (28 – 29 Eylül 2005). Exchange Rate Instability And Trade Integration – The Case Of Asia. 5 Th International Conference International Trade And Logistics Corporate Strategies And The Global Economy – *European And East Asian Experiences-*, ABD.

Mckenzie, D.M. & Brooks D.R. (1997). The İmpact Of Exchange Rate Volatility On German-Us Trade Flows. *Journal Of International Financial Markets, Institutions And Money*. 7(1997), 73-87.

Ordu, C. F. (2013). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği (*Master's Thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

Özer, T. (2011). “‘Türkiye’de 1908-2010 Arası Uygulanan Döviz Kuru Politikaları”. Yüksek Lisans Tezi, *Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Öztürk, İ. Ve Acaravcı, A., “ Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, *Review Of Social, Economic And Business Studies*, Vol. 2, Fall 2002-2003, Ss. 197-206.

Parasız, İ. (2001). “Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar”. Bursa: *Ezgi Kitabevi*, 148-160.

Peker, O. (2008). “Reel Döviz Kurunun Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği”. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*. (22) 2008/2, 33-43.

Rose, A. K., & Yellen, J. L. (1989). Is There A J-Curve?. *Journal Of Monetary Economics*, 24(1), 53-68. Doi: 10.1016/0304-3932(89)90016-0.

Sarı, A. (2010)., “Döviz Kuru Oynaklığının İthalata Etkileri: Türkiye Örneği.” *İ.Ü. İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 11(1), 31-44.

Seyidoğlu, H. (2007). “Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama”. *İstanbul: Güzem Can Yayınları*.

Shirvani, H. And Wılbratte, B. (1997). “The Relationship Between The Real Exchange Rate And The Trade Balance: An Empirical Reassessment”. *International Economic Journal*, 11(1), 39 – 50.

Şanlı, B. (2011). “Türkiye’de Uygulanan Kur Politikaları”. (Erişim: 28.04.2022)

[Http://Journals.Istanbul.Edu.Tr/İuifm/Article/Download/1023007302/10230_06810](http://Journals.Istanbul.Edu.Tr/İuifm/Article/Download/1023007302/10230_06810)

Taban, S. (2004). “Döviz Kuru Rejimleri Türkiye’de Bir İstikrar Politikası Aracı Olarak Kullanılabilir Mi?”. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (1), 129-146.

Tarı, R. Ve Yıldırım Ç. D. (2009). “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 16 (2), 95-105.

TCMB, [Http://Www.Tcmb.Gov.Tr](http://Www.Tcmb.Gov.Tr), Yıllık Rapor, Türkiye’deki Ekonomik Gelişmeler ve Para Politikası, Ankara, 1996.

TCMB, [Http://Www.Tcmb.Gov.Tr](http://Www.Tcmb.Gov.Tr), Yıllık Rapor, Türkiye’deki Ekonomik Gelişmeler ve Para Politikası Ve Mali Piyasalar, Ankara, 1998.

Ünsal, E. (2004). Makro İktisada Giriş. Ankara: *Siyasal Kitabevi*, 310-320.

Yamak, R., Korkmaz A. (2005). “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 2, 2005, Ss. 11- 29.

Yıldırım, E. Ve Kesikoğlu, F. (2012). “İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı Bootstrap İle Düzeltilmiş Nedensellik Testi Uygulaması”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt. 12, Sayı. 2, 2012, Ss. 137-148

Yıldırım, K. (2003). “Yatırım ve Tasarruf Açığı Ve Dış Ticaret Açığı – Döviz Kurları”, 136-138.

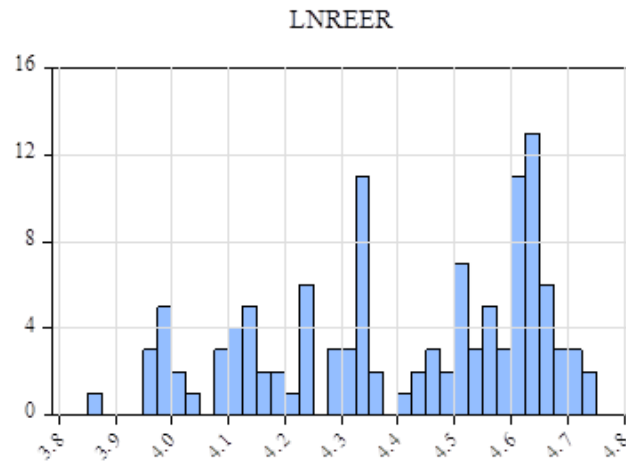
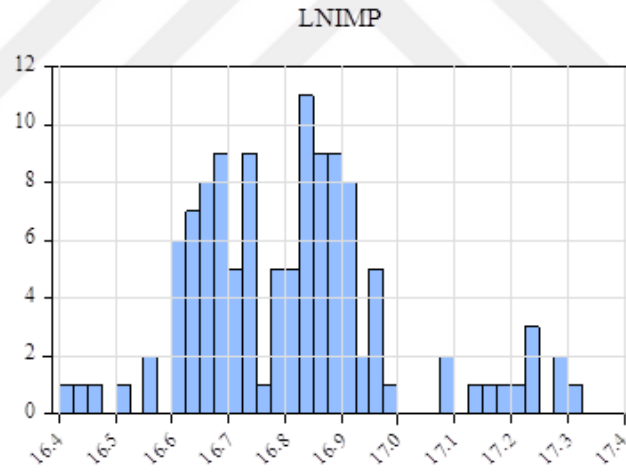
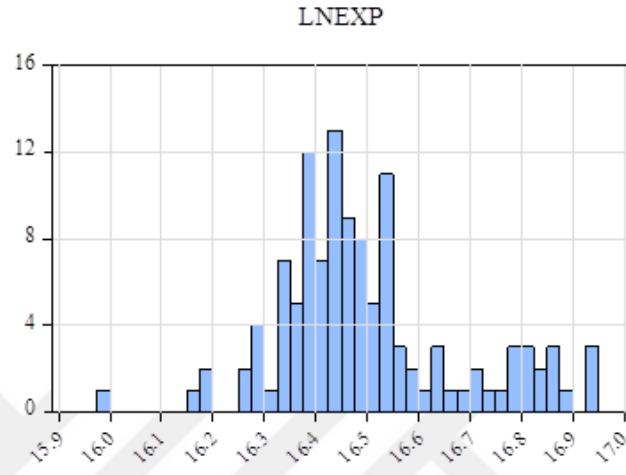
Yıldırım K. Ve Özer M., (Ed.). (2012). İktisat Teorisi İçinde. (315-333). Eskişehir: *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını*, 184-200.

Yılmaz, Ö. Ve Kaya, V. (2007). “İhracat, İthalat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye İçin Bir Var Modeli”. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*. 22(250), 69-84. 17 Aralık 2014, <http://Www.İif.Com.Tr/Index.Php/İif/Article/View/İif.2007.250.0396>

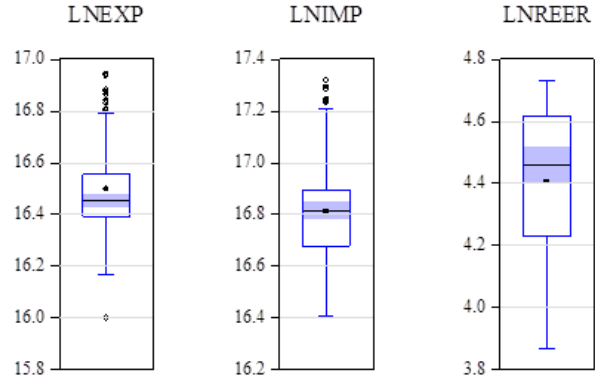
Yumuş, F. (2011). “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Krizlerin Dış Ticarete Etkileri: Ekonometrik Bir Uygulama”. *Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

EKLER

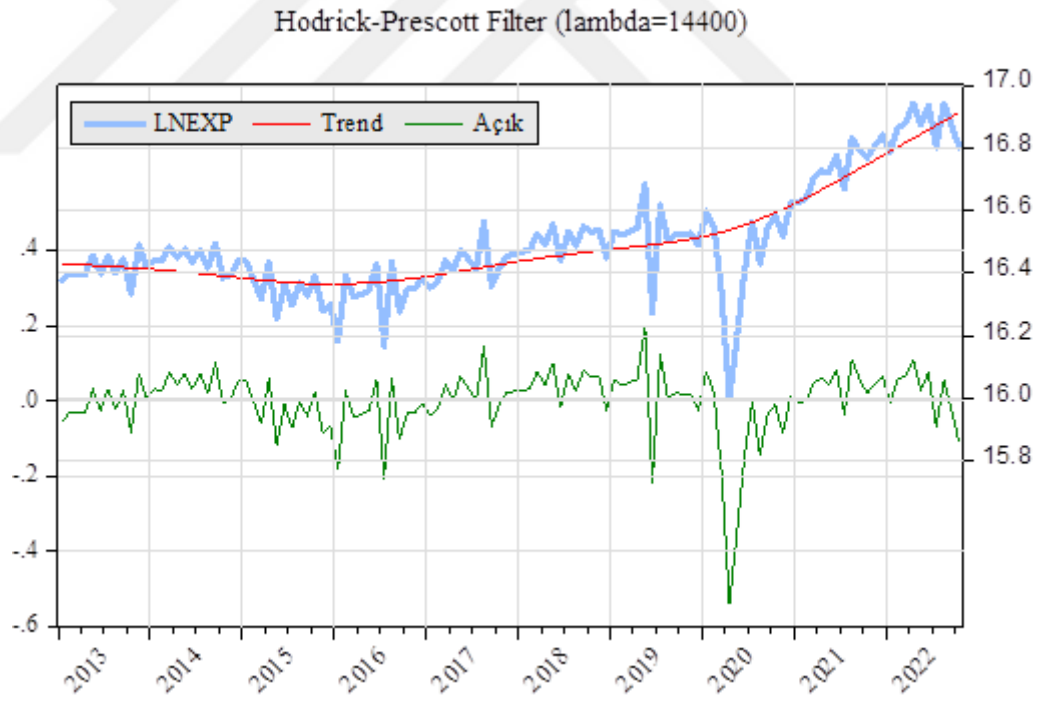
EK 1: Değişken Histogram Grafikleri

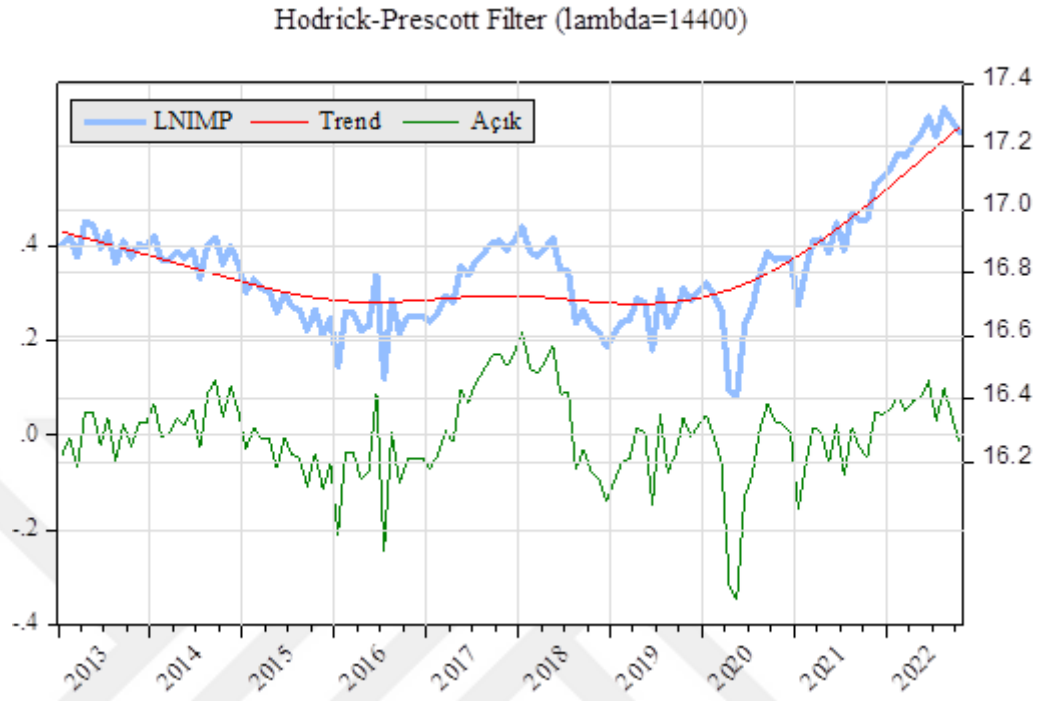
EK 2: Değişken Kutu Diyagramları

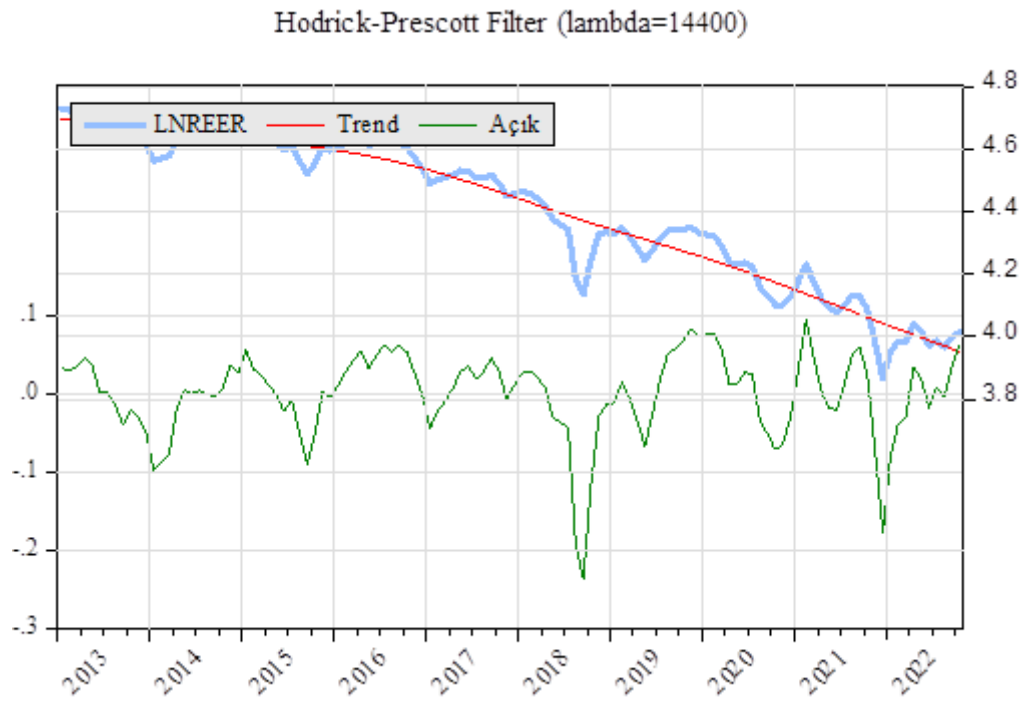
EK 3: LNEXP Değişkeni Hodrick-Prescott Trend Filtresi

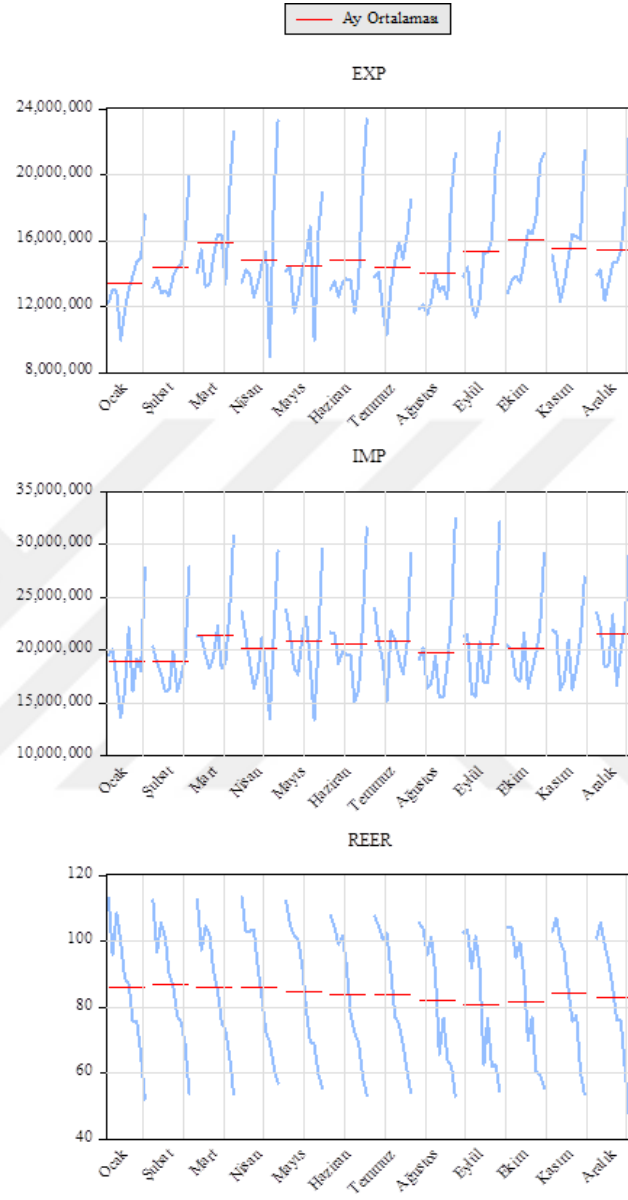
EK 4: LNIMP Değişkeni Hodrick-Prescott Trend Filtresi

EK 5: LNREER Değişkeni Hodrick-Prescott Trend Filtresi

EK 6: Değişken Mevsimsellik Grafikleri

EK 7: Model 1 Korelogram Grafiği

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob*
		1 -0.215	-0.215	5.4049	0.020
		2 0.035	-0.012	5.5462	0.062
		3 0.123	0.134	7.3435	0.062
		4 -0.153	-0.105	10.156	0.038
		5 -0.037	-0.104	10.320	0.067
		6 0.278	0.265	19.796	0.003
		7 -0.106	0.041	21.198	0.003
		8 0.102	0.059	22.490	0.004
		9 0.168	0.156	26.035	0.002
		10 -0.104	0.034	27.417	0.002
		11 0.107	0.092	28.892	0.002
		12 0.008	-0.030	28.901	0.004
		13 -0.219	-0.199	35.202	0.001
		14 0.254	0.156	43.723	0.000
		15 -0.085	-0.062	44.698	0.000
		16 -0.088	-0.131	45.731	0.000
		17 0.090	-0.093	46.829	0.000
		18 -0.137	-0.127	49.399	0.000
		19 -0.091	-0.055	50.557	0.000
		20 0.067	-0.135	51.188	0.000
		21 0.097	0.217	52.522	0.000
		22 -0.193	-0.112	57.856	0.000
		23 0.130	-0.009	60.305	0.000
		24 -0.224	-0.115	67.658	0.000
		25 -0.066	-0.076	68.309	0.000
		26 -0.011	-0.021	68.326	0.000
		27 -0.118	-0.112	70.428	0.000
		28 -0.029	-0.064	70.554	0.000
		29 0.081	0.048	71.574	0.000
		30 -0.053	0.058	72.020	0.000
		31 0.043	0.068	72.312	0.000
		32 -0.004	0.024	72.315	0.000
		33 -0.079	0.128	73.339	0.000
		34 -0.173	-0.150	78.276	0.000
		35 0.249	0.191	88.614	0.000
		36 -0.179	0.022	94.070	0.000

EK 8: Model 2Korelogram Grafiği

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob*
		1 -0.010	-0.010	0.0112	0.916
		2 0.000	0.000	0.0112	0.994
		3 0.058	0.058	0.4175	0.937
		4 -0.127	-0.127	2.3973	0.663
		5 -0.114	-0.118	4.0002	0.549
		6 0.094	0.092	5.0969	0.531
		7 -0.086	-0.071	6.0196	0.537
		8 0.191	0.194	10.655	0.222
		9 0.121	0.088	12.515	0.186
		10 -0.011	0.006	12.530	0.251
		11 -0.028	-0.051	12.635	0.318
		12 -0.040	-0.040	12.845	0.380
		13 -0.172	-0.101	16.759	0.211
		14 0.005	-0.009	16.762	0.269
		15 -0.032	-0.025	16.902	0.325
		16 0.024	0.006	16.980	0.387
		17 0.044	-0.022	17.253	0.437
		18 0.047	0.015	17.566	0.485
		19 0.042	0.074	17.819	0.535
		20 -0.034	-0.038	17.984	0.588
		21 -0.003	0.067	17.985	0.650
		22 -0.092	-0.083	19.212	0.632
		23 0.007	0.039	19.219	0.688
		24 -0.179	-0.223	23.961	0.464
		25 -0.001	-0.012	23.961	0.522
		26 0.021	-0.021	24.026	0.574
		27 -0.087	-0.127	25.192	0.564
		28 -0.104	-0.137	26.867	0.526
		29 0.082	0.035	27.930	0.522
		30 -0.067	0.011	28.637	0.537
		31 0.000	-0.011	28.637	0.588
		32 -0.073	-0.046	29.498	0.594
		33 -0.031	0.007	29.656	0.634
		34 -0.007	0.013	29.663	0.680
		35 0.186	0.182	35.538	0.443
		36 -0.251	-0.244	46.290	0.117